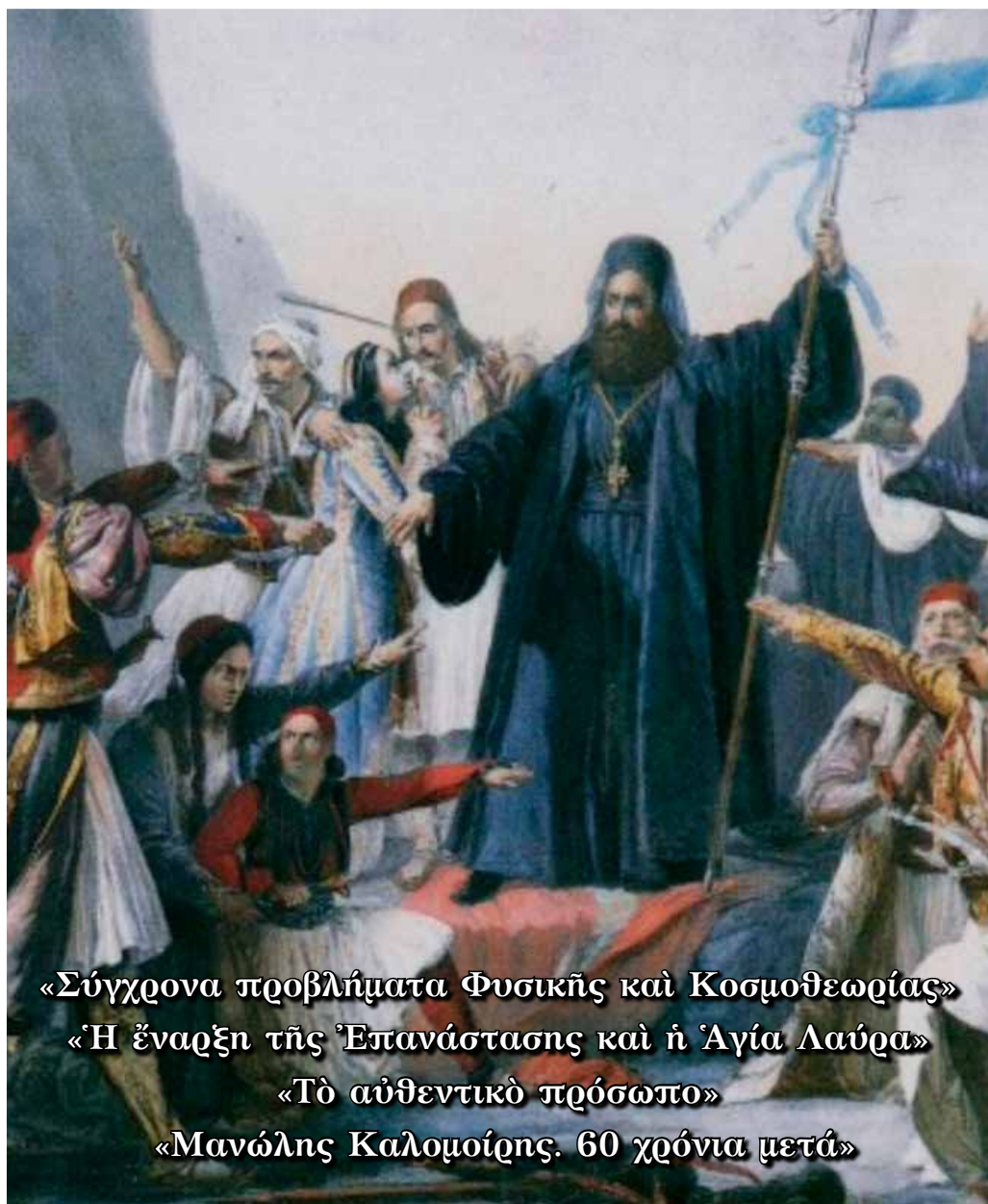

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 86^ο | ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2023 | ΑΡΙΘ. 798

«Σύγχρονα προβλήματα Φυσικής και Κοσμοθεωρίας»

«Η έναρξη της Έπανάστασης και η Αγία Λαύρα»

«Το αύθεντικό πρόσωπο»

«Μανώλης Καλομοίρης. 60 χρόνια μετά»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΑ ΤΗΣ ΘΥΣΙΑΣ Η ΔΟΞΑ (Γ.Β.Μ.)	57
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑΣ (ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ)	60
Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ. Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΡΥΛΟ (ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ).....	76
ΤΟ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ) ...	87
ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ. 60 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ (ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΗΛΙΑΣ).....	97
ΤΟ ΖΟΦΕΡΟ ΜΑΣ ΜΕΛΛΟΝ (Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ)	100

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτησια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Άκτινες»

Καρύτση 14, 105 61 Άθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θεοξινόνας 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Η Έπιτροπή επιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες ήύσεις έντυπης έπικοινωνίας

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Μάρτιος 2023

Εικόνα έξωφύλλου: «Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ύψώνει τό
ήάβαρο του Σταυρου στά Καλήβρυτα», χρωματισμένη λιθογραφία
του Ίταλου ζωγράφου Lodovico Lipparini (1800-1856).

ΔΙΑ ΤΗΣ ΘΥΣΙΑΣ Η ΔΟΞΑ

Ἡ ἑβδομάδα τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως μᾶς στέλνει ἓνα διαχρονικὸ μῆνυμα. Τὸ μῆνυμα τῆς καινῆς ζωῆς ποὺ ἀνέβλυσε ἀπὸ τὸν σταυρὸ καὶ τὸ κενὸ μνημεῖο. Βεβαίως, μιὰ ἐπιφανειακὴ θεώρηση τῶν γεγονότων δημιουργεῖ ἐρωτηματικὰ καὶ προβληματισμούς. Σκάνδαλο ὁ τεματισμὸς τῆς ζωῆς τοῦ Δικαίου καὶ Ἀναμάρτητου πάνω στὸ ἀτιμωτικὸ ξύλο τοῦ σταυροῦ: «**Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἑλλῆσι δὲ μωρία**» (Α΄ Κορινθ., α΄ 23). Καὶ ὁ προβληματισμὸς ἐπεκτείνεται καὶ στὰ δεινοπαθήματα ὄλων τῶν δικαίων ποὺ πάσχουν, ἂν καὶ «**οὐδὲν**

ἄτοπον ἔπραξαν». Πράγματι, ἀναπάντητο ἐρωτηματικὸ γιὰ τοὺς πολλοὺς ὁ πόνος καὶ οἱ δοκιμασίες, ὁ Γολγοθᾶς τῶν πιστῶν.

Καὶ ὅμως, ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι μόνον ἐρωτηματικὸ. Εἶναι καὶ ἀπάντησις. Εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπαντήσεως: Ὁ Χριστὸς διὰ τῆς θυσίας εἰς τὴν δόξα. Διὰ τοῦ αἵματός Του ἡ σωτηρία. Διὰ τῆς ἀγάπης Του, ποὺ κορυφώθηκε στὸν σταυρὸ, «**μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν**» (Ἰωάν., ε΄ 24). Καὶ ὁ κάθε πιστὸς ποὺ μετέχει μὲ τις θλίψεις του στὸ πάθος τοῦ Κυρίου μετέχει στὸν ἀγῶνα τῆς ἀγάπης γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Γιὰ νὰ μὴν κυριαρχήσει ὁ ἀπανθρωπισμὸς.

Τὰ ἐρωτηματικά ὑπῆρχαν, ὑπάρχουν καὶ θὰ ὑπάρχουν πάντοτε. Καὶ τό «**ἔως πότε, ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ ὁ ἀληθινός, οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἐκ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς;**» (Αποκ., στ' 10) δὲν θὰ παύσει νὰ συγκλονίζει κάθε δοκιμαζόμενη ψυχή. Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς «θεοδικίας», ποῦ

καὶ ἀποφασιστικά γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τῆς δικαιοσύνης;

Ἡ ἀπάντησι ἔχει δοθεῖ. Καὶ ἔχει δοθεῖ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἐπίσημες στιγμὲς τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου μας. Ὅταν σὲ παρόμοια κατάστασι εἶχαν βρεθῆ οἱ μαθηταὶ Του τὶς τραγικὲς ἡμέρες τοῦ σταυρικοῦ Πάθους. Τότε στὸ θέαμα τοῦ καταφρονεμένου

*Ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι μόνο ἐρωτηματικό. Εἶναι καὶ ἀπάντησι. Εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπαντήσεως: Ὁ Χριστὸς διὰ τῆς θυσίας εἰς τὴν δόξα. Διὰ τοῦ αἵματός Του ἡ σωτηρία. Διὰ τῆς ἀγάπης Του, ποῦ κορυφώθηκε στὸν σταυρό, «**μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν**» (Ἰωάν., ε' 24). Καὶ ὁ κάθε πιστὸς ποῦ μετέχει μὲ τὶς θλίψεις του στὸ πάθος τοῦ Κυρίου μετέχει στὸν ἀγῶνα τῆς ἀγάπης γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Γιὰ νὰ μὴν κυριαρχήσει ὁ ἀπανθρωπισμός.*

ἀπασχόλησε τοὺς ἀνθρώπους ὅλων τῶν αἰώνων, θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ τοὺς ἀπασχολεῖ:

Ἔως πότε ἡ ἀδικία θὰ κυριαρχεῖ; Ἔως πότε ὁ ἐνάρετος θὰ παραμερίζεται καὶ θὰ συκοφαντεῖται; Ἔως πότε ὁ τίμιος θὰ καταφρονῆται καὶ ὁ ἀναίσχυντος θὰ δικαιώνεται καὶ θὰ κομπάζει; Ἔως πότε ἡ ἀλήθεια θὰ διαστρέφεται καὶ τὸ ψέμα θὰ θριαμβεύη; Ἔως πότε ὁ ἀμοραλισμὸς τῆς ἀκάθαρτης διπλωματίας καὶ οἱ ραδιοουργίες τῶν ἀδίστακτων ἰσχυρῶν θὰ στραγγαλίζουν τὸ δίκαιο τῶν ἀδυνάτων καὶ θὰ τοὺς παραδίνουν «**ὡς πρόβατα ἐπὶ σφαγὴν**» μὲ τὶς βόμβες τῆς φρίκης καὶ τοῦ ὀλέθρου; Ἔως πότε οἱ ἄγνοοι πατριῶτες, οἱ ἀσυνθηκολόγητοι ἀγωνιστὲς τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος, θὰ λιθάζονται ἀπὸ τοὺς ἀσπόνδουλους γρακύλους, ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ποῦ ἡ ψυχή τους δὲν θερμάνθηκε ποτὲ ἀπὸ τὶς ἱερὲς συγκινήσεις καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ πατριωτισμοῦ; Καὶ ἔως πότε Σὺ «**ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ ἀληθινός...**» δὲν ἐπεμβαίνεις δυναμικὰ

Κυρίου ὅλα εἶχαν σβῆσει μέσα τους καὶ γύρω τους. Ὁ οὐρανὸς τῆς ψυχῆς τους εἶχε σκοτεινιάσει περισσότερο ἀπὸ τό «**σκότος ποῦ ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν**» (Ματθ., κζ' 45). Ἀναπάντητα καὶ βασανιστικά τὰ ἐρωτήματα ἀναπηδούσαν μέσα τους: Γιατί ὁ Διδάσκαλος νὰ ἐμπαίζεται, νὰ ἐμπύεται, νὰ μαστιγώνεται, νὰ σταυρώνεται σὰν ὁ τελευταῖος κακοῦργος; Γιατί;

Ἔτσι, ἡ ἀπελπισία ἀπὸ τὶς διαφρασμένες ἐλπίδες εἶχε ἀρχίσει νὰ θροιάζεται στὴν ταραγμένη καρδιά τους. Στὴ σκέψη καὶ στὰ χεῖλη δὲν κυκλοφοροῦσε ἄλλη λέξη ἀπὸ τὴν ἐξουθενωτικὴ ἀπογοήτευσι: «**Καὶ ἡμεῖς ἠλπίζομεν**» (Λουκ., κδ' 21). Κι ἡμεῖς ἐλπίζαμε. Καὶ αὐτὸς στὸν ὅποιο ἐλπίζαμε βρίσκεται στὸν τάφο. Αὐτὸς ποῦ μᾶς εἶχε διαβεβαιώσει ὅτι εἶναι ἡ ζωὴ, τώρα ὠχρὸς κείτεται μέσα στὸ μνημεῖο. Αὐτὸς ποῦ εἶχε διακηρύξει ὅτι εἶναι ἡ ἀνάστασι καὶ ἡ ζωὴ, ἔγινε ὁ κατάδικος τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τερμάτισε τὴν ζωὴ Του πάνω στὸν σταυρό. Ἔτσι, ἡ πέτρα ποῦ ἐκλείσε τὴ θύρα τοῦ μνημείου συγχρόνως ἔθαψε

μέσα στις καρδιές τὸν ἐνθουσιασμό και τὴν ἐλπίδα.

Αὐτὲς τὶς σκέψεις ὑπαγορεύει πάντοτε ἡ ψυχρὴ λογικὴ. Καὶ εἶναι τόσο φυσικὲς και ἀνθρώπινες. Ὑπάρχει ὅμως και ἡ «λογικὴ» τοῦ Θεοῦ, ποὺ διαρτυρᾷ τὰ σκοτά-

παθεῖν τὸν Χριστὸν και εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ;» (Λουκ., κδ' 26). Δὲν ἔπρεπε ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ πάθει ὁ Χριστὸς και διὰ τῶν παθημάτων νὰ εἰσελθεῖ στὴ δόξα Του; Αὐτὰ ποὺ δημιουργοῦν σὲ σὰς ἀμφιβολίες και σκανδαλισμὸ εἶναι τὰ σπ-

Ὁ Σταυρὸς δὲν εἶναι ὄνειδος. Εἶναι δόξα. Εἶναι ἡ πύλη τῆς δόξας. Καὶ αὐτὸ ἰσχύει πάντοτε. Χωρὶς ἀκάνθινο στεφάνι δὲν ὑπάρχει στεφάνι ἀληθινῆς δόξας.

δια και βλέπει πέρα ἀπὸ τὰ βλεπόμενα. Ὑπάρχει τὸ μάτι τῆς πίστεως, ποὺ, χωρὶς νὰ καταργεῖ τὰ ἐρωτηματικά, τὰ ξεπερνάει και βλέπει τὸν ἥλιο νὰ ροδοχαράζει μέσα στὰ μεσάνυχτα. Προπάντων ὑπάρχει μιὰ τελειῶς διαφορετικὴ θεώρηση τῶν θλίψεων και δοκιμασιῶν. Ἡ χριστοκεντρικὴ θεώρηση μεταβάλλει τὸν σταυρὸ σὲ θρόνο, τὴν τραγικότητα τοῦ θανάτου σὲ θρίαμβο ζωῆς. Οἱ θλίψεις, ποὺ ἄλλους τοὺς συντριβουν, τοὺς πιστοὺς τοὺς προάγουν και τοὺς χαλυβδώνουν. Τοὺς μεταμορφώνουν.

Εἶπαν πῶς ὁ Ραφαὴλ και ὁ πιὸ ἀδέξιος ζωγράφος χρησιμοποιοῦν τὰ ἴδια χρώματα. Ἀλλὰ ὁ ἓνας τὰ μεταμορφώνει σὲ ἀριστουργηματικὸ δημιούρημα, ἐνῶ ὁ ἄλλος σὲ ἄμορφη μᾶζα. Καὶ στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ ἡ τελευταία λέξη δὲν εἶναι ὁ σταυρὸς· εἶναι ἡ Ἀνάσταση. Καὶ ἡ Ἀνάσταση δὲν ἔρχεται χωρὶς τὸν σταυρὸ. Ἡ Ἀνάσταση μόνο διὰ τοῦ σταυροῦ.

Ἀποροῦν οἱ μαθηταὶ γιὰ τὶς διαφυσμένες ἐλπίδες τους. Ἀπορεῖ και ὁ Χριστὸς, γιὰτὶ ἄφησαν νὰ διαφυσθοῦν οἱ ἐλπίδες τους. Ἐκπλήσσονται ἐκεῖνοι γιὰ τὴν πορεία τῶν πραγμάτων. Ἐκπλήσσεται και ὁ Κύριος γιὰ τὴν ἐκπλήξή τους. Στὴν ἀπορία τους ἀπαντᾷ μὲ ἀπορία. Καὶ ἐδῶ βρίσκεται ἡ μεγαλειώδης ἀπάντηση και ἡ πνευματικὴ θεώρηση τοῦ προβλήματος τῶν θλίψεων. Εἶναι σὰν νὰ τοὺς λέει: Ἀπορεῖτε; Καὶ ἐγὼ ἀπορῶ μὲ σὰς: «**Οὐχὶ ταῦτα ἔδει**

μεῖα τῆς δόξας μου. Αὐτὰ ποὺ θεωρεῖτε ὅτι διαφεύδουν τὶς ἐλπίδες σας, αὐτὰ ἔπρεπε νὰ τὶς στηρίζουν. Χωρὶς τὸ Πάθος δὲν ὑπάρχει δόξα. Προηγείται αὐτὸ, και ἀκολουθεῖ ἐκεῖνη. Γιὰ νὰ ὑψωθεῖ κανεὶς ἀληθινά, πρῆπει πρῶτα νὰ ταπεινωθεῖ. Τὸ σταυρικὸ, λοιπόν, πάθος και ὁ θάνατος δὲν ἀποτελοῦσαν ἀμφιβολία ὅτι ὁ Χριστὸς ἦταν ὁ Μεσσίας. Ἀποτελοῦσαν ἀπόδειξη ὅτι πράγματι ἦταν. Ὅπως ἀκριβῶς και οἱ θλίψεις τῶν δικαίων εἶναι ἀπόδειξη ὅτι δὲν εἶναι νόθοι, ἀλλὰ γνήσια παιδιὰ τοῦ Θεοῦ (Εβρ., ιβ' 8).

Ἔτσι και ὁ Σταυρὸς δὲν εἶναι ὄνειδος. Εἶναι δόξα. Εἶναι ἡ πύλη τῆς δόξας. Καὶ αὐτὸ ἰσχύει πάντοτε. Χωρὶς ἀκάνθινο στεφάνι δὲν ὑπάρχει στεφάνι ἀληθινῆς δόξας.

«*Εκεῖ κοντὰ στὸν σταυρὸ διαπράχθηκε ἡ μεγαλύτερη ἀδικία ποὺ ἔγινε στὸν κόσμο. Καὶ ὁ Ἰησοῦς τὴν μετέβαλε σὲ θεραπεία τῆς ἀδικίας και τῆς ἁμαρτίας. Ἐκεῖ οἱ ἄνθρωποι βρίσκονταν στὴ χειρότερη τους κατάπτωση. Καὶ ἐκεῖ ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει τὸν Θεὸ στὴν ὑψηλότερή του ἀγαθότητα. Ἐκεῖ τὸ μῖσος ἦταν κατάπικρο. Καὶ ἐκεῖ ἡ ἀγάπη συνάντησε τὸ μῖσος και τὸ νίκησε. Ἡ σκοτεινότερη ὥρα τῆς Ἰστορίας ἔγινε ἡ φωτεινότερη. Ὁ σταυρὸς ἔγινε θρόνος. Καὶ τὸ τέλος μιὰ νέα ἀρχή».*

G.B.M.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΘΕΩΡΙΑΣ

Εισαγωγή

Κάθε γενεά ανθρώπων προσπαθεί να δημιουργήσει μιὰ αντίληψη περὶ τοῦ κόσμου, μιὰ κοσμοθεωρία. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιοῦνται οἱ γνώσεις μας περὶ τοῦ κόσμου καὶ ἡ λογικὴ. Π.χ., οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχαν χρησιμοποιήσει τὶς παρατηρήσεις τῶν πλανητῶν, γιὰ νὰ διατυπώσουν τὴ γεωκεντρικὴ θεωρία τοῦ Σόλμπαντος. Γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὶς κινήσεις τῶν πλανητῶν, χρησιμοποιοῦσαν κύκλους καὶ ἐπικύκλους (Πτολεμαῖος). Ἐξάλλου, τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρες τοὺς θεωροῦσαν κολλημένους ἐπάνω σὲ μιὰ σφαιρικὴ ἐπιφάνεια ποὺ περιβάλλει τὴ γῆ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ σχῆμα τῆς γῆς, εἶναι ἐντυπωσιακὸς ὁ ὑπολογισμὸς τῶν διαστάσεων τῆς μὲ ἓνα στοιχειῶδες πείραμα ποὺ ἔκανε ὁ Ἑρατοσθένης καὶ ἔδωσε πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα.

Ἀργότερα ἦλθε ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ ὁποῖος πρότεινε τὴν ἡλιοκεντρικὴ θεωρία. Ἀλλὰ ἔκανε καὶ παρατηρήσεις στὴ σελήνη καὶ βρῆκε μιὰ καλὴ προσέγγιση τῆς ἀποστάσεώς τῆς ἀπὸ τὴ γῆ. Προσπάθησε νὰ βρεῖ καὶ τὴν ἀπόσταση τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ τὰ δεδομένα του ἦσαν ἀνεπαρκῆ, γιὰ νὰ βρεῖ μιὰ καλὴ προσέγγιση. Ἔδειξε μόνο ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι πολὺ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ σελήνη.

Βεβαίως, οἱ θεωρίες αὐτὲς περιελάμβαναν καὶ ὀρισμένες ἀναπόδεικτες ὑποθέσεις, π.χ. ὅτι οἱ τροχιὲς τῶν πλανητῶν εἶναι περίπου κυκλικές, μὲ τὶς ἐκτροπὲς ἀπὸ τοὺς κύκλους νὰ εἶναι ἐπίσης κυκλικές (ἐπικύκλοι). Ἀλλὰ τότε δὲν ὑπῆρχε κάποια καλύτερη ἰδέα. Καὶ εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι ὁ Κοπέρνικος, ποὺ θεμελίωσε τὴν ἡλιοκεντρικὴ θεωρία τοῦ Ἀρίσταρχου,

χρησιμοποίησε καὶ αὐτὸς κύκλους καὶ ἐπικύκλους. Χρειάστηκαν οἱ πολὺ πιὸ ἀκριβεῖς παρατηρήσεις καὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ Κεπλερ, γιὰ νὰ δείξουν ὅτι οἱ τροχιὲς τῶν πλανητῶν εἶναι μὲ μεγάλη προσέγγιση ἐλλείψεις. Καὶ μετὰ ἦλθε ὁ Νεύτων, ποὺ ἐξήγησε τὶς ἐλλειπτικὲς κινήσεις μὲ τὸν νόμο του τῆς ἔλξεως.

Ἀλλὰ χρειάστηκαν πολλοὶ αἰῶνες, γιὰ νὰ καταλάβουμε ὅτι οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες εἶναι σὲ τεράστιες ἀποστάσεις ἀπὸ ἐμᾶς, μετρώντας τὴν παράλλαξί τους, δηλαδὴ τὴ φαινομενικὴ μικρὴ ἐλλειπτικὴ κίνησή τους ποὺ ὀφείλεται στὴν κίνηση τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Καὶ πέρασαν ἀκόμη δύο αἰῶνες, γιὰ νὰ ἔχουμε ἀρκετὰ ἀκριβεῖς παρατηρήσεις ποὺ ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξὴ ἄλλων πλανητῶν γύρω ἀπὸ ἀστέρες μακριὰ ἀπὸ τὸν ἥλιο.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ Φυσικὴ καὶ τὴ Χημεία, χρειάστηκαν πολλοὶ αἰῶνες, γιὰ νὰ μάθουμε τοὺς βασικοὺς νόμους τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ τῆς ἀτομικῆς φυσικῆς, καθὼς καὶ τὴ φύση τῶν χημικῶν στοιχείων.

Βεβαίως, ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης πέρασε μέσα ἀπὸ σειρὰ λαθῶν. Π.χ., οἱ ἀλχημιστὲς προσπάθησαν μὲ κάθε τρόπο νὰ κατασκευάσουν τεχνητὸ χρυσάφι. Ἄλλοι προσπάθησαν νὰ κατασκευάσουν τὸ ἀεικίνητο, κ.ο.κ.

Εἶναι περιέργο ὅτι ὀρισμένες παλιὲς ἀντιλήψεις ἐξακολουθοῦν σήμερα νὰ μᾶς θυμίζουν τὸ παρελθόν. Π.χ., στὴν τελετὴ τοῦ ἀγιασμοῦ ἀναφέρονται τὰ τέσσερα στοιχεῖα ποὺ πίστευαν ἄλλοτε ὅτι ἀποτελοῦν τὸν ὑλικὸ κόσμο. Ἐπίσης, ὑπάρχουν ἀκόμη «δημιουργιστὲς» στὴν Ἀμερικὴ, ποὺ πιστεύουν ὅτι ἡ ἡλικία τοῦ Σόλμπαν-

ντος είναι μόνο μερικές χιλιάδες χρόνια, όπως υποθέτουν ότι προκύπτει από την *Παλαιά Διαθήκη* (παρ' όλον ότι ήδη από τη βυζαντινή περίοδο ο Μέγας Βασίλειος είχε ξεκαθαρίσει ότι οι έπτα ημέρες της Βίβλου αντιστοιχούν σε πολλούς αιώνες).

Πάντως, με την πάροδο του χρόνου οι διάφορες έσφαλμένες αντιλήψεις των παλαιών εποχών έχουν απορριφθεί, και η πρόοδος της έπιστήμης βασίζεται σε γερές βάσεις.

Τα κύρια κριτήρια για την παραδοχή μιας υποθέσεως ή θεωρίας είναι οι παρατηρήσεις και τα πειράματα. Μόνον εάν οι προβλέψεις μιας θεωρίας έπαληθευτούν με παρατηρήσεις και πειράματα, μπορεί

είναι πολύ κοντά στην πραγματικότητα. Μόνον σε όρισμένες περιστάσεις μεγάλης ακριβείας είναι ανάγκη να χρησιμοποιήσουμε τη Σχετικότητα.

Άλλα και η θεωρία της Σχετικότητας έχει τα όριά της. Υπάρχουν σήμερα διάφορες γενικεύσεις της Σχετικότητας που μας εξηγούν καλύτερα όρισμένα φαινόμενα (π.χ. όρισμένες θεωρίες κβαντικής Σχετικότητας που έχουν κυρίως εφαρμογή κοντά στην αρχή του Σύμπαντος). Πάντως, μόνον αν γίνουν πειράματα αρκετά ακριβή, θα μπορούσαμε να δεχθούμε μια τέτοια γενίκευση της Γενικής Σχετικότητας.

Μερικοί ίσχυρίζονται ότι για να γίνει

Τα κύρια κριτήρια για την παραδοχή μιας υποθέσεως ή θεωρίας είναι οι παρατηρήσεις και τα πειράματα. Μόνον εάν οι προβλέψεις μιας θεωρίας έπαληθευτούν με παρατηρήσεις και πειράματα, μπορεί η θεωρία αυτή να γίνει δεκτή. Και πάλι όμως, η παραδοχή μιας θεωρίας δεν είναι απόλυτη, γιατί μπορεί να έλθουν νεώτερες και ακριβέστερες παρατηρήσεις, που να δείξουν έκτροπές από τη θεωρία αυτή.

η θεωρία αυτή να γίνει δεκτή. Και πάλι όμως, η παραδοχή μιας θεωρίας δεν είναι απόλυτη, γιατί μπορεί να έλθουν νεώτερες και ακριβέστερες παρατηρήσεις, που να δείξουν έκτροπές από τη θεωρία αυτή.

Π.χ., η θεωρία του Νεύτωνος δεν εξηγεί όρισμένα φαινόμενα, όπως τη μεταβολή του περιπίου του Έρμη ή τις έκτροπές των φωτεινών ακτίνων από μακρινούς άστερες, όταν περνούν πλησίον του ήλιου. Τα φαινόμενα αυτά εξηγούνται ικανοποιητικά από τη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας. Αυτό δεν σημαίνει ότι η θεωρία του Νεύτωνος είναι άχρηστη. Αντιθέτως, οι υπολογισμοί που γίνονται με βάση τον νόμο της παγκόσμιας έλξης

δεκτή μια θεωρία, αρκεί να είναι μαθηματικά σωστή. Βεβαίως, εάν μια θεωρία περιέχει μαθηματικά λάθη, είναι a priori απορριπτέα. Άλλα αυτό δεν αρκεί. Π.χ., η μαθηματική θεωρία του Εύκλειδου είναι όρθη, υπό την έννοια ότι, αν δεχθούμε τα αξιώματά της, βρίσκουμε όρθα αποτελέσματα. Όμως το αξίωμα ότι από ένα σημείο διέρχεται μία μόνον παράλληλος προς μια δοθείσα εύθεια μπορεί να μην ισχύει στην πραγματικότητα. Υπάρχουν μη εύκλειδειες γεωμετρίες που είναι εξίσου όρθες με την Εύκλειδειο Γεωμετρία. Και φαίνεται ότι στο πραγματικό Σύμπαν η Γεωμετρία του Riemann είναι προτιμότεα από την Εύκλειδειο Γεωμετρία. (Δεν συζητούμε εδώ το γεγονός ότι ο Gödel

ἀπέδειξε ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀντιφάσεις σὲ κάθε σύστημα λογικῆς).

Οἱ φυσικοὶ νόμοι ἔχουν μιὰ καταπληκτικὴ ιδιότητα. Παρουσιάζουν μιὰ εὐνοια γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ ἰδιάζουσα σκοπιμότητα. Ἡ ιδιότητα αὐτὴ ὀνομάζεται «Ἀνθρωπικὴ Ἀρχή». Ὁ πρῶτος ποὺ διετύπωσε τὴν Ἀρχὴ αὐτὴ ἦταν ὁ Ἄγγλος Carter τὸ 1973. Ἐκτοτε πολλοὶ ἄλλοι ἐπεσήμαναν τὸ γεγονός ὅτι, ἂν οἱ φυσικοὶ νόμοι ἄλλαζαν, ἔστω καὶ λίγο, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀναπτυχθεῖ ζωὴ. Ἐνα παραδειγμα ἀποτελεῖ ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρακα, ποὺ εἶναι τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῶν ζωντανῶν ὄντων. Ὁ ἀνθρακας δημιουργήθηκε στὸ ἀρχικὸ Σύμπαν ἀπὸ τὴν ἔνωση τριῶν ἀτόμων ἠλίου. Ἡ πιθανότητα ὅμως νὰ συγκρουσθοῦν ταυτοχρόνως τρία ἄτομα ἠλίου εἶναι τόσο μικρὴ, ὥστε ἀποκλείεται νὰ γίνῃ ἔτσι ἀνθρακας. Αὐτὸ ποὺ γίνεται στὴν πραγματικότητα εἶναι ἡ σύγκρουση δύο ἀτόμων ἠλίου ποὺ δημιουργεῖ ἕνα ἰσότοπο βηρυλλίου. Τὸ ἰσότοσο αὐτὸ εἶναι ἀσταθές, ἀλλὰ πάντως ἔχει ἀρκετὴ ζωὴ, ὥστε κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ὑπάρξεώς του μπορεῖ νὰ κτυπηθεῖ ἀπὸ ἕνα τρίτο ἄτομο ἠλίου καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀνθρακα.

Παραδείγματα ἐφαρμογῶν τῆς ἀνθρωπικῆς ἀρχῆς ὑπάρχουν πάρα πολλά. Ἄν ὀρισμένοι φυσικοὶ νόμοι ἄλλαζαν ἔστω καὶ κατὰ 1%, δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ζωὴ. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι οἱ σταθερὲς ποὺ διέπουν τοὺς φυσικοὺς νόμους δὲν εἶναι τυχαῖες, ἀλλὰ ἔχουν μιὰ σκοπιμότητα. Αὐτὸ πάλι μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ἕναν σοφὸ Δημιουργό, ποὺ δημιούργησε τὸν κόσμον καὶ τοὺς νόμους ποὺ τὸν διέπουν.

Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα δὲν ἀρέσει σὲ ὀρισμένους. Αὐτοὶ θὰ ἠθελαν οἱ φυσικοὶ νόμοι καὶ οἱ σταθερὲς ποὺ τοὺς διέπουν νὰ εἶναι ἀπολύτως τυχαῖοι. Αὐτὸ

ἐπιτυγχάνεται μὲ τὶς διαφορὲς θεωρίες τοῦ Πολυσύμπαντος. Ὑποθέτουν πὼς ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα σύμπαντα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δικό μας Σύμπαν, καὶ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει τοὺς δικούς του φυσικοὺς νόμους. Ὁ Hawking, παραδείγματος χάριν, θεωρεῖ ὅτι ὑπάρχουν τοῦλάχιστον 10^{500} διαφορετικὰ σύμπαντα μέσα στὸ Πολυσύμπαν. Οἱ νόμοι στὰ διάφορα σύμπαντα εἶναι τυχαῖοι, καὶ στὸ δικό μας Σύμπαν «ἔτυχε» νὰ ἔχουμε τοὺς κατάλληλους νόμους γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς. Στὰ ἄλλα σύμπαντα, κατὰ μέγιστη πλειοψηφία, οἱ φυσικοὶ νόμοι δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀνάπτυξη ζωῆς. Εἶναι δηλαδὴ νεκρὰ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως.

Ἀλλὰ ποῦ βρίσκονται αὐτὰ τὰ ἄλλα Σύμπαντα; Ἄν θεωρήσουμε ὅτι τὸ δικό μας Σύμπαν διαστέλλεται ἀπὸ τὸ Big Bang ἕως σήμερα, θὰ ἔχει διαστάσεις τῆς τάξεως τῶν 14 δισεκατομμυρίων ἐτῶν φωτός. Τὸ πλησιέστερο ἐξωτερικὸ σύμπαν ἔχει ἀπόσταση, κατὰ ἕναν ὑπολογισμό, 10^{10000} ἔτη φωτός. Δηλαδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ ἐμᾶς, ἔστω καὶ μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός. Ἐπομένως, τὰ ὑποθετικὰ σύμπαντα ἔξω ἀπὸ τὸ δικό μας Σύμπαν δὲν μποροῦν νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ μᾶς οὔτε τώρα οὔτε στὸ ἀπώτερο μέλλον. Κατὰ συνέπεια, εἶναι ἀδύνατος ὁ ἔλεγχος τῆς ὑπάρξεώς τους, καὶ μόνο σὰν μυθιστορήματα ἐπιστημονικῆς φαντασίας μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν θὰ κάνουμε κἂν συζήτηση γιὰ τὸ Πολυσύμπαν στὸ παρὸν ἄρθρο. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ θὰ ἀσχοληθοῦμε περιληπτικὰ μὲ τὰ κυριώτερα προβλήματα τῆς Φυσικῆς ποὺ ἔχουν κάποια σχέση μὲ τὴν κοσμοθεωρία. Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι:

- 1) Ὑπαρξὴ ζωῆς (καὶ νοῦμος ζωῆς)
- 2) Θεωρία τοῦ Παντός
- 3) Κβαντικὴ Φυσικὴ καὶ Σχετικότης
- 4) Γονιδίωμα - Ἐξέλιξη
- 5) Μελέτη τοῦ ἐγκεφάλου

- 6) Τεχνητή νοημοσύνη
7) Ένέργεια

1. Ύπαρξη ζωής στο Σύμπαν

Η πρώτη παρατήρηση πλανητών σε αστέρες έξω του ήλιακού συστήματος έγινε το 1955 από τους M. Major και D. Queloz, οι οποίοι πήραν το βραβείο Nobel (2003). Μέχρι τότε πολλοί πίστευαν ότι υπάρχουν και άλλα πλανητικά συστήματα εκτός από το δικό μας, αλλά καμμία παρατήρηση δεν ήταν τόσο ακριβής, ώστε να αποδείξει την ύπαρξη

Kalas του πανεπιστημίου του Berkeley.

Μέχρι σήμερα έχουν βρεθεί αρκετές χιλιάδες πλανήτες γύρω από αστέρες εκτός του ήλιου. Και δεν υπάρχει πλέον αμφιβολία ότι υπάρχουν δεκάτομμύρια πλανητικά συστήματα στον Γαλαξία μας και στους άλλους γαλαξίες. Ένα σημαντικό ποσοστό των πλανητών αυτών ευρίσκεται στις «κατοικήσιμες» ζώνες γύρω από διάφορους αστέρες. Με τον όρο «κατοικήσιμη ζώνη» εννοούμε ότι οι αποστάσεις των πλανητών αυτών από τον κεντρικό αστέρα είναι τέτοιες, ώστε να υπάρχει νερό σε υγρή μορφή.

Παραδείγματα εφαρμογών της ανθρωπικής αρχής υπάρχουν πάρα πολλά. Αν όρισμένοι φυσικοί νόμοι άλλαζαν έστω και κατά 1 %, δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξει ζωή. Το συμπέρασμα είναι ότι οι σταθερές που διέπουν τους φυσικούς νόμους δεν είναι τυχαίες, αλλά έχουν μιὰ σκοπιμότητα. Αυτό πάλι μᾶς οδηγεί σε έναν σοφό Δημιουργό, που δημιούργησε τον κόσμο και τους νόμους που τον διέπουν.

Αλλά αυτό το συμπέρασμα δεν ἀρέσει σε όρισμένους. Αυτοί θα ήθελαν οι φυσικοί νόμοι και οι σταθερές που τους διέπουν να είναι απολύτως τυχαίοι. Αυτό επιτυγχάνεται με τις διάφορες θεωρίες του Πολυσύμπαντος.

άλλων πλανητών. Οι παρατηρήσεις των πλανητών είναι εν γένει έμμεσες, κυρίως από τις έκτροπες που προκαλούν στην τροχιά του κεντρικού αστέρα ή από τις μεταβολές της λαμπρότητας του κεντρικού αστέρα, όταν περνάει από μπροστά του ένας πλανήτης. Οι έκτροπες της τροχιάς και οι μεταβολές λαμπρότητας είναι πολύ μικρές, και χρειάζεται μεγάλη ακρίβεια παρατηρήσεως για να διαπιστωθούν. Πάντως, άρχισαν να γίνονται και απ' ευθείας παρατηρήσεις πλανητών. Η πρώτη απ' ευθείας παρατήρηση έγινε το 2008 από τον Έλληνα αστρονόμο Paul

Πράγματι, το νερό σε υγρή μορφή είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη ζωής. Αν η απόσταση ενός πλανήτη από τον αστέρα είναι μικρή (όπως στην περίπτωση του Έρμη), ή θερμοκρασία του είναι μεγάλη, ώστε το νερό βρίσκεται μόνο σε αέρια κατάσταση. Αν πάλι η απόσταση του πλανήτη είναι μεγάλη (όπως στην περίπτωση του Διός και των έξωτερικών πλανητών του ήλιακού μας συστήματος), το νερό βρίσκεται σε κατάσταση πάγου, όποτε δύσκολα μπορεί να αναπτυχθεί ζωή σ' αυτόν. (Υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις, που οφείλονται σε άλλες πηγές

θερμότητας εκτός της ακτινοβολίας του κεντρικού άστέρρα, π.χ. ήφαιστεια, όπως έχουν παρατηρηθεί στον δορυφόρο Ίω του Διός).

Τὰ τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει παρατηρήσεις των ατμοσφαιρών διαφόρων πλανητών.

μα έντονη αντίδραση, και ή πρώτη έντυπωση ήταν ότι υπήρχε εκεί μικροβιακή ζωή. Άλλα κατόπιν διαπιστώθηκε ότι ό βρασμός ώφείλετο στο ότι τὰ άτομα της επιφάνειας του Άρεως ήσαν ιονισμένα (από επιδράσεις διαφόρων ακτινοβολιών), και όχι ότι ανήκαν σε μικροβιακή ζωή.

Μέχρι τώρα έχουν γίνει πολλές προσπάθειες του προγράμματος SETI (Search for Extraterrestrial Intelligence), για να βρούμε «λογικά» σήματα που να έρχονται από το διάστημα. Το πρόγραμμα SETI άρχισε το 1971, και μέχρι σήμερα έχουν γίνει πάρα πολλές ανιχνεύσεις προς όλα τὰ μέρη του ουρανού, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Γιατί δεν παρατηρούμε τέτοια σήματα;

Άλλα και αν ακόμη υπάρχουν οι κατάλληλες θερμοκρασίες και ατμόσφαιρες, πάλι δεν είναι βέβαιο ότι υπάρχει ζωή στους διάφορους πλανήτες. Παράδειγμα είναι ό Άρης, ό οποίος έχει κατάλληλες θερμοκρασίες (πολλές φορές άνω του μηδενός βαθμούς Κελσίου) και κατάλληλη ατμόσφαιρα με όξυγόνο, άζωτο, ύδρατμούς, αλλά δεν φαίνεται να έχει ίχνη ζωής.

Ένας πλανήτης που μελετάται έντατικά σήμερα είναι γύρω από τον πλησιέστερο άστέρρα έξω από το ήλιακό σύστημα, τον proxima Centauri, που απέχει περίπου 4 έτη φωτός από τον ήλιο. Έλπίζουμε ότι οι παρατηρήσεις θα μās δώσουν τή χημική σύσταση της ατμόσφαιράς του και άλλες λεπτομέρειες. Πάντως, ή ανίχνευση ζωής είναι κάτι πολύ δύσκολο. Ένα παράδειγμα ήταν το σκάφος Viking 1, που έφθασε στον Άρη το 1976. Μεταξύ των άλλων μετρήσεων που έκανε το σκάφος αυτό, ήταν να βάλει λίγη σκόνη από το έδαφος του Άρεως σε ένα βραστήρα, για να δούμε αν υπάρχουν μικρόβια που θα αντιδράσουν χημικά. Οι πρώτες παρατηρήσεις έδειξαν

Πάντως ή έρευνα για την ύπαρξη ζωής, έστω μικροβιακής, σε άλλους πλανήτες συνεχίζεται έντατικά. Άλλα ποιές είναι όμως οι συνέπειες μιάς ένδεχόμενης διαπιστώσεως ότι υπάρχει ζωή σε άλλους πλανήτες; Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι ή ζωή αυτή εξέλισσεται και σε μεγάλους χρόνους δημιουργεί όλοένα και τελειότερες μορφές ζωής, όπως στη γή. Η εξέλιξη της ζωής στη γή χρειάστηκε περίπου 4 δισεκατομμύρια έτη. Άρα είναι πολύ πιθανό ότι σε όρισμένους πολύ παλαιότερους πλανήτες έχουν δημιουργηθεί μορφές ζωής ανάλογες με τον άνθρωπο, και ίσως πιο προηγμένες.

Άν τώρα υπάρχουν λογικά όντα σε έναν πλανήτη, τότε θα έχουν δημιουργήσει έναν τεχνικό πολιτισμό που μπορεί να είναι πολύ ανώτερος από τον δικό μας. Π.χ., θα μπορούν να ταξιδέψουν σε άλλους άστέρρες, όπως θα κάνουμε και έμεις τις έπόμενες χιλιετίες. Τούλάχιστον θα μπορούν να στείλουν σήματα σε όλο τον Γαλαξία που να μαρτυρούν την ύπαρξή τους.

Μέχρι τώρα έχουν γίνει πολλές προσπάθειες του προγράμματος SETI (Search

for Extraterrestrial Intelligenece), για να βρούμε «λογικά» σήματα που να έρχονται από το διάστημα. Το πρόγραμμα SETI άρχισε το 1971, και μέχρι σήμερα έχουν γίνει πάρα πολλές άνιχνεύσεις προς όλα τα μέρη του ούρανοῦ, χωρίς ὅμως ἀποτέλεσμα. Γιατί δὲν παρατηροῦμε τέτοια σήματα; Ὑπάρχουν διάφορες ἀπαντήσεις σὲ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα. Ἡ πρώτη ἀπάντηση εἶναι ψυχολογικῆς φύσεως: Οἱ «ἄνθρωποι» αὐτοὶ δὲν ἐνδιαφέρθηκαν νὰ στεί-

Βέβαια δὲν θεωρῶ σοβαρὲς ὀρισμένους ἀπόψεις, ὅπως τοῦ Dänning, ὅτι οἱ ἐξωγήνιοι ἐπισκέφθηκαν τὴ γῆ στὸ παρελθὸν καὶ ἔφτιαξαν τὶς πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου καὶ ἄλλα ἐντυπωσιακὰ ἴχνη στὴ νότιο Ἀμερική.

Ἄλλὰ ἂν πράγματι ἔλθουν ἐξωγήνιοι στὴ γῆ, θὰ ἔλθουν ὡς φίλοι ἢ ὡς ἐχθροί; Ἄν ἔλθουν ὡς ἐχθροί, δὲν θὰ ὑπάρχει τρόπος νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουμε, γιατί θὰ εἶναι πολὺ ἰσχυρότεροι ἀπὸ ἐμᾶς. Γι'

Γίνονται πολλές προσπάθειες για τὴν ἐνοποίηση τῶν τεσσάρων βασικῶν δυνάμεων τῆς Φυσικῆς, τῆς βαρύτητας, τῆς ἀσθενοῦς καὶ τῆς ἰσχυρῆς πυρηνικῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ἠλεκτρομαγνητισμοῦ. Μιὰ μεγάλῃ ἐπιτυχία ἦταν ἡ ἐνοποίηση τοῦ ἠλεκτρομαγνητισμοῦ μὲ τὶς ἀσθενεῖς πυρηνικὲς δυνάμεις σὲ μία δύναμη (τὴν Ἡλεκτροασθενῆ). Ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ βασικὴ θεωρία (Standard model of particle physics). Μιὰ σημαντικὴ ἀνακάλυψη στὸν τομέα αὐτὸν ἦταν τὸ πεδίο Higgs (πὸν περιλαμβάνει τὸ σωματίο Higgs), πὸν δίνει μᾶζα στὰ στοιχειώδη σωματία. Ἡ μᾶζα τῶν σωματίων Higgs (125 GeV, Gigaelectronionvolt) ἦταν πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἀρχικὰ θεωρηθεῖ. Ἀλλὰ περαιτέρω προσπάθειες ἐνοποιήσεως (π.χ. ἡ προσπάθεια τοῦ Einstein νὰ ἐνοποιήσει τὴ βαρύτητα μὲ τὸν ἠλεκτρομαγνητισμὸ) ἀπέτυχαν.

λοῦν σήματα σὲ ἀναζήτηση ἄλλων «συνανθρώπων» τους, οὔτε προσπάθησαν νὰ ταξιδέψουν μέσα στὸν Γαλαξία. Ἡ δευτέρῃ ἀπάντηση εἶναι ὅτι, ὅταν τὰ ὄντα αὐτὰ ἀπέκτησαν ὑψηλὸ πολιτισμὸ μὲ πυρηνικὲς βόμβες κ.λπ., καταστράφηκαν ἀπὸ ἐμφύλιες συρράξεις. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μιὰ τρίτη ἀπάντηση, ὅτι λογικὰ ὄντα σὰν καὶ ἐμᾶς δὲν ὑπάρχουν πουθενά.

Πάντως ἡ ἔρευνα συνεχίζεται. Καὶ ἂς ὑποθέσουμε ὅτι μιὰ μέρα θὰ διαπιστώσουμε ὅτι λογικὰ ὄντα ὄχι μόνον ὑπάρχουν, ἀλλὰ καὶ μᾶς ἐπισκέπτονται.

αὐτὸ διάφοροι ἐπιστήμονες πρότειναν νὰ περιορίσουμε τὰ σήματά μας στὸ διάστημα, γιὰ νὰ μὴν προδώσουμε τὴν παρουσία μας. Ἐνα παράδειγμα μᾶς ἔδωσε ὁ Fred Hoyle μὲ τὸ μυθιστόρημά του *The Black Cloud*, ὅπου τὸ λογικὸ ὄν πὸν μᾶς ἐπισκέπτεται εἶναι ἕνα μεσοαστρικὸ νέφος πὸν ἔρχεται γύρω ἀπὸ τὴ γῆ, γιὰ νὰ ἀνεφοδιασθεῖ μὲ ἐνέργεια ἀπὸ τὸν ἥλιο.

Ἄς ὑποθέσουμε ὅμως ὅτι τὰ λογικὰ ὄντα ἔρχονται σὲ ἐμᾶς ἀπλῶς σὰν περιέργοι παρατηρητὲς καὶ θέλουν νὰ ἐπικοινωνήσουν μαζί μας. Τὸ πρῶτο ἐρώτημα

εἶναι πῶς θὰ ἐπικοινωνήσουν· σὲ ποιά γλῶσσα θὰ μιλήσουμε; Ἡ ἀπάντησις εἶναι εὐκόλῃ. Οἱ ἐπισκέπτες θὰ μάθουν γρήγορα τὴ γλῶσσά μας, καὶ δὲν θὰ ἔχουμε πρόβλημα. Τότε τί θὰ τοὺς ρωτήσουμε ἐμεῖς; Ἔδωσα αὐτὸ τὸ ἐρώτημα στοὺς φοιτητές μας καὶ πῆρα δύο βασικὰς ἀπαντήσεις. Πρῶτον, νὰ μᾶς ποῦν πῶς δὲν καταστράφηκαν ἀπὸ τὰ πυρηνικὰ

ὄντων εἰς τὸ Σύμπαν, ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα.

2. Ἡ Θεωρία τοῦ Παντός

Ὅπως εἶναι γνωστό, γίνονται πολλὰς προσπάθειες γιὰ τὴν ἐνοποίηση τῶν τεσσάρων βασικῶν δυνάμεων τῆς Φυσικῆς,

Ἡ θεωρία τῶν χορδῶν θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ἐπιστήμονες ὡς ἡ καλύτερη θεωρία τοῦ Παντός. Ἀλλὰ ἡ θεωρία αὐτὴ ἐμφανίζεται ὑπὸ ἕξι διαφορετικὰς μορφάς. Αὐτὲς οἱ μορφές, πάλι, ἔχουν ὀρισμένους σχέσεις μεταξύ τους καὶ θεωροῦνται ὡς ἐκφράσεις μιᾶς γενικῆς θεωρίας, ποῦ ὀνομάζεται θεωρία Μ. Τὸ Μ σημαίνει Μαγικὴ ἢ Μυστηριώδης θεωρία ἢ θεωρία Μεμβράνης καὶ ἐπεκτείνεται σὲ «βράνες» (branes) περισσότερων διαστάσεων. Ἡ στοιχειώδης θεωρία Μ δὲν ἔχει ἀκόμη διατυπωθεῖ. Ἐπομένως, ἡ βασικὴ «θεωρία τοῦ Παντός» εἶναι μιὰ ἄγνωστη ἀκόμη θεωρία, ποῦ πολλοὶ ἐρευνητὲς προσπαθοῦν νὰ διατυπώσουν.

ὄπλα. Καὶ δεύτερον, «τί πιστεύουν γιὰ τὸν Θεό». Πράγματι, ἡ ὑπαρξὴ ἄλλων λογικῶν ὄντων δημιουργεῖ ὀρισμένα βασικά προβλήματα γιὰ τὴ θρησκεία. Ὁ Θεὸς βέβαια εἶναι ὁ δημιουργὸς ὅλου τοῦ Σύμπαντος. Ἀλλὰ ἔστειλε τὸν Υἱὸ Του μόνο στὴ γῆ; Ὑπάρχει μιὰ φράσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ποῦ ἴσως ἀναφέρεται στὸ θέμα αὐτό: «Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης» (Ἰω., 16). Ἡ συνήθης ἐρμηνεία, τὴν ὁποία δέχομαι καὶ ἐγώ, εἶναι ὅτι μὲ τὰ πρόβατα αὐτὰ ἐννοεῖ τοὺς ἐθνικοὺς, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους. Μερικοὶ ὅμως θεωροῦν ὅτι ἔτσι ὁ Χριστὸς ἀναφέρεται σὲ ἄλλους «ἀνθρώπους» ἐκτὸς τῆς γῆς.

Πάντως ἕνα εἶναι βέβαιο. Ὅτι, ἂν διαπιστωθεῖ ἡ ὑπαρξὴ ἄλλων λογικῶν

τῆς βαρύτητας, τῆς ἀσθενοῦς καὶ τῆς ἰσχυρῆς πυρηνικῆς δυνάμεις καὶ τοῦ ἠλεκτρομαγνητισμοῦ. Μιὰ μεγάλη ἐπιτυχία ἦταν ἡ ἐνοποίηση τοῦ ἠλεκτρομαγνητισμοῦ μὲ τὴν ἀσθενεῖς πυρηνικὴς δυνάμεις σὲ μιὰ δυνάμει (τὴν Ἡλεκτροασθενῆ). Ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ βασικὴ θεωρία (Standard model of particle physics). Μιὰ σημαντικὴ ἀνακάλυψις στὸν τομέα αὐτὸν ἦταν τὸ πεδίο Higgs (ποῦ περιλαμβάνει τὸ σωματίο Higgs), ποῦ δίνει μᾶζα στὰ στοιχειώδη σωματῖα. Ἡ μᾶζα τῶν σωματίων Higgs (125 GeV, Giga-electronvolt) ἦταν πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἀρχικὰ θεωρηθεῖ. Ἀλλὰ περαιτέρω προσπάθειες ἐνοποιήσεως (π.χ. ἡ προσπάθεια τοῦ Einstein νὰ ἐνοποιήσει τὴ βαρύτητα μὲ τὸν ἠλεκτρομαγνητισμὸ)

ἀπέτυχαν.

Πριν από 43 χρόνια (1979) ο Hawking είχε διατυπώσει μιὰ θεωρία τοῦ Παντός καὶ πίστευε ὅτι αὐτὴ θὰ ἔφερνε «τὸ τέλος τῆς Φυσικῆς», γιὰ τὸ μέλλον οἱ φυσικοὶ δὲν θὰ εἶχαν τίποτε ἄλλο νὰ κάνουν παρὰ νὰ ἐπεξεργάζονται τὶς λεπτομέρειες τῆς θεωρίας. Ὁ Hawking θεωροῦσε ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι πεπερασμένο, ἀλλὰ χωρὶς πέρατα (ὅπως ἡ ἐπιφάνεια μιᾶς σφαιρᾶς εἶναι πεπερασμένη χωρὶς πέρατα, μόνο πού τὸ Σύμπαν εἶναι τριῶν καὶ ὄχι δύο διαστάσεων). Ἄλλοι ὅμως, ὅπως ὁ Penrose, ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι ἄπειρο σὲ διαστάσεις, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα ἄποψη σήμερα. Ἐξάλλου, μετὰ τὴ θεωρία τοῦ Hawking διαπιστώθηκε ὅτι τὸ Σύμπαν ὄχι μόνον διαστέλλεται, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ διαστολὴ του εἶναι ἐπιταχυνόμενη. Ἡ ἐπιταχυνόμενη διαστολὴ ἀποδίδεται σὲ μιὰ «σκοτεινὴ (δηλαδὴ ἄγνωστη) ἐνέργεια», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ 68% τῆς ὅλης ὕλης-ἐνέργειας τοῦ Σύμπαντος. Ἀλλὰ 27% τῆς ὕλης-ἐνέργειας τοῦ Σύμπαντος ἀποδίδεται σὲ «σκοτεινὴ ὕλη» πού περιβάλλει τοὺς γαλαξίες καὶ δὲν ἐκπέμπει φῶς. Ἔτσι, μόνον 5% τῆς ὅλης ὕλης-ἐνέργειας τοῦ Σύμπαντος εἶναι ὁρατὴ (μὲ τηλεσκοπία καὶ ραδιοτηλεσκοπία). Αὐτὴ ἡ δομὴ τῆς ὕλης-ἐνέργειας τοῦ Σύμπαντος εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα σήμερα ἀντίληψη γιὰ τὸ Σύμπαν, ἀλλὰ εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἀντίληψη, πού ἐβασίζετο μόνο στὴν παρατηρούμενη ὕλη καὶ ἐνέργεια.

Ἀλλὰ ἀπὸ τί ἀποτελεῖται ἡ ὕλη τοῦ Σύμπαντος; Ὑπάρχουν βεβαίως στοιχειώδη σωματῖα, ἠλεκτρόνια, πρωτόνια (τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦνται ἀπὸ 3 quarks) καὶ διάφορα μεσόνια (πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ 2 quarks), ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φωτόνια, πού εἶναι σωματῖα τοῦ φωτός. Οἱ νεώτερες ἀντιλήψεις θεωροῦν ὅτι τὰ βασικὰ συστατικὰ τῆς ὕλης εἶναι χορδές (strings)

πού πάλλονται καὶ ἔτσι δημιουργοῦν τὰ γνωστὰ σωματῖα. Οἱ χορδές ὑπάρχουν σὲ χῶρο 10 ἢ 11 διαστάσεων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 4 διαστάσεις εἶναι ὁ γνωστός χωροχρόνος, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες διαστάσεις ἔχουν ἐξαιρετικὰ μικρὸ μέγεθος καὶ κατὰ κάποιον τρόπο περιβάλλουν τὶς βασικὲς 4 διαστάσεις.

Ἡ θεωρία τῶν χορδῶν θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ἐπιστήμονες ὡς ἡ καλύτερη θεωρία τοῦ Παντός. Ἀλλὰ ἡ θεωρία αὐτὴ ἐμφανίζεται ὑπὸ ἕξι διαφορετικῆς μορφῆς. Αὐτὲς οἱ μορφές, πάλι, ἔχουν ὀρισμένες σχέσεις μεταξύ τους καὶ θεωροῦνται ὡς ἐκφράσεις μιᾶς γενικῆς θεωρίας, πού ὀνομάζεται θεωρία Μ. Τὸ Μ σημαίνει Μαγικὴ ἢ Μυστηριώδης θεωρία ἢ θεωρία Μεμβράνης καὶ ἐπεκτείνεται σὲ «βράνες» (branes) περισσότερων διαστάσεων. Ἡ στοιχειώδης θεωρία Μ δὲν ἔχει ἀκόμη διατυπωθεῖ. Ἐπομένως, ἡ βασικὴ «θεωρία τοῦ Παντός» εἶναι μιὰ ἄγνωστη ἀκόμη θεωρία, πού πολλοὶ ἐρευνητὲς προσπαθοῦν νὰ διατυπώσουν.

Ἀλλὰ οἱ πολυπλοκότητες τῶν θεωριῶν πού ἀναφέραμε δὲν τελειώνουν ἐδῶ. Μία ἀκόμη πιὸ τολμηρὴ θεωρία εἶναι ἡ θεωρία τῆς ὑπερσυμμετρίας, πού δέχεται ὅτι παράλληλα μὲ τὰ σωματῖα τῆς ὕλης ὑπάρχουν ἀντίστοιχα ὑπερσυμμετρικὰ σωματῖα. Αὐτὰ ὀνομάζονται selectrons (ἀντίστοιχα τοῦ ἠλεκτρονίου), squarks (ἀντίστοιχα τοῦ quark), photinos (ἀντίστοιχα τοῦ φωτονίου), gravitinos (ἀντίστοιχα τοῦ γραβιτονίου, πού θεωρεῖται ὁ φορέας τοῦ πεδίου βαρύτητας) κ.λπ. Ἀλλὰ τέτοια σωματῖα δὲν ἔχουν παρατηρηθεῖ, καίτοι οἱ μεγάλοι σύγχρονοι ἐπιταχυντὲς φθάνουν σὲ ἐνέργειες ἄνω τῶν 13 τρισεκατομμυρίων ἠλεκτρονιοβόλτ.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ ἀναζήτησις τέτοιων σωματιῶν, πού θὰ ἐξηγοῦσαν τοὺλάχιστον τὴ σκοτεινὴ ὕλη τοῦ γαλαξία, συνεχίζεται ἀκόμη, μὲ ἐλπίδες ἐπιτυχίας μὲ ἀκόμη μεγαλύτερες ἐνέργειες τῶν

έπιταχυντών.

Το συμπέρασμα είναι ότι η «θεωρία του Παντός» αποτελεί ακόμη ένα όνειρο των φυσικών, και δεν γνωρίζουμε καν προς ποιά κατεύθυνση πρέπει να την αναζητήσουμε.

Ένα πάντως συμπέρασμα των σημερινών αντιλήψεων περί του Σύμπαντος είναι ότι το Σύμπαν άρχισε με μία μεγάλη έκρηξη (το Big Bang) και θα συνεχίσει να διαστέλλεται επ' άπειρον.

Ένα ενδιαφέρον συμπέρασμα των σημερινών έρευνών είναι ότι η όλικη ενέργεια του Σύμπαντος φαίνεται ότι είναι μηδέν. Πράγματι, αν υπολογίσουμε

Πάντως το θέμα αυτό συζητείται ακόμη σήμερα.

3. Κβαντική θεωρία και Σχετικότητας

Η Κβαντική θεωρία και η θεωρία της Σχετικότητας, που διατυπώθηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνας, αποτέλεσαν τη μεγαλύτερη έως τώρα πρόοδο της Φυσικής. Έγιναν άπειράριθμες εφαρμογές της κβαντικής θεωρίας, και θα μπορούσε να πει κανείς ότι η σύγχρονη τεχνολογία βασίζεται στην κβαντική Φυσική. Έξάλλου, η θεωρία της Σχετικότητας όχι μόνον επαληθεύθηκε στο Σύμπαν, αλλά

Ένα ενδιαφέρον συμπέρασμα των σημερινών έρευνών είναι ότι η όλικη ενέργεια του Σύμπαντος φαίνεται ότι είναι μηδέν. Πράγματι, αν υπολογίσουμε την ενέργεια της ύλης (σύμφωνα με τον νόμο του Einstein $E=mc^2$), την κινητική ενέργεια (κυρίως την ενέργεια διαστολής του Σύμπαντος) και τη δυναμική ενέργεια, η οποία είναι αρνητική, το άθροισμά τους είναι πολύ κοντά στο μηδέν. Άρα η αρχική δημιουργία του Σύμπαντος συνίσταται στην ανακατανομή της θετικής και της αρνητικής ενέργειας, η οποία έκτοτε παραμένει μηδενική. Η άποψη αυτή κατά μερικούς είναι σύμφωνη με τη χριστιανική άποψη περί δημιουργίας του κόσμου εκ του μηδενός.

την ενέργεια της ύλης (σύμφωνα με τον νόμο του Einstein $E=mc^2$), την κινητική ενέργεια (κυρίως την ενέργεια διαστολής του Σύμπαντος) και τη δυναμική ενέργεια, η οποία είναι αρνητική, το άθροισμά τους είναι πολύ κοντά στο μηδέν. Άρα η αρχική δημιουργία του Σύμπαντος συνίσταται στην ανακατανομή της θετικής και της αρνητικής ενέργειας, η οποία έκτοτε παραμένει μηδενική.

Η άποψη αυτή κατά μερικούς είναι σύμφωνη με τη χριστιανική άποψη περί δημιουργίας του κόσμου εκ του μηδενός.

και οδήγησε σε νέες αντιλήψεις για τη δομή και την εξέλιξη του Σύμπαντος, όπως είναι το διαστελλόμενο σύμπαν, η αρχή του Σύμπαντος (το Big Bang) και η προβλεπόμενη εξέλιξη του Σύμπαντος.

Έν τούτοις, ακόμη δεν έχει επιτευχθεί η συγχώνευση των δύο αυτών θεωριών, Και το πρόβλημα αυτό αποτελεί μία πρόκληση για τη Φυσική.

Όσον αφορά την κβαντική θεωρία, υπάρχουν διάφορες εκδοχές της, οι οποίες έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η βασική εκδοχή είναι η θεωρία

της Κοπεγχάγης (Bohr, Born, Heisenberg κ.ά.). Σύμφωνα με αυτήν, η κίνηση των σωματιών διέπεται από την κυματική εξίσωση του Schrödinger. Αλλά η άβεβαιότητα που διατύπωσε ο Heisenberg δεν επιτρέπει τη λεπτομερή παρακολούθηση των τροχιών, και μόνον εάν γίνεται μια μέτρηση, διακρίνεται η κατάσταση κάθε σωματίου. Όμως η μέτρηση γίνεται από έναν κλασικό μετρητή, ο οποίος έχει διάφορες ξεχωριστές ενδείξεις. Επομένως, η μέτρηση αποτελεί μια κατάρρευση (collapse) της κυματοσυναρτήσεως σε μια

άλλα τροχιάς οι οποίες «καθοδηγούνται» από τα «όδηγα κύματα» (κυματοσυναρτήσεις Ψ) που είναι λύσεις της εξίσωσης του Schrödinger. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι τροχίες των σωματιών είναι ντετερμινιστικές, δηλαδή καθορίζονται από νόμους (το δυναμικό V και τη συνάρτηση Ψ), είτε παρατηρούνται είτε όχι.

Όταν τα σωματίδια δεν παρατηρούνται, δεν μπορούμε να πούμε σε ποιά θέση εύρισκονται και με ποιά ταχύτητα. Έτσι δημιουργούνται τα διάφορα παράδοξα της κβαντομηχανικής, όπως είναι η

Η Κβαντική Θεβρία και η θεωρία της Σχετικότητας, που διατυπώθηκαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνας, αποτέλεσαν τη μεγαλύτερη έως τώρα πρόοδο της Φυσικής. Έγιναν άπειράριθμες εφαρμογές της κβαντικής θεωρίας, και θα μπορούσε να πει κανείς ότι η σύγχρονη τεχνολογία βασίζεται στην κβαντική Φυσική. Εξάλλου, η θεωρία της Σχετικότητας όχι μόνον επαληθεύθηκε στο Σύμπαν, αλλά και οδήγησε σε νέες αντιλήψεις για τη δομή και την εξέλιξη του Σύμπαντος, όπως είναι το διαστελλόμενο σύμπαν, η αρχή του Σύμπαντος (το Big Bang) και η προβλεπόμενη εξέλιξη του Σύμπαντος.

ορισμένη τιμή (μία από τις ενδείξεις του μετρητή). Όμως οι διάφορες μετρήσεις όμοιων σωματιών δεν δίνουν πάντα την ίδια ένδειξη, αλλά έχουν μια κατανομή, πράγμα που υποδηλώνει τυχαιότητα.

Μια άλλη έκδοχή της κβαντομηχανικής είναι η «όντολογική» θεωρία των de Broglie, Bohm κ.ά., η οποία βασίζεται στις τροχιές των σωματιών, οι οποίες προκύπτουν από τις εξισώσεις του Bohm. Οι τροχιές αυτές είναι είτε οργανωμένες είτε χαοτικές, και η μελέτη τους ακολουθεί κλασικές μεθόδους, οι οποίες όμως δεν δίνουν κλασικές τροχιές,

«γάτα του Schrödinger». Μια γάτα σε ένα κλειστό κουτί είναι νεκρή, αν κτυπηθεί από ένα όπλο που πυροδοτείται από μια κοσμική ακτίνα, ή είναι ζωντανή, αν το όπλο δεν κινηθεί από την κοσμική ακτίνα. Είναι αδύνατον να πούμε αν η γάτα είναι ζωντανή ή νεκρή, εκτός αν ανοίξουμε το κουτί και δούμε τί συμβαίνει.

Ένα άλλο παράδοξο οφείλεται στους Einstein, Podolsky και Rosen (EPR). Αν διασπασθεί ένα σωματίο, τα δύο τμήματά του έχουν αντίθετα spin. Το ένα σωματίο φεύγει πολύ μακριά. Δεν ξέρουμε ποιά

σωμάτιο έχει τὸ θετικὸ spin καὶ ποιοὶ τὸ ἀρνητικὸ. Ἄν ὅμως μετρηθεῖ τὸ ἕνα σωμάτιο καὶ βρεθεῖ μὲ θετικὸ spin, τότε ἀναγκαστικὰ τὸ ἄλλο σωμάτιο θὰ βρεθεῖ νὰ ἔχει ἀρνητικὸ spin. Αὐτὸ γίνεται ἀμέσως μετὰ τὴ μέτρηση, ὅσο μακριὰ καὶ ἂν εἶναι τὸ ἄλλο σωμάτιο. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο ὀνομάζεται «ἐπίδραση μεγάλου βεληνεκοῦς» (long range effect), ποὺ εἶναι μὲν αἰτιώδης, ἀλλὰ ὄχι τοπικὴ. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ μὴ τοπικὰ φαινόμενα πα-

ἀπορία τί νόημα ἔχουν οἱ κόσμοι αὐτοί).

Ἐπὶ πλέον καὶ ἄλλες παραλλαγές τῆς κβαντικῆς θεωρίας. Τελικὰ, τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα εἶναι ποιά θεωρία εἶναι συμβατὴ μὲ τὴ θεωρία τῆς Σχετικότητας, τόσο τῆς Εἰδικῆς θεωρίας ὅσο καὶ τῆς Γενικῆς θεωρίας. Μιὰ τέτοια σύνδεση δὲν ἔχει ἐπιτευχθεῖ μέχρι σήμερα. Καὶ δεδομένου ὅτι ἡ ἐξίσωση τοῦ Schrödinger εἶναι γραμμικὴ ὡς πρὸς τὴν κυματοσυνάρτηση Ψ , γίνονται προσπάθειες νὰ προστεθεῖ

Ἐπὶ πλέον καὶ ἄλλες παραλλαγές τῆς κβαντικῆς θεωρίας. Τελικὰ, τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα εἶναι ποιά θεωρία εἶναι συμβατὴ μὲ τὴ θεωρία τῆς Σχετικότητας, τόσο τῆς Εἰδικῆς θεωρίας ὅσο καὶ τῆς Γενικῆς θεωρίας. Μιὰ τέτοια σύνδεση δὲν ἔχει ἐπιτευχθεῖ μέχρι σήμερα. Καὶ δεδομένου ὅτι ἡ ἐξίσωση τοῦ Schrödinger εἶναι γραμμικὴ ὡς πρὸς τὴν κυματοσυνάρτηση Ψ , γίνονται προσπάθειες νὰ προστεθεῖ ἕνας κατάλληλος μὴ γραμμικὸς ὄρος, ὁ ὁποῖος νὰ ὀδηγεῖ σὲ σύνδεση μὲ τὴ Σχετικότητα καὶ τὴ βαρύτητα. Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀπασχολοῦνται πολλοὶ φυσικοὶ σήμερα. Μιὰ θεωρία τοῦ Παντὸς θὰ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ λύσει τὸ θέμα αὐτό.

ρατηρήθηκαν πειραματικά, καὶ γιὰ τὶς παρατηρήσεις αὐτὲς δόθηκε τὸ βραβεῖο Nobel 2022.

Μιὰ τρίτη ἐκδοχὴ τῆς κβαντικῆς θεωρίας εἶναι ἡ θεωρία τῶν ἀπειρῶν κόσμων, καὶ διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν Everett. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴ θεωρία, στὴν περίπτωση τῆς γάτας τοῦ Schrödinger κατὰ τὴν πρόσκρουση τῆς κοσμικῆς ἀκτίνης δημιουργοῦνται δύο παράλληλοι κόσμοι, ἕνα μὲ ζωντανὴ γάτα καὶ ἕνας μὲ νεκρὴ γάτα. Ὅταν ἀνοίγουμε τὸ κουτί, βρισκόμαστε εἴτε στὸν κόσμον μὲ ζωντανὴ γάτα εἴτε στὸν κόσμον μὲ νεκρὴ γάτα. Ἔτσι δημιουργοῦνται συνεχῶς ἀπειράριθμοι κόσμοι, ποὺ δὲν μπορούμε νὰ τοὺς παρατηρήσουμε (τότε ὅμως δημιουργεῖται ἡ

ἕνας κατάλληλος μὴ γραμμικὸς ὄρος, ὁ ὁποῖος νὰ ὀδηγεῖ σὲ σύνδεση μὲ τὴ Σχετικότητα καὶ τὴ βαρύτητα. Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀπασχολοῦνται πολλοὶ φυσικοὶ σήμερα. Μιὰ θεωρία τοῦ Παντὸς θὰ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ λύσει τὸ θέμα αὐτό.

4. Γονιδίωμα - Ἐξέλιξη

Ἡ μελέτη τοῦ γονιδιώματος τοῦ ἀνθρώπου εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ πολλὰ ἔτη. Ὅμως τὸ βασικὸ πρόγραμμα τοῦ ἀνθρώπινου γονιδιώματος, στὸ ὁποῖο συμμετεῖχαν πολλὰ κέντρα ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμον, ἀρχισε τὸ 1990 καὶ οὐσιαστικὰ τελείωσε τὸ 2003. Παρατηρήθηκαν 3×10^9 ζεύγη βάσεων, ποὺ σχηματίζουν πᾶνω

από 43000 γονίδια, τα οποία ελάχιστα διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο.

Συγχρόνως άρχισε ή μελέτη του γονιδιώματος διαφόρων ζώων, άκόμη και φυτών. Μια πρώτη έντυπωσιακή ανακάλυψη ήταν τὸ γεγονός ότι τὸ ανθρώπινο γονιδίωμα διαφέρει μόλις κατά 2% περίπου από τὸ γονιδίωμα τῶν άνωτέρων θηλαστικῶν (χιμπατζήδων). Όμως αὐτὸ τὸ 2% ἔχει ὡς συνέπεια μια τεράστια διαφορά στή σκέψη, στή λογική και στὸ συναίσθημα τοῦ ανθρώπου. Η σχέση με-

σεβαστὰ και ὑποχρεωτικά για ὄλο τὸν κόσμο.

Ένυπάρχει άκόμη ὁ κίνδυνος δημιουργίας πανδημιῶν με τήν παραγωγή νέων μικροοργανισμῶν. Τέτοιοι μικροοργανισμοί μπορούν να δημιουργηθοῦν τυχαία κατά τή διάρκεια ἑνὸς πειράματος ή σκοπίμως, για να χρησιμοποιηθοῦν σε ἕνα βιολογικό πόλεμο. Στήν περίπτωση αὐτή ὁ κίνδυνος εἶναι πού μεγάλος, ἴσως μεγαλύτερος από τὸν κίνδυνο τῆς άτομικῆς βόμβας. Ὑπενθυμίζω τὸ μυθι-

Η μελέτη τοῦ γονιδιώματος τοῦ ανθρώπου εἶχε άρχίσει πρὶν από πολλά ἔτη. Όμως τὸ βασικό πρόγραμμα τοῦ ανθρώπινου γονιδιώματος, στὸ ὁποῖο συμμετεἶχαν πολλά κέντρα από ὄλο τὸν κόσμο, άρχισε τὸ 1990 και οὐσιαστικά τελείωσε τὸ 2003. Παρατηρήθηκαν 3×10^9 ζεύγη βάσεων, πού σχηματίζουν πάνω από 43000 γονίδια, τα ὁποία ελάχιστα διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο.

ταξὺ τῶν ιδιοτήτων αὐτῶν τοῦ ανθρώπου με τή διαφορά τοῦ 2% τῶν γονιδίων μελετᾶται ιδιαίτερα σήμερα.

Με τή σύγκριση τοῦ γονιδιώματος διαφόρων ζώων ἐκτιμᾶται πολὺ καλύτερα ή ἐξελικτική πορεία τῶν ζώων από τις άμοιβάδες στὰ άνωτέρα θηλαστικά και στὸν άνθρωπο.

Ένα ἄλλο θέμα πού προκύπτει από τή μελέτη τοῦ γονιδιώματος εἶναι ή δυνατότης να τροποποιηθοῦν ὀρισμένα γονίδια. Αὐτὸ ἔχει ιδιαίτερη σημασία σε διάφορες κληρονομικῆς ασθένειες, αλλά ἔχει και σοβαροὺς κινδύνους. Διότι οἱ τεχνητῆς ἀλλαγῆς μπορούν ἴσως να δημιουργήσουν τέρατα. Γι' αὐτὸ κάθε ἐπέμβαση στὸ γονιδίωμα πρέπει να ἐλέγχεται προσεκτικά από τήν ἐπιστημονική κοινότητα. Πρέπει να δημιουργηθοῦν ὀργανισμοί ἐλέγχου, με αὐστηρὰ κριτήρια, πού θα πρέπει να γίνουν αναγκαστικά

στόρημα τοῦ Η. G. Wells Ὁ πόλεμος τῶν Κόσμων, για τήν εἰσβολή τῶν ἀρειανῶν στή γῆ. Οἱ ἀρειανοί νικοῦν εὐκόλα τοὺς στρατοὺς τῆς γῆς και καταλαμβάνουν τή γῆ. Αλλά λίγο ἀργότερα πεθαίνουν ὄλοι από ἀρρώστιες πού τοὺς προκαλοῦν τὰ μικρόβια τῆς γῆς.

5. Μελέτη τοῦ Ἐγκεφάλου

Η μελέτη τοῦ ἔγκεφάλου ἔχει άρχίσει από τήν ἀρχαιότητα. Χρειάστηκαν ὅμως πολλοί αἰῶνες, για να διαπιστωθεἰ ὅτι στὸν ἔγκέφαλο ὑπάρχουν διαφορετικά κέντρα, ὀράσεως, ἀκοῆς κ.λπ. Η μελέτη τῶν κέντρων αὐτῶν συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Πάντως διαπιστώθηκε ή συνεργασία τῶν διαφόρων κέντρων και ή δυνατότης ἀντικαταστάσεως ὀρισμένων λειτουργιῶν τοῦ ἔγκεφάλου μετά από τραυματισμούς. Θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ὁ

ἐγκέφαλος εἶναι ἡ ἔδρα τῶν αἰσθήσεων, τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου. Π.χ., ἔχει διαπιστωθεῖ ὅτι, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔχει λύπη, χαρὰ ἢ θυμό, αἱματώνεται διαφορετικὰ ὁ ἐγκέφαλος.

Μία σημαντικὴ ὥθηση πρὸς τὴν ἔρευνα τοῦ ἐγκεφάλου δόθηκε σχετικὰ πρόσφατα (τὸ 2013), μετὰ τὸ τέλος τοῦ προγράμματος τοῦ ἀνθρώπινου γονιδιώματος. Πράγματι, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 2013 ὁ πρόεδρος τῶν ΗΠΑ ἀνίγγειλε τὸ πρόγραμμα αὐτό (Brain initiative) καὶ ἄρχισε νὰ τὸ χρηματοδοτεῖ μὲ μεγάλα ποσά. Κατόπιν αὐτοῦ, πολλὰ ἐρευνητικὰ κέντρα σὲ ὅλο

ἔρευνα τοῦ ἐγκεφάλου νὰ ἐλέγχεται συστηματικὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα καὶ ὅλα τὰ κράτη νὰ ἀποφασίσουν τὸν ἔλεγχο αὐτὸ καὶ τὴν ἐπιβολὴ ἠθικῶν κανόνων κατὰ τὴ λειτουργία τῆς ἔρευνας.

6. Τεχνητὴ νοημοσύνη

Μηχανήματα ποὺ κάνουν αὐτόματα ὀρισμένες ἐνέργειες ἔχουν κατασκευασθεῖ ἐδῶ καὶ αἰῶνες. Ὅμως τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ πρόοδος στὸν τομέα τῆς αὐτοματοποιήσεως ἔχει προχωρήσει καταπληκτικὰ. Ἔχουν κατασκευασθεῖ ρομπότ ποὺ κάνουν πολλές «ἀνθρώπινες» ἐργασίες,

Ἐνα θέμα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ γονιδιώματος εἶναι ἡ δυνατότης νὰ τροποποιηθοῦν ὀρισμένα γονίδια.

Αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία σὲ διάφορες κληρονομικὲς ἀσθένειες, ἀλλὰ ἔχει καὶ σοβαροὺς κινδύνους. Διότι οἱ τεχνητὲς ἀλλαγὲς μποροῦν ἴσως νὰ δημιουργήσουν τέρατα. Γι' αὐτὸ κάθε ἐπέμβαση στὸ γονιδίωμα πρέπει νὰ ἐλέγχεται προσεκτικὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα. Πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν ὀργανισμοὶ ἐλέγχου, μὲ αὐστηρὰ κριτήρια, ποὺ θὰ πρέπει νὰ γίνουν ἀναγκαστικὰ σεβαστὰ καὶ ὑποχρεωτικὰ γιὰ ὅλο τὸν κόσμο.

τὸν κόσμο ἄρχισαν ἐντατικὰ προγράμματα ἐρεύνης τοῦ ἐγκεφάλου.

Τρίτο θέμα εἶναι ἡ μελέτη τῶν ἀσθενειῶν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἡ προσπάθεια θεραπείας των. Ἄλλὰ ἐδῶ ὑπάρχει ἓνας τρομερὸς κίνδυνος. Ἐὰν οἱ ἐπιστήμονες μποροῦν νὰ ἐπέμβουν εἰς τὴν λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου, πῶς θὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι αὐτὸ θὰ γίνεται γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἀνθρώπου; Τί θὰ ἐμποδίσει ὀρισμένους ἐπιστήμονες νὰ προκαλέσουν κακὸ στὸν ἄνθρωπο, εἴτε ἀθέλητα εἴτε ἠθελημένα στοὺς ἐχθροὺς ἐνὸς κράτους;

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς πρέπει ἡ

«συνομιλοῦν» μὲ τοὺς ἀνθρώπους, κινοῦν μηχανὲς ἢ αὐτοκίνητα καὶ κάνουν καταπληκτικὲς ἐγχειρήσεις στὰ νοσοκομεῖα. Βεβαίως, ὅλα αὐτὰ γίνονται μὲ τὴν χρησιμοποίηση ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν ποὺ μιμοῦνται μὲ μεγάλη ἐπιτυχία τὶς ἀνθρώπινες ἐνέργειες. Π.χ., οἱ ἠλεκτρονικοὶ ὑπολογιστὲς κάνουν ὑπολογισμοὺς μὲ ταχύτητα ἑκατομμύρια φορὲς μεγαλύτερη ἀπὸ τὸν ἀνθρωπο-ἐπιστήμονα. Ἀλλὰ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τους εἶναι ὅτι «μαθαίνουν». Δηλαδὴ δημιουργοῦν νέα στοιχεῖα στὴ μνήμη τους, ποὺ προέρχονται ἀπὸ παρατηρήσεις ἢ μαθηματικὴ

άνάλυση δεδομένων, και χρησιμοποιούν τα νέα αυτά στοιχεία σε νεώτερες εργασίες. Έτσι τα ηλεκτρονικά αυτοκίνητα μαθαίνουν να κινούνται μέσα στην πολύπλοκη κυκλοφοριακή κίνηση κ.ο.κ.

Μία από τις έντυπωμασιακές επιτυχίες της τεχνητής νοημοσύνης είναι ότι οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές μπορούν να κάνουν θεωρητική επιστήμη, πολλές φορές καλύτερα από τον άνθρωπο. Π.χ., έδωσαν σε έναν υπολογιστή τις παρατηρήσεις των πλανητών που χρησιμοποιούσαν ο Kepler και ο Newton και του έθεσαν το ερώτημα τί είδους τροχιές

γος σε όλα αυτά. Τον αντίλογο αυτόν τον περιέγραψε με γλαφυρό τρόπο ο R. Penrose (Nobel Φυσικής 2021) στο βιβλίο του *The Emperor's New Mind (Το νέο μυαλό του αυτοκράτορα)*. Ο τίτλος αυτός είναι απομίμηση του παραμυθιού του Grim «Τα νέα ρούχα του Αυτοκράτορα». Στο παραμύθι αυτό εμφανίζονται δύο άπατεωνες, οι οποίοι ισχυρίζονται στον βασιλιά και στους υπηκόους του ότι θα του φτιάξουν τα ωραιότερα ρούχα του κόσμου, ενώ δεν έχουν τίποτα. Πείθουν τον αυτοκράτορα ότι μόνον οι έξυπνοι άνθρωποι βλέπουν τα ρούχα αυτά, ενώ

Μια σημαντική ώθηση προς την έρευνα του εγκεφάλου δόθηκε σχετικά πρόσφατα (τό 2013), μετά το τέλος του προγράμματος του ανθρώπινου γονιδιώματος. Πράγματι, τον Απρίλιο του 2013 ο πρόεδρος των ΗΠΑ ανήγγειλε το πρόγραμμα αυτό (Brain initiative) και άρχισε να το χρηματοδοτεί με μεγάλα ποσά. Κατόπιν αυτού, πολλά ερευνητικά κέντρα σε όλο τον κόσμο άρχισαν έντατικά προγράμματα έρευνας του εγκεφάλου.

έχουν οι πλανήτες και ποιές δυνάμεις προκαλούν τις κινήσεις τους. Η απάντηση ήλθε σε μία ώρα. Οι κινήσεις είναι έλλειπτικές, και η δύναμη υπακούει στον νόμο $1/r^2$ (τόν νόμο του Νεύτωνος). Δηλαδή, μέσα σε μία ώρα «ανακάλυψαν» αυτά που οι πιδ σοφοί άνθρωποι της εποχής τους χρειάστηκαν δεκαετίες, για να ανακαλύψουν. Θα έλεγε λοιπόν κανείς ότι η τεχνητή νοημοσύνη υπερέχει έναντι της ανθρώπινης νοημοσύνης. Και κατά συνέπεια, τό μέλλον ανήκει στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, και όχι στους ανθρώπους. Έτσι φαντάστηκαν τό μέλλον μερικοί συγγραφείς έργων επιστημονικής φαντασίας.

Αλλά υπάρχει ένας βασικός αντίλο-

όσοι δέν τά βλέπουν είναι άνόπτοι. Έτσι, όλοι φοβούνται να πούν ότι δέν βλέπουν τά ρούχα και ισχυρίζονται ότι είναι θαυμάσια. Κάποια στιγμή ο αυτοκράτορας «φορά» τά άνύπαρκτα ρούχα και βγαίνει στον δρόμο. Άλλά ενώ όλος ο κόσμος τον χειροκροτεί, ένα παιδάκι φωνάζει «Καλέ, ο αυτοκράτορας είναι γυμνός».

Κατά τον ίδιο τρόπο, ο νέος νους του αυτοκράτορα του Penrose είναι άνύπαρκτος. Και ο Penrose δίνει πολλές πειστικές άποδείξεις του ισχυρισμού αυτού.

Τό βασικό έπιχείρημα είναι ότι δεχόμαστε σύστημα άξιωματών που δέν είναι δυνατόν να συμπεριλάβει όλη την πραγματικότητα. Υπάρχουν ερωτήσεις που δέν μπορούν να άπαντηθούν με βάση

τὰ δοθέντα ἀξιώματα, οὔτε θετικά οὔτε ἀρνητικά. Αὐτὸ τὸ ἀπέδειξε ὁ K. Gödel (τὸ 1929), καὶ θεωρεῖται ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀνακάλυψη στὴ μαθηματικὴ ἐπιστὴμὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μέχρι σήμερα. Μιὰ τέτοια πρόταση, ποὺ δὲν παίρνει ἀπάντηση, εἶναι ὅτι τὸ δοθὲν σύστημα ἀξιωμάτων δὲν περιέχει ἀντιφάσεις. Δὲν ὑπάρχει δυνατότης μὲ βάση τὰ ἀξιώματα αὐτὰ νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει (κρυμμένη) ἀντίφαση μεταξύ τους. Στὸ βιβλίο τοῦ Penrose δίνονται καὶ ἄλλες προτάσεις ποὺ δὲν μποροῦν νὰ πάρουν ἀπάντηση, οὔτε θετικὴ οὔτε ἀρνητικὴ. Ὅμως ὁ ἀνθρῶπος ποὺ ἐνεργεῖ

τὸν ὑπολογισμό βγάζοντας ἓνα ἀποτελεσμα ἢ θὰ συνεχίσει νὰ λειτουργεῖ ἐπ' ἄπειρον. Ἐνα πρόβλημα ποὺ ἔχει λύση εἶναι νὰ βρεθεῖ ἓνας πρῶτος ἀριθμὸς μεγαλύτερος τοῦ 10. Ἀλλὰ ἂν τὸ πρόβλημα εἶναι νὰ βρεθεῖ ἓνας πρῶτος ἀριθμὸς ποὺ νὰ εἶναι ἄθροισμα δύο ἀρτίων ἀριθμῶν, τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν ἔχει λύση, καὶ ὁ ὑπολογιστὴς ψάχνει ἐπ' ἄπειρον νὰ βρεῖ ἓναν τέτοιο ἀριθμὸ καὶ δὲν τὸν βρίσκει. Πράγματι, τὸ ἄθροισμα δύο ἀρτίων ἀριθμῶν εἶναι ἄρτιος, ἄρα ποτὲ δὲν εἶναι πρῶτος ἀριθμὸς.

Τὸ βασικὸ τώρα ἐρώτημα τοῦ Turing εἶναι ἂν ὑπάρχει ἓνας ἀλγόριθμος ποὺ νὰ

Ὁ οἰοσδήποτε ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς ἔχει ὅρια στοὺς ὑπολογισμούς του. Καὶ ὅσο σημαντικὸς καὶ ἂν εἶναι «ὁ νέος νοῦς τοῦ αὐτοκράτορα», ὅμως στὴν πραγματικότητα εἶναι περιορισμένος. Ὁ νέος νοῦς τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι γυμνός. Ἀντιθέτως, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπεριόριστες δυνατότητες καὶ μπορεῖ νὰ δώσει ἀπαντήσεις, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ πιὸ τέλειος ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς βρίσκεται σὲ ἀδιέξοδο. Ὁ συλλογισμὸς τοῦ Turing ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε ὑπολογιστή.

πέρα ἀπὸ τὰ δοθέντα ἀξιώματα μπορεῖ νὰ «δεῖ» μὲ τρόπο ἄμεσο τὴν ἀλήθεια ὀρισμένων τέτοιων προτάσεων.

Μιὰ ἐφαρμογὴ τοῦ θεωρήματος τοῦ Gödel στοὺς ὑπολογιστὲς ἔκανε ὁ A. Turing (τὸ 1929). Ὁ Turing εἰσήγαγε τὸν ὄρο «ὑπολογιστὴς Turing», ποὺ σημαίνει ἓναν ὑπολογιστὴ μὲ ἄπειρη μνήμη καὶ ἀπεριόριστο διαθέσιμο χρόνο (καὶ ἓνας τέτοιος ὑπολογιστὴς ἀποδεικνύεται ὅτι δίνει τὰ ἴδια ἀποτελέσματα μὲ ὅποιονδήποτε ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστή). Τὸ πρόβλημα ποὺ θέτει ὁ Turing εἶναι ἂν ἓνας ὑπολογιστὴς θὰ τελειώσει κάποτε

μᾶς λέει ἂν κάθε δοθὲν πρόβλημα ἔχει ἀπάντηση (καὶ ὁ ὑπολογισμὸς τελειώνει) ἢ δὲν ἔχει ἀπάντηση (καὶ ὁ ὑπολογισμὸς ποτὲ δὲν τελειώνει). Ὁ Turing ἀποδεικνύει ὅτι τέτοιος ἀλγόριθμος δὲν ὑπάρχει.

Κατὰ συνέπειαν, ὁ οἰοσδήποτε ἠλεκτρονικὸς ὑπολογιστὴς ἔχει ὅρια στοὺς ὑπολογισμούς του. Καὶ ὅσο σημαντικὸς καὶ ἂν εἶναι «ὁ νέος νοῦς τοῦ αὐτοκράτορα», ὅμως στὴν πραγματικότητα εἶναι περιορισμένος. Ὁ νέος νοῦς τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι γυμνός.

Ἀντιθέτως, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπεριόριστες δυνατότητες καὶ μπορεῖ

νά δώσει απαντήσεις, ακόμη και όταν όπιό τέλειος ηλεκτρονικός υπολογιστής βρίσκεται σε άδιέξοδο. Ο συλλογισμός του Turing αποδεικνύει ακριβώς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος νοῦς εἶναι ἄνωτερος ἀπὸ κάθε υπολογιστή.

7. Ἐνέργεια

Ἡ παραγωγή ἐνέργειας ἀποτελεῖ ἴσως τὸ μεγαλύτερο σημερινὸ πρόβλημα τοῦ πλανήτη μας. Τὰ τεράστια ἀποθέματα πετρελαίου, φυσικοῦ ἀερίου κ.λπ. τείνουν νὰ ἐξαντληθοῦν. Παρ' ὄλον ὅτι νέες πηγὲς βρίσκονται μὲ ὑποθαλάσσιες γεωτρήσεις, ὅλες αὐτὲς οἱ πηγὲς ἔχουν πεπερασμένο χρόνο ζωῆς, τὸ πολὺ μερικὲς ἑκατονταετίες. Ἐξ ἄλλου, οἱ ἀνα-

καὶ ἡ ὕλη ποὺ χρησιμοποιεῖται (νερό) εἶναι ἀπεριόριστος ποσότητας.

Ἐπὶ ἀρχῆς δύο βασικὲς μέθοδοι γιὰ τὴν ἐπίτευξη συντήξεως. Ἡ πρώτη εἶναι μὲ συγκρούσεις πρωτονίων μέσα σὲ ἰσχυρὰ μαγνητικὰ πεδία. Αὐτὴ ἡ μέθοδος χρησιμοποιεῖται σὲ σημαντικὰ κέντρα τοῦ πλανήτη, ὅπως στὸ ITER τῆς Γαλλίας, ποὺ γίνεται μὲ συνεργασία πολλῶν κρατῶν. Μέχρι αὐτῆς τῆς στιγμῆς δὲν ἔχει ἐπιτευχθεῖ ἰκανοποιητικὴ ἀπόδοση ἐνέργειας στὰ κέντρα αὐτά. Ἐλπίζεται ὅμως ὅτι κάποτε θὰ ἀποδώσουν οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ ἄλλη μέθοδος εἶναι μὲ βομβαρδισμό σωματίων μὲ ἰσχυρὲς πηγὲς laser. Αὐτὴ ἡ μέθοδος ἀπέδωσε γιὰ πρώτη φορὰ πρὸς τὰ τέλη τοῦ 2022 ἐνέργεια

Ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ ἐπόμενου αἰῶνα στηρίζεται στὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια τῆς συντήξεως. Ἐλπίζουμε ὅτι αὐτὴ θὰ δώσει λύση στὰ προβλήματα ἐνέργειας τῆς ἀνθρωπότητας, πρὶν ἐξαντληθοῦν οἱ ἄλλες πηγὲς ἐνέργειας ποὺ χρησιμοποιοῦνται σήμερα.

νεώσιμες πηγὲς ἐνέργειας ἀπὸ τὸν ἥλιο, τὸν ἀέρα καὶ τὴ θάλασσα δὲν μποροῦν νὰ ἀναπληρώσουν τὶς ἀνάγκες μας.

Ἐτσι, μένει μόνον ἡ πυρηνικὴ ἐνέργεια. Ἡ ἐνέργεια ἀπὸ τὴ σχάση τοῦ οὐρανίου ἔχει ἀντικαταστήσει ἐν πολλοῖς σὲ μερικὰ κράτη (π.χ. Γαλλία) τὶς παραδοσιακὲς πηγὲς ἐνέργειας (παραγωγή τοῦ ἄνθρακα). Ἀλλὰ ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἔχει πολλοὺς κινδύνους, εἴτε λόγῳ ἑνὸς ἀτυχήματος (π.χ. Chernobyl καὶ Fukushima) εἴτε λόγῳ μόλυνσεως τοῦ περιβάλλοντος. Βεβαίως, τελευταῖα ἔχουν ληφθεῖ μέτρα γιὰ τὴν ἀποφυγὴ δυσμενῶν καταστάσεων, ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι πάντα ἀνεπαρκῆ.

Ἡ μόνη ἀσφαλῆς πηγὴ πυρηνικῆς ἐνέργειας εἶναι ἡ σύντηξη. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δὲν ἀφήνει ραδιενεργὰ κατάλοιπα,

μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴν ποὺ δαπανοῦν τὰ laser. Ἐπομένως, εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἐνέργεια ποὺ περισεύει γιὰ διάφορους σκοπούς. Βεβαίως, θὰ χρειασθοῦν ἀκόμη χρόνια πειραμάτων, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ αὐτὴ ἡ ἐνέργεια σὲ μεγάλη κλίμακα. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κάτι τέτοιο εἶναι δυνατόν εἰς τὸ μέλλον.

Ἐπομένως, ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ ἐπόμενου αἰῶνα στηρίζεται στὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια τῆς συντήξεως. Ἐλπίζουμε ὅτι αὐτὴ θὰ δώσει λύση στὰ προβλήματα ἐνέργειας τῆς ἀνθρωπότητας, πρὶν ἐξαντληθοῦν οἱ ἄλλες πηγὲς ἐνέργειας ποὺ χρησιμοποιοῦνται σήμερα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀκαδημαϊκός

Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΓΙΑ ΛΑΥΡΑ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΡΥΛΟ*

Ένα από τα συχνότερα ερωτήματα γύρω από την Έπανάσταση του 1821 αφορά άκριβως την έναρξη της Έπανάστασης. Το ερώτημα είναι απλό: Πόση αλήθεια υπάρχει – αν υπάρχει – πίσω από τον θρύλο της Αγίας Λαύρας;

Το θέμα αυτό έχει αποτελέσει αντικείμενο ζωηρών συζητήσεων και έντονων διαξιφισμών, με την ιστορία να γίνεται για μία ακόμα φορά πεδίο σφοδρής ιδεολο-

γικής ή και πολιτικής αντιπαράθεσης. Για όποιον το προσεγγίζει με νηφαλιότητα, είναι φανερό ότι υπάρχουν πολλά πράγματα που πρέπει να βάλουμε στη θέση τους. Και ως τα πάρουμε από την αρχή.

Ο γνωστός πίνακας του Θεόδωρου Βρυζάκη, φιλοτεχνημένος το 1865, αισθητοποιεί αυτό που επί μακρόν έμοιαζε για τους περισσότερους Έλληνες να είναι μια έντελως δεδομένη και αναμφισβήτη-

* Μια σαφώς λιγότερο διεξοδική παρουσίαση του ίδιου θέματος, που καταλήγει στα ίδια βασικά συμπεράσματα, μπορεί να δει κανείς στο Γιάννη Κ. Τσέντου, «Η έναρξη της Έπανάστασης. Η μεγάλη αλήθεια πίσω από τον θρύλο», *Ο Κόσμος της Ελλάδας* 644 (Μάρτιος-Απρίλιος 2021), σελ. 57-60. Ένα βίντεο-παρουσίαση του θέματος, παραγωγή της Χριστιανικής Ένώσεως Επιστημόνων, του οποίου το κείμενο είναι σε γενικές γραμμές το κείμενο του παρόντος άρθρου, έτοιμασμένο στο πλαίσιο των εορτασμών για τη συμπλήρωση 200 ετών από την έναρξη της Έπανάστασης, βρίσκεται αναρτημένο στο Youtube στη διεύθυνση: https://www.youtube.com/watch?v=CqWf5p_rXaQ&list=PL362s, αλλά και στην ιστοσελίδα της Χριστιανικής Ένώσεως Επιστημόνων (<https://xee.gr>) στην καρτέλα: «Ενδιαφέρουσες παρουσιάσεις» και στην καρτέλα: «Επέτειος 1821-2021».

τη ιστορική αλήθεια: Στην Άγια Λαύρα, στις 25 Μαρτίου του 1821, ανήμερα του Ευαγγελισμού, ο μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός, αφού όρκίζει τους αγωνιστές στο λάβαρο της μονής, που φέρει τη χρυσοκέντητη παραστάση της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, εύλογει τις σημαίες και κηρύσσει την έναρξη της Έπανάστασης.

Ο μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός¹ ήταν ούτως ή άλλως μιὰ σπου-

κόλυπτο φιλοτουρκισμό που επέδειξε, σε επίσημο έγγραφο του από την Πάτρα με ημερομηνία την 6^η Απριλίου 1821 (δηλαδή την 25^η Μαρτίου με το ισχύον τότε στην Ελλάδα παλαιό ημερολόγιο), γράφει πώς στην πόλη άναμενόταν με αγωνία ή άφιξη του Γερμανού, καθώς σε αυτήν την κατάσταση έκτακτης ανάγκης αυτός είχε αναγορευθεί Γενικός Αρχηγός².

Λίγο αργότερα, το γαλλικό θρησκευ-

Ένα από τα συχνότερα ερωτήματα γύρω από την Έπανάσταση του 1821 αφορά ακριβώς την έναρξη της Έπανάστασης. Το ερώτημα είναι απλό: Πόση αλήθεια υπάρχει –αν υπάρχει– πίσω από τον θρύλο της Άγιας Λαύρας; Το θέμα αυτό έχει αποτελέσει αντικείμενο ζωηρών συζητήσεων και έντονων διαξιφισμών, με την ιστορία να γίνεται για μία ακόμα φορά πεδίο σφοδρής ιδεολογικής ή και πολιτικής αντιπαράθεσης.

δαία μορφή του Αγώνα. Κι αν ακόμα δέν τον τιμούσαμε για τη συμβολή του στην έναρξη της Έπανάστασης, θα άξιζε να τον τιμάμε, γιατί ήταν από τους λίγους που δέν παρασύρθηκαν στη δίνη των έμφυλων παθών, και μάλιστα προσπάθησε να συμφιλιώσει τις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις, φεύγοντας όμως από τη ζωή νωρίς, κτυπημένος από επιδημία τύφου στο Ναύπλιο την άνοιξη του 1826.

Στην έναρξη της Έπανάστασης, λοιπόν, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός είχε έναν ήγετικό ρόλο που δύσκολα θα μπορούσε να άμφισβητηθεί.

Ο Άγγλος πρόξενος στην Πάτρα Philip James Green, αλήστου μνήμης για άπρο-

τικό, πολιτικό και λογοτεχνικό περιοδικό *L'ami de la Religion et du Roi* (Ο φίλος της θρησκείας και του βασιλέως), σε ανταπόκρισή του από την Πάτρα γράφει ότι η πόλη παραδόθηκε στις φλόγες συνεπεία μιὰς επανάστασης, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Έλληνας μητροπολίτης Γερμανός³.

Δύσκολα, λοιπόν, θα άμφισβητούσε κανείς τον ήγετικό ρόλο του Γερμανού στην έναρξη της Έπανάστασης. Δέν είναι τυχαίο ότι ο έορτασμός της πεντηκονταετηρίδας της Έλληνικής Έπανάστασης

1 «Παλαιών Πατρών», για να διακρίνεται από τον μητροπολίτη Νέων Πατρών, όπως ονομαζόταν τότε η Ύπατη της Φθιώτιδας, η οποία έλαβε εκ νέου το άρχαίο της όνομα, Ύπατη, μετά την Έπανάσταση, το 1833

2 Philip James Green, *Sketches of the war in Greece*, London 1827, "Letter V", σελ. 12: "The arrival of the Archbishop Germanos is anxiously looked for, he having been named in this emergency to the chief command".

3 *L'ami de la Religion et du Roi*, tome vingt-huitième, Paris MDCCCXXI, σελ. 75: "La ville de Patras vient d'être la proie des flammes à la suite d'une révolution, à la tête de laquelle étoit Germano, l'évêque grec du pays".

τὸ 1871 συνδυάσθηκε μὲ τὴν πανηγυρικὴ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστῶν τοῦ μεγάλου ἱεράρχη, ἐνῶ τὸ ἐπόμενο ἔτος, τὸ 1872, ὁ ἀνδριάντας τοῦ τοποθετήθηκε στὰ προσπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Καὶ ὅσο γιὰ τὴν Ἁγία Λαύρα; Ὁ Ἀλέξανδρος Δεσποτόπουλος, υἱὸς τοῦ προύχοντα τοῦ Αἰγίου στὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης Παναγιώτη Δεσποτόπουλου, σὲ πανηγυρικὸ λόγο ποῦ ἐκφώνησε στὴν Ἁγία Λαύρα στὸ πλαίσιο τῶν ἐορταστικῶν

τῆς μονῆς στέκει ὁ χάλκινος ἀνδριάντας τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, μὲ ὑψωμένο τὸ λάβαρο τῆς Ἐπανάστασης μὲ τὸ σύνθημα «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος», ἔργο τοῦ Ἡπειρώτη γλύπτη Κώστα Καζάκου.

Καὶ ὄχι μόνο. Στὸν λόφο ποῦ δεσπόζει ἀκριβῶς βόρεια τῆς Ἁγίας Λαύρας ὑψώνεται τὸ ἐπιβλητικώτερο ἀπὸ τὰ μνημεῖα ποῦ ἔχει στήσει τὸ ἑλληνικὸ κράτος γιὰ τὴν Ἐπανάσταση, τὸ Μνημεῖο Ἡρώων Ἀγωνιστῶν 1821, τὸ ὁποῖο ἐγκαινιάσθηκε

Σήμερα εἶναι πιά γνωστὸς σὲ ὅλους μας ὁ λόγος αὐτῶν ποῦ ἐπαγγέλλονται ὅτι «γκρεμίζουν μύθους»: Στὴν Ἁγία Λαύρα, λένε, δὲν ἔγινε ἀπολύτως τίποτα. Στὴν πραγματικότητα, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς δὲν βρισκόταν κἂν στὸ μοναστήρι στὶς 25 Μαρτίου. Χώρια ποῦ ἡ ἐπανάσταση εἶχε ἤδη ξεκινήσει κάποιες μέρες νωρίτερα. Ὁ ἴδιος ὁ ἐορτασμὸς τῆς ἐπετείου Ἐπανάστασης τὴν 25^η Μαρτίου ἀποτελεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ ἓναν «ἐθνικὸ μῦθο», μιὰ φαλκίδευση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας, μιὰ κατευθυνόμενη προσπάθεια νὰ συνδεθεῖ ἡ Ἐπανάσταση μὲ τὴ θρησκεία.

ἐκδηλώσεων γιὰ τὴν ἐπέτειο τῆς Ἐπανάστασης τὸ 1861, θυμόταν ὅτι καὶ ὁ ἴδιος, ἔφηβος τότε, ἦταν παρὼν στὴν περίφημη δοξολογία, ὑπὸ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό, τῆς ὁποίας μάλιστα ἔδινε καὶ λεπτομέρειες⁴.

Διόλου παράξενο, ποῦ σχεδὸν οὐδεὶς διανοεῖτο νὰ ἀμφισβητήσει τὴν Ἁγία Λαύρα. Μέχρι σήμερα, κάθε χρόνο, ὀργανώνονται στὴν Ἁγία Λαύρα γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἐορτὴ λαμπρὲς ἐορταστικὲς ἐκδηλώσεις, μὲ ἀποκορύφωμα τὴν ἀναπαράσταση τοῦ ὄρκου τῶν Ἀγωνιστῶν. Στὸν δὲ περίβολο

μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπλήρωσης 150 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, τὸν Μάρτιο τοῦ 1971. Οἱ τρεῖς ἀνδριάντες τοῦ μνημείου, ἓνας ἀγωνιστῆς, ἓνας ἱερέας καὶ μιὰ γυναικεὶα μορφή, παριστάνουν τὴ συμβολὴ τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τοῦ κλήρου στὴν κατάκτηση τῆς Ἐλευθερίας. Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζουν κάθε χρόνο οἱ ἐκδηλώσεις ποῦ διοργανῶνει ὁ δήμος Καλαβρυτῶν γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς Ἐθνικῆς Ἐπετείου.

Ἀκόμα καὶ στὰ σχολικὰ βιβλία, ἡ Δοξολογία στὴν Ἁγία Λαύρα ἐμφανιζόταν ὡς δεδομένο καὶ ἀδιαφιλονίκητο ἱστορικὸ γεγονός. Γιὰ παράδειγμα, στὸ βιβλίο τῆς Ἱστορίας τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ ποῦ εἰσήχθη στὴν Ἐκπαίδευση τὸ 1974, οἱ μαθητὲς διάβαζαν: «*Τὴν 25 Μαρτίου 1821 ὁ Ἐπίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς μὲ*

4 Σύντομον Πανηγυρικὸν Λογίδριον ἐκφωνηθὲν εἰς τὴν 25 Μαρτίου 1821 παρ' Ἀλεξάνδρου Δεσποτοπούλου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Λαύρᾳ, Τυπογραφεῖον καὶ Βιβλιοπωλεῖον Εὐσταθίου Π. Χριστοδοῦλου, Πάτρις 1861, ἰδίως σελ. 4, 11.

τους προκρίτους των Καλαβρύτων Ανδρέα Ζαΐμη και του Αιγίου Ανδρέα Λόντο ύψωσαν τη σημαία της Επανάστασης στο μοναστήρι της Αγια-Λαύρας».

* * *

Η αμφισβήτηση του θρύλου, που επί μακρόν συζητείτο μεταξύ των ιστορικών, ήλθε με τον πλέον επίσημο τρόπο. Στην *Ιστορία του Έλληνικού Έθνους* της Έκδοτικής Αθηνών, μετά την αναφορά στα σχετικά με την Αγία Λαύρα, διαβάζουμε: «*Η ιστορική όμως αλήθεια απέχει πολύ από τον θρύλο. Ούτε στις 25 Μαρτίου αλλά ούτε και στις 21 που έγινε η πρώτη πολεμική επιχείρηση βρισκόταν κανείς στην Αγία Λαύρα*»⁵.

Ακόμη ευρύτερη διάδοση γνώρισε η αμφισβήτηση του θρύλου μέσα από σειρά ντοκυμαντέρ για το 1821 του γνωστού ραδιοτηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ, όπου ο παρουσιαστής του ντοκυμαντέρ συγγραφέας Πέτρος Τατσόπουλος δίλωσε ορθόκοφα:

«*Η Ελληνική Επανάσταση ξεκίνησε την άνοιξη του 1821, αλλά το συγκεκριμένο έπεισόδιο είναι προϊόν καθαρής επινόησης. Ούτε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ούτε ο Κολοκοτρώνης βρισκόταν στην Αγία Λαύρα στις 25 Μαρτίου*».

Όσο και αν η αμφισβήτηση της Αγίας Λαύρας φάνηκε σε κάποιους σαν μια βέβηλη επίθεση ενάντια στα όσια και τα ιερά του Έθνους, η αλήθεια είναι ότι ο μόνος από τους Απομνημονευματογράφους του Αγώνα που αναφέρει κάτι παρόμοιο, τοποθετώντας το όμως στις 23 και όχι στις 25 Μαρτίου, είναι ο Κανέλλος Δεληγιάννης, μια όχι τόσο αξιόπιστη πηγή, και αυτός πολύ αργότερα, καθώς συγγράφει τα *Απομνημονεύματά* του το

1854. Και το σημαντικότερο, ο ίδιος ο πρωταγωνιστής του θρύλου της Αγίας Λαύρας, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, έχει αφήσει *Απομνημονεύματα*, στα όποια δεν αναφέρει τίποτα σχετικό.

Σήμερα είναι πια γνωστός σε όλους μας ο λόγος αυτών που επαγγέλλονται ότι «γκρεμίζουν μύθους»: Στην Αγία Λαύρα, λένε, δεν έγινε απολύτως τίποτα. Στην πραγματικότητα, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός δεν βρισκόταν καν στο μοναστήρι στις 25 Μαρτίου. Χώρια που η επανάσταση είχε ήδη ξεκινήσει κάποιες μέρες νωρίτερα. Ο ίδιος ο έορτασμός της επέτειου Επανάστασης την 25^η Μαρτίου αποτελεί αφ' εαυτού έναν «έθνικό μύθο», μια φαλκίδευση της ιστορικής αλήθειας, μια κατευθυνόμενη προσπάθεια να συνδεθεί η Επανάσταση με τη θρησκεία.

* * *

Το εύλογο ερώτημα είναι: Τί θα απαντήσουμε εμείς σε αυτά;

Όσοι τα λένε αυτά, απαντάμε, απλούστατα «κομίζουν γλαύκα εις τας Αθήνας», ή, αν θέλετε, παραβιάζουν ανοικτές θύρες. Θα τα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια. Πέρα απ' όλα τα άλλα, όμως, αξίζει να διερωτηθούμε ειλικρινά τί κερδίζουμε, αν εμπλακούμε σε τέτοιες συζητήσεις, μέσα στις οποίες κινδυνεύουμε να χαθούμε στις λεπτομέρειες και να χάσουμε την ουσία. Πραγματικά, αξίζει να επισκοπήσουμε, με κάθε συντομία, τα δεδομένα που έχουμε:

Πράγματι, λοιπόν, όπως συνάγεται από τις πηγές, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ΔΕΝ βρισκόταν στην Αγία Λαύρα στις 25 Μαρτίου, και εύλογη μὲν αὐτὴ τὴ μέρα τὰ ὄπλα τοῦ Αγώνα, ἀλλὰ τὰ εύλογη στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου στην Πάτρα. Εύλογη ή απορία: Πόση ἄραγε διαφορά κάνει αὐτό; Καὶ ἐννοοῦμε, βεβαίως, διαφορά ἐπὶ τῆς οὐσίας, ὅπου ἡ οὐσία, τὸ πραγματικὸ διακύβευμα, εἶναι

5 Ἐφης Ἀλλαμανῆ, «Ἐναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως στὴν Ἑλλάδα», *Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. ΙΒ', σελ. 83.

–για να λέμε τα πράγματα με το όνομά τους– ή σχέση της Ἐπανάστασης με τὴν πίστη. Πόση λοιπὸν διαφορὰ κάνει, ἐπὶ τῆς οὐσίας, ἂν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς στὶς 25 Μαρτίου εὐλόγησε τὰ ὄπλα τοῦ Ἀγῶνα στὴν Ἁγία Λαύρα ἢ στὴν πλατεία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν Πάτρα;

Ἄλλωστε, στὶς 25 Μαρτίου ὁ ἴδιος ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς εἶχε ἤδη ὑψώσει τὸ λάβαρο τῆς Ἐπανάστασης στὰ Καλάβρυτα.

Ὁ Γάλλος φιλέλληνας στρατιωτικὸς Jean-François-Maxime Raybaud (1795-1894), ὁ ὁποῖος συμμετεῖχε στὴν Ἐπανάσταση καὶ θεωρεῖται ὁ πιὸ ἀξιόπιστος ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἀπομνημονευματογράφους καὶ ἱστοριογράφους τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Ἀγῶνα, γράφει ὅτι ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὑψωσε τὸ λάβαρο τοῦ σταυροῦ στὰ Καλάβρυτα στὶς 4 Ἀπριλίου (δηλαδή, μετὰ τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο, στὶς 23 Μαρτίου)⁶.

Ὁ Ἀμερικανὸς φιλέλληνας ἱατρὸς Samuel Howe (1801-1876), πάλι, μὴ σημαντικὴ προσωπικότητα μετὰ πολυσχιδῆ δράση, στὸ ἔργο του γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1828 παραδίδει καὶ αὐτὸς ὅτι τὴν ἴδια αὐτὴ ἡμερομηνία, 23 Μαρτίου, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὑψωσε στὰ Καλάβρυτα τὸ λάβαρο τοῦ σταυροῦ καὶ κάλεσε τὸν λαό, ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐλευθερίας, νὰ σηκώσει τὰ ὄπλα ἐναντίον τοὺς καταπιεστές του⁷.

6 Jean-François-Maxime Raybaud, *Mémoires sur la Grèce pour servir à l'histoire de la guerre de l'Indépendance*, tome premier, Tournachon-Molin, Libraire, Paris 1824, σελ. 298: "D'autre primats, et avec eux Germanos, archevêque de Patras [...] s'arrêtèrent, sous diverses raisons, à Dimitzana et à Calavryta. Après avoir épuisé différents prétextes pour éviter de se rendre à la destination qui leur était assignée, ils levèrent, d'un commun accord, l'étendard de la croix dans cette dernière ville, le 4 avril 1821".

7 Samuel G. Howe, *An Historical Sketch of the Greek Revolution*, White, Gallaher & White,

Σύμφωνα με ἄλλες πηγές, τώρα, αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἔγινε ὄχι στὶς 23, ἀλλὰ στὶς 21 Μαρτίου. Τὸ δὲ περιφίμιο «λάβαρο» ποὺ ὑψωσε ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς στὰ Καλάβρυτα θὰ ἦταν λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἦταν τὸ λάβαρο τῆς παρακειμένης Μονῆς τῆς Ἁγίας Λαύρας, ποὺ βρισκεται κάπου 4 χιλιόμετρα νοτιοδυτικὰ τῶν Καλαβρύτων στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Βελιά. Αὐτό, ἀσφαλῶς, εἶναι ὑπόθεσις. Ἀλλὰ καμμία ἄλλη ὑπόθεσις γι' αὐτὸ τὸ περιφίμιο λάβαρο τῶν Καλαβρύτων δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι πιὸ εὐλογη ἀπὸ αὐτὴν. Χώρα ποὺ ἐδῶ ἔχουμε καὶ τὴ συνηγορία τῆς παραδόσης, ποὺ συνδέει τὸ λάβαρο τῆς Ἁγίας Λαύρας μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης.

Ὅσο γιὰ τὴν ἴδια τὴν περιφίμη δοξολογία στὴν Ἁγία Λαύρα; Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς, ἔστω, ΔΕΝ βρισκόταν στὴν Ἁγία Λαύρα στὶς 25 Μαρτίου. Εἶναι ὅμως γνωστὸ ὅτι ὁ Δεσπότης βρισκόταν πράγματι στὴν Ἁγία Λαύρα ἀρκετὲς μέρες νωρίτερα, στὶς 17 Μαρτίου, σὲ ἐπίσημη δοξολογία μετὰ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἀλεξίου, πολιούχου τῶν Καλαβρύτων, καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἔγινε τότε ἐκεῖ κάτι σημαντικό.

Υπάρχουν ἄλλωστε καὶ στοιχεῖα ποὺ συνηγοροῦν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Καὶ τὸ πιὸ σημαντικό εἶναι τὸ κωδικοποιημένο μῆνυμα ποὺ ἐστάλη ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα πρὸς τὸν Πετρόμπεη Μαυρομχάλη, μετὰ ἡμερομηνία τὴν 19^η Μαρτίου 1821 καὶ ὑπογράφοντες τὸν Νικόλαο Σολιώτη καὶ τὸν Ἀσημάκη Σκαλιτσᾶ⁸. Τὸ κείμενο λιτό:

New York 1828, σελ. 18: "But Germanos, bishop of Patras, and several of the most influential men, delayed, under various pretexts, complying with the summons; till the former, arriving at Calavryta, and having no longer any excuse, suddenly displayed the standard of the cross, and called upon the people, in the name of God, and liberty, to take up arms against their oppressors. This was on the 4th".

8 Ἐφης Ἀλλαμανῆ, «Ἐναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως

«Χθές ἐτελέσθη τὸ στεφάνωμα καὶ ἔστω εἰς γνώσιν Σας». Τὸ ὅτι αὐτὸ τὸ αἰνιγματικὸ «στεφάνωμα» ἦταν ἡ ὀριστικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν Ἐπανάσταση καὶ ἡ εὐλογία τῶν ὀπλῶν εἶναι βεβαίως ὑπόθεση. Ἀλλά, καὶ πάλι, ἀντιλαμβάνεσθε ὅτι εἶναι ἡ πιὸ εὐλογη ὑπόθεση ποῦ θὰ μποροῦσε νὰ γίνει, κάτι ἄλλωστε ποῦ συμμερίζονται πολλοὶ ἱστορικοί.

Ἀμφίβολο παραμένει, ἀπὸ τὴν ἄλλη, πόση ἱστορικὴ βάση ἔχει ὁ λόγος τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ ποῦ δημοσιεύθηκε σὲ εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες, μὲ πρώτη τὴν ἐφημερίδα *Le Constitutionnel* τοῦ Παρισιοῦ στὸ φύλλο τῆς 6^{ης} Ἰουνίου 1821 (μὲ τὸ νέο ἡμερολόγιο). Μὲ αὐτὸν τὸν λόγο, τὸν ὁποῖο σύμφωνα μὲ τὸ δημοσίευμα ἐκφώνησε ὁ Δεσπότης στὴν Ἁγία Λαύρα στίς 8 Μαρτίου, καλοῦνταν ὁ κλῆρος καὶ οἱ πιστοὶ τῆς Πελοποννήσου σὲ ἐξέγερση. Ἄν ὑπῆρξε τέτοιος λόγος στὴν Ἁγία Λαύρα, πιὸ πιθανὸν εἶναι νὰ ἐκφωνήθηκε στίς 17 Μαρτίου, ὅποτε ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶχαν παραμμερισθεῖ οἱ προηγούμενες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης, ἀφ' ἑτέρου δὲ γνωρίζουμε ὅτι ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς βρισκόταν στὸ μοναστήρι.

Εἶναι χρήσιμο νὰ ἀναλογισθοῦμε ἀπὸ ποῦ ξεκινήσαμε καὶ ποῦ καταλήγουμε. Ξεκινήσαμε ἀπὸ πανηγυρικὲς ἐξαγγελίες περὶ γκρεμίσματος ἑνὸς «ἐθνικοῦ μύθου», μᾶς πλαστογραφίας τῆς ἱστορίας. Γύρω ἀπὸ τὴν Ἁγία Λαύρα κινδύνευσε νὰ στηθεῖ μὴ νέα ἐπανάσταση: ἡ ἐπανάσταση τοῦ «γκρεμίσματος τῶν ἐθνικῶν μύθων». Καὶ ποῦ καταλήγουμε; Καταλήγουμε ὅτι τὰ γεγονότα τῆς Ἁγίας Λαύρας πιθανώτατα ἔγιναν ὄχι στίς 25, ἀλλὰ στίς 17 Μαρτίου. Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ τὸ σχόλιο: «᾿Ωδινεν ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν».

Σημειωτέον, ἐξάλλου, ὅτι ἡ 17^η Μαρτίου, ὅποτε φαίνεται ὅτι ἔγινε κάτι σημα-

ντικὸ στὴν Ἁγία Λαύρα, εἶναι μιὰ ἡμερομηνία μὲ κομβικὴ σημασία γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα τοῦ 1821. Τὴν ἡμέρα αὐτή –στίς 17, ἐπαναλαμβάνουμε, Μαρτίου– μετὰ ἀπὸ μεγάλη δοξολογία στὸν ναὸ τῶν Ταξιαρχῶν, ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Τσίμοβα, τὴ σημερινὴ Ἀρεόπολη, οἱ Μανιάτες τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομυχάλη, οἱ ὁποῖοι στίς 23 Μαρτίου ἀπελευθέρωσαν τὴν Καλαμάτα. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς πόλης πανηγυρισθῆκε μὲ μεγάλη δοξολογία μπροστὰ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ γι' αὐτὸ ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου οἱ ἱερεῖς εὐλόγησαν τὶς σημαίες τοῦ Ἁγῶνα καὶ ὄρκισαν τοὺς Ἀγωνιστές. Ἡ Καλαμάτα ἦταν ἡ πρώτη μεγάλη πόλη ποῦ ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ.

Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶναι εὐρύτατα γνωστά, καὶ ἄλλωστε τιμῶνται μέχρι σήμερα κάθε χρόνο μὲ λαμπρὲς ἐπετειακὲς ἐκδηλώσεις: στὴ μὲν Ἀρεόπολη στίς 17 Μαρτίου· στὴ δὲ Καλαμάτα στίς 23 Μαρτίου.

Ὅσο γιὰ τὶς πρώτες συγκρούσεις, γνωρίζουμε ὅτι αὐτὲς εἶχαν γίνει ἀκόμα νωρίτερα. Δὲν ἔχει νόημα νὰ μποῦμε ἐδῶ σὲ λεπτομέρειες, οἱ ὁποῖες ἄλλωστε ἔχουν συζητηθεῖ ἐκτενῶς. Ἀλλὰ ἀξίζει νὰ διερωτηθοῦμε, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ, τί κερδίζουμε μέσα ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴ συζήτηση.

Ἔστω, λοιπόν: Ἡ 25^η Μαρτίου πράγματι φαίνεται ὅτι προγραμματιζόταν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη νὰ εἶναι ἡ ἡμερομηνία ἔναρξης τῆς Ἐπανάστασης στὴν Πελοπόννησο «ὡς εὐαγγελιζομένη τὴν πολιτικὴν λύτρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», ὅπως τὸ γράφει ὁ Σπυρίδων Τρικούπης⁹. Κατὰ τὸν Finlay, οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχαν ἐπιμείνει νὰ καθορίσουν τὴν 6^η Ἀπριλίου (δηλαδὴ τὴν

στὴν Ἑλλάδα», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. ΙΒ', σελ. 82.

9 Σπυρίδωνος Τρικούπη, *Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, Λονδίνο 1860², τόμος Α', κεφ. Β', σελ. 23: «ἐμελέτα ν' ἀρχίσῃ τὰ ἔνοπλα κινήματά του τὴν 25 Μαρτίου, ἡμέραν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὡς εὐαγγελιζομένην τὴν πολιτικὴν λύτρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους».

25^η Μαρτίου κατά το παλαιό ημερολόγιο) ως ημέρα έναρξης τῆς Ἐπανάστασης¹⁰. Ὁ Σπηλιάδης γράφει στὰ Ἀπομνημονεύματά του ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης καί οἱ περὶ αὐτόν «δὲν ἦλθον εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰμὴ

ὅτι κατὰ τὶς ὁδηγίες τοῦ Ὑψηλάντη «25 Μαρτίου ἦτον ἡ ἡμέρα τῆς γενικῆς ἐπαναστάσεως»¹². Φαίνεται λοιπὸν ὅτι πράγματι ἡ 25^η Μαρτίου προγραμματιζόταν νὰ εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς έναρξης τῆς Ἐπανάστασης

Λένε ὅτι ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς δὲν εὐλόγησε τὰ ὄπλα στὴν Ἁγία Λαύρα στὶς 25 Μαρτίου, καὶ τὸν βρίσκουν τὴν ἴδια ἡμέρα νὰ εὐλογεῖ τὰ ὄπλα στὴν πλατεῖα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν Πάτρα. Ἀρνοῦνται τὸ λάβαρο τῆς Ἁγίας Λαύρας στὶς 25 Μαρτίου καὶ τὸ βρίσκουν μπροστά τους στὰ Καλάβρυτα λίγες ἡμέρες νωρίτερα. Λένε ὅτι δὲν ὑπῆρξε Ἁγία Λαύρα στὶς 25 Μαρτίου, καὶ ἀπλῶς... τὴ μεταθέτουν στὶς 17 Μαρτίου. Κι ἂν ἀποστρέψουν τὸ βλέμμα τους ἀπὸ τὴν Ἁγία Λαύρα καὶ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανῶν, πέφτουν πάνω στὴ δοξολογία στὸν ναὸ τῶν Ταξιαρχῶν στὴν Ἀρεόπολη στὶς 17 Μαρτίου. Κι ἂν ἀντιτείνουν ὅτι αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ἀκόμα Ἐπανάσταση, πέφτουν πάνω στὴ δοξολογία στὸν ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στὴν Καλαμάτα στὶς 23 Μαρτίου. Κι ἂν ἀποκαρδιωμένοι ἀφήσουν τὴν Πελοπόννησο καὶ ἀναζητήσουν «φῶς» κάπου ἀλλοῦ, πέφτουν πάνω στὴν προκήρυξη τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη «Μάχου ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος», Πολέμησε γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν πατρίδα. Ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς ἐναγώνιας σπουδῆς γιὰ ἀποσύνδεση τῆς Ἐπανάστασης ἀπὸ τὴν πίστη; Μὴδὲν εἰς τὸ πηλίκον!

διὰ νὰ κινήσωσι τὴν ἐπανάστασιν τὴν 25 Μαρτίου, ὡς ἡμέρα προσδιωρισμένην νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα ἀπανταχοῦ οἱ Ἕλληνες»¹¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κολοκοτρώνης τὸ μαρτυρεῖ, στὰ δικά του Ἀπομνημονεύματα,

στὴν Πελοπόννησο.

Ὡστόσο, παρὰ τὸν ἐν λόγῳ προγραμματισμό, ἡ Ἐπανάσταση τελικὰ ξεκίνησε νωρίτερα. Θέλετε νά... «παραδεχθῶμε» ὅτι εἶχε ξεκινήσει μερικὲς μέρες νωρίτερα; Μά, δὲν ἔχουμε κανένα πρόβλημα νὰ ποῦμε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση εἶχε ξεκινήσει ἕναν ὀλόκληρο μῆνα νωρίτερα, στὶς

10 George Finlay, *History of the Greek Revolution*, William Blackwood and Sons, Endinburgh & London MDCCCLXI, vol. I, σελ. 179: "the apostles of the Hetairia had persisted in fixing the 6th of April as the day on which the Revolution was to commence".

11 Ν. Σπηλιάδου, *Απομνημονεύματα*, ἐκδ. ὑπὸ Χ. Ν. Φιλαδελφῆος, Ἀθήνησιν 1851, σελ. 31.

12 Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, *Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836*, ἐκδ. τύποις Χ. Ν. Φιλαδελφῆος, Ἀθήνησιν 1846, σελ. 48.

24 Φεβρουαρίου, όταν μία από τις ευγενέστερες μορφές του Άγωνα, ο Άλεξανδρος Ύψηλάντης, κήρυξε την έναρξή της με την προκήρυξή του «*Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος*», που σημαίνει: «Πολέμησε για την Πίστη και την Πατρίδα» – και δεν είναι ασφαλώς τυχαίο ότι πίστη και πατρίδα μπαίνουν εδώ δίπλα δίπλα.

Αξίζει να διερωτηθούμε, για μία ακόμα φορά, τί κερδίζουμε μέσα από όλη αυτή τη συζήτηση. Κυρίως, τί κερδίζουν όσοι επείγονται να άμφισβητήσουν τη σύνδεση της Έπανάστασης με την πίστη. Άς μās επιτραπεί να σχολιάσουμε ότι οι ίσχυρισμοί τους μοιάζουν να οδηγούνται σε ένα άπόλυτο άδιέξοδο: Λένε ότι ο Παλαιών Πατρών Γερμανός δεν εύλόγησε τα όπλα στην Άγία Λαύρα στις 25 Μαρτίου, και τον βρίσκουν την ίδια ημέρα να εύλογεί τα όπλα στην πλατεία του Άγίου Γεωργίου στην Πάτρα. Άρνούνται το λάβαρο της Άγίας Λαύρας στις 25 Μαρτίου και το βρίσκουν μπροστά τους στα Καλάβρυτα λίγες ημέρες νωρίτερα. Λένε ότι δεν υπήρξε Άγία Λαύρα στις 25 Μαρτίου, και άπλως... τη μεταθέτουν στις 17 Μαρτίου. Κι αν άποστρέψουν το βλέμμα τους από την Άγία Λαύρα και τον Παλαιών Πατρών Γερμανών, πέφτουν πάνω στη δοξολογία στον ναό των Ταξιαρχών στην Άρεόπολη στις 17 Μαρτίου. Κι αν άντιτείνουν ότι αυτό δεν άποτελεί άκόμα Έπανάσταση, πέφτουν πάνω στη δοξολογία στον ναό των Άγιών Άποστόλων στην Καλαμάτα στις 23 Μαρτίου. Κι αν άποκαρδιωμένοι άφήσουν την Πελοπόννησο και άναζητήσουν «φως» κάπου άλλου, πέφτουν πάνω στην προκήρυξη του Άλεξάνδρου Ύψηλάντη «*Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος*», Πολέμησε για την πίστη και την πατρίδα. Άποτέλεσμα όλης αυτής της έναγωνίας σπουδής για άποσύνδεση της Έπανάστασης από την πίστη; Μηνδέν εις το πηλίκον!

* * *

Όλα τα παραπάνω, αν πετυχαίνουν κάτι, αυτό είναι να θέσουν με άκόμα μεγαλύτερη έμφαση το πολύ άπλο έρώτημα: Γιατί η 25^η Μαρτίου καθιερώθηκε ως ημέρα έορτασμού της έπτετείου της Έπανάστασης, συνδεόμενη με τον θρύλο της Άγίας Λαύρας;

Φταίει ο Πουκεβίλ, ο δημιουργός του θρύλου της Άγίας Λαύρας, άποφαίνονται με περισσή εύκολία οι αυτόκλητοι γκρεμιστές των «έθνικων μύθων». Ο François Rouqueville (1770-1838), ο Γάλλος φιλέλληνας διπλωμάτης και ίστορικός, παλαιότερα πρόξενος στην Πάτρα, όπου το 1821 ήταν πρόξενος ο άδελφός του. Στο σχετικό έπεισόδιο από τη σειρά ντοκιμαντέρ για το 1821 του γνωστου ραδιοτηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ, ο παρουσιαστής του ντοκιμαντέρ συγγραφέας Πέτρος Τατσόπουλος ήταν άφοπλιστικά κατηγορηματικός:

«Ο μύθος προέκυψε από την πέννα του Γάλλου προξένου Φρανσουά Πουκεβίλ, συγγραφέα ενός τετράτομου έργου για την ίστορία των Ελλήνων που έκδόθηκε το 1824. Η άφήγηση του Πουκεβίλ είναι ιδιαίτερα γοπητευτική, γιατί ένώνει την Έπανάσταση με την όρθόδοξη πίστη. Η σκηνή διαδραματίζεται σε μοναστήρι, οι παρευρισκόμενοι είναι πέντε χιλιάδες, όπως στην Καινή Διαθήκη, και όλα αυτά άνήμερα του Ευαγγελισμού».

Στόν ίδιο «ένοχο», πίσω από τον θρύλο της Άγίας Λαύρας την 25^η Μαρτίου, τον Πουκεβίλ, έδειχνε έξάλλου από το 1975 η Έφη Άλλαμανή, που έγραψε το σχετικό κεφάλαιο στην *Ίστορία του Έλληνικού Έθνους*¹³.

Μια προσεκτικότερη ματιά, ώστόσο, άποδεικνύει ότι είναι μάλλον επιπόλαιο να βλέπουμε τον Πουκεβίλ πίσω από τη σύνδεση της 25^{ης} Μαρτίου με την Άγία Λαύρα και περαιτέρω με την έναρξη της

13 Έφη Άλλαμανή, «Έναρξη της Έπαναστάσεως στην Ελλάδα», *Ίστορία του Έλληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΒ', σελ. 83-84.

Ἐπανάστασης. Καὶ αὐτὸ γιὰ δύο λόγους:

Πρῶτον, ὅπως ἐπισημαίνει εὐστοχώτατα ὁ Ἀπόστολος Δασκαλάκης, Καθηγητῆς τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου διετέλεσε καὶ Πρύτανης, ὁ Πουκεβίλ κάνει μὲν λόγο γιὰ Δοξολογία στὴν Ἁγία Λαύρα παρουσιά τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, δὲν προσδιορίζει ὅμως τὴν ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία αὐτὴ ἔλαβε χώρα, καὶ ἄρα θὰ ἦταν ἀσπίρηκτο νὰ θεωρήσει κανεὶς ὅτι στὸν Πουκεβίλ ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς ἡ σύνδεση τῆς 25^{ης} Μαρτίου μὲ τὴν Ἁγία Λαύρα καὶ περαιτέρω μὲ τὴν ἑναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης¹⁴.

Δεύτερον καὶ ἐξίσου σημαντικὸ εἶναι αὐτὸ ποῦ σημειώνει ὁ ἐρευνητῆς τῆς ἑναρξῆς τῆς Ἐπανάστασης Διονύσης Μιτάκης¹⁵: ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Πουκεβίλ μεταφράσθηκε στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἔγινε γνωστὸ στὸ ἑλληνικὸ κοινὸ τὸ 1890-91, ἐνῶ ἡ 25^η Μαρτίου εἶχε θεσπισθεῖ ἐπίσημως ὡς ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς Ἐπανάστασης «εἰς τὸ διηνεκές» πάνω ἀπὸ πενήντα χρόνια νωρίτερα, μὲ βασιλικὸ διάταγμα τοῦ Ὅθωνα τὸ 1838¹⁶.

14 Ἀποστόλου Β. Δασκαλάκη, *Ἡ ἑναρξὶς τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἐλευθερίας*, Ἀθῆνα 1961, σελ. 25: «Ὁ Πουκεβίλ δὲν καθορίζει σαφῶς χρονολογίαν τῶν “γεγονότων” τῆς Λαύρας, ἐπομένως δὲν εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὸν μεταγενέστερον καθορισμὸν τῶν κατὰ τὴν 25^{ην} Μαρτίου».

15 Διονύση Μιτάκη, *Τὰ ἐναρκτήρια τοῦ Εἰκοσιένα*, Ἀθῆνα 1983, σελ. 68-70.

16 Βασιλικὸ Διάταγμα 980 / 15(27)-3-1838: «*Ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ.λπ. Γραμματείας θεωρήσαντες ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς 25^{ης} Μαρτίου, λαμπρὰ καθ’ ἑαυτὴν διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τελομένην ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, εἶναι προσέτι λαμπρὰ διὰ τὴν κατ’ αὐτὴν ἑναρξιν τοῦ περὶ Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καθιεροῦμεν τὴν ἡμέραν ταύτην εἰς τὸ διηνεκές ὡς ἡμέραν Ἐθνικῆς ἑορτῆς*». Καὶ μάλιστα, ἡ ἰδέα τῆς καθιέρωσης τῆς 25^{ης} Μαρτίου ὡς ἑθνικῆς ἑορτῆς εἶχε διατυπωθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ ἤδη ἀπὸ τὸ 1834, σὲ ὑπόμνημα ποῦ εἶχε συντάξει στὰ γαλλικὰ ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος,

Ἄρα; Ἄρα, πολὺ ἀπλᾶ, δέν... φταίει ὁ Πουκεβίλ, ποῦ ἑορτάζουμε τὴν ἐπέτειο τῆς Ἐπανάστασης τὴν 25^η Μαρτίου.

Μ’ ὅλα αὐτὰ, τὸ ἐρώτημα γίνεται ἀκόμα ποῦ ἔντονο, ἀκόμα ποῦ πιεστικό: Γιατί, ὅταν καθιερώθηκε μὲ βασιλικὸ διάταγμα ἡ συγκεκριμένη ἡμέρα ὡς ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς Ἐπανάστασης 17 χρόνια μετὰ τὸ 1821, μὲ τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστῆς τῶν γεγονότων νὰ βρίσκονται ἐν ζωῇ, δὲν βρέθηκε ἕνας νὰ διαμαρτυρηθεῖ, νὰ διαφωνήσει; Γιατί, τελικὰ, ἡ 25^η Μαρτίου ἀγκαλιάστηκε ὡς ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς Ἐπανάστασης, τὴ στιγμὴ ποῦ ἦταν κοινὸ μυστικὸ ὅτι ἡ Ἐπανάσταση εἶχε ξεκινήσει νωρίτερα;

Εἶναι καιρὸς νὰ δοῦμε τὴν ἀπλῆ ἀπάντηση: Προφανῶς, ἀπαντᾶμε, ὁ ἑλληνισμὸς ἀγκάλιασε τὴν 25^η Μαρτίου ὡς ἡμέρα ἑορτασμοῦ τῆς Ἐπανάστασης, γιατί ἤθελε νὰ ἑορτάζει, μαζὶ μὲ τὴν Ἐπανάσταση, τὴν πίστη πάνω στὴν ὁποία *θεμελιώθηκε* ἡ Ἐπανάσταση. Προφανέστατα, στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ ἡ ἐπέτειος τῆς ἐθνεγερσίας ὤφειλε νὰ εἶναι διπλῆ ἑορτῆ: ἑορτὴ τοῦ ἔθνους ποῦ ξεσηκώθηκε, καὶ ἑορτὴ τῆς πίστεως ποῦ κράτησε τὸ ἔθνος ζωντανὸ καὶ τὸ ὀδήγησε στὸν ξεσηκωμὸ.

Αὐτὴ εἶναι, τελικὰ, ἡ μεγάλη ἀλήθεια ποῦ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸν θρῦλο τῆς Ἁγίας Λαύρας. Καὶ δὲν εἶναι μιὰ ἀλήθεια ποῦ βλέπουν μόνο οἱ Ἕλληνες, παρασυρμένοι ἀπὸ ἰδεολογίματα περὶ ἑλληνοχριστιανισμοῦ κτλ., ὅπως συχνὰ σπεύδουν νὰ ἀποφανθοῦν κάποιοι μὲ περισσὴ εὐκολία. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα γράφει

τὸ ὁποῖο μάλιστα εἶχε καταθέσει ὡς πρόταση γιὰ σχέδιο νόμου στὸν Ὅθωνα ὁ Ἰωάννης Κωλέττης μὲ τίτλο: «*Περὶ τῆς καθιερώσεως ἑθνικῶν ἑορτῶν καὶ δημοσίων ἀγῶνων κατὰ τὸ πρότυπον ἐκείνων τῆς ἀρχαιότητος*». Βλ. Χριστίνης Κουλοῦρη, «Γιορτάζοντας τὸ ἔθνος. Ἐθνικὲς ἐπέτειοι στὴν Ἑλλάδα τὸν 19^ο αἰῶνα», ἐν *Ἀθέατες ὄψεις τῆς ἱστορίας. Κείμενα ἀφιερωμένα στὸν Γιάνη Γιανουλόπουλο*, Ἀθῆνα, Ἀσίνη, 2012, σελ. 198.

ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ μεταγενέστερος, ἐπιφανὴς Γάλλος ἱστορικός Édouard Driault (1864-1947), ποὺ ἐξέδωσε ἓνα μείζον ἔργο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τὸ 1925. Ὁ Driault, ἂν καὶ σημαντικός ἱστορικός, ποὺ γράφει ἀξιολογώντας τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα καὶ κατόπιν ἐνδεδεχοῦς μελέτης τῶν πηγῶν, ἐν προκειμένῳ κάνει τὸ λάθος νὰ υἰοθετεῖ αὐτούσια τὴν ἀφήγηση τοῦ Πουκεβίλ γιὰ δοξολογία στὴν Ἁγία Λαύρα. Παίρνει διπλαῖα κατὰ

Ἐῖναι χαρακτηριστικό ὅτι στὴν περιφρημὴ Σύσκεψη τῆς Βοστίτσας, ἡ ὁποία συνήλθε στὰ τέλη Ἰανουαρίου 1821 μὲ ἀποκλειστικό ἀντικείμενο τὴν ὀργάνωση καὶ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου ἔναρξης τῆς Ἐπανάστασης στὴν Πελοπόννησο, «ἔπεσαν στὸ τραπέζι» τρεῖς ἡμερομνίες: ἡ 25^η Μαρτίου, ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ἡ 23^η Ἀπριλίου, ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ ἡ 21^η Μαΐου, ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ

Ὁ ἑλληνισμὸς ἀγκάλιασε τὴν 25^η Μαρτίου ὡς ἡμέρα ἐορτασμοῦ τῆς Ἐπανάστασης, γιὰτὶ ἤθελε νὰ ἐορτάζει, μαζί μὲ τὴν Ἐπανάσταση, τὴν πίστη πάνω στὴν ὁποία θεμελιώθηκε ἡ Ἐπανάσταση. Προφανέστατα, στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ ἡ ἐπέτειος τῆς ἐθνεγερσίας ὄφειλε νὰ εἶναι διπλῆ ἑορτή: ἑορτὴ τοῦ ἔθνους ποὺ ξεσηκώθηκε, καὶ ἑορτὴ τῆς πίστεως ποὺ κράτησε τὸ ἔθνος ζωντανὸ καὶ τὸ ὀδήγησε στὸν ξεσηκωμό. Αὐτὴ εἶναι, τελικά, ἡ μεγάλη ἀλήθεια ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸν θρύλο τῆς Ἁγίας Λαύρας.

γράμμα τὸν θρύλο. Ἀλλὰ ἐν κατακλείδι γράφει αὐτὸ ποὺ εἶναι ἡ μεγάλη ἀλήθεια πίσω ἀπὸ τὸν θρύλο:

«Αὐτὸς εἶναι ὁ ἰδιαίτερος χαρακτήρας τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἔπρεπε νὰ πηγάζει ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Ὀρθοδοξίας, γιὰτὶ ἡ Ὀρθοδοξία εἶχε διαφυλάξει τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους»¹⁷.

Ἡ σύνδεση τοῦ ξεσηκωμοῦ μὲ τὴν πίστη ἦταν αὐτονόητη ἦδη στοὺς σχεδιασμοὺς γιὰ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης.

17 Édouard Driault et Michel Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, Tome I, *L'insurrection et l'indépendance: 1821-1830*, Presses universitaires de France, Paris 1925, σελ. 137-138: "Ces sont bien les propres caractères de la liberté grecque; il fallait qu'elle sortît d'un sanctuaire de l'orthodoxie, puisque l'orthodoxie avait gardé l'âme de la nation".

Ἑλένης. Τρεῖς οἱ ἐπιλογές ποὺ συζητήθηκαν, ἓνας ὁ κοινὸς παρονομαστής: ὅτι ὁ ξεσηκωμὸς τοῦ Γένους ἔπρεπε νὰ συνδέεται μὲ μιὰ μεγάλη ἑορτὴ τῆς Ὀρθοδοξίας, τῆς πίστεως ποὺ εἶχε κρατήσει ζωντανὸ τὸ Γένος στὰ τετρακόσια χρόνια τῆς σκλαβιάς.

Ἴδου καὶ μιὰ πρόσθετη ἀπόδειξη, κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας ἡ πιὸ εὐγλωττη: Ἡ πρώτη ἐπέτειος τῆς ἐθνεγερσίας ἐορτάσθηκε, βεβαίως, τὸ 1822. Τότε ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις, ποὺ εἶχε ἔδρα τῆς τὴν Κόρινθο, ἀποφάσισε νὰ ἐορτασθεῖ ἡ πρώτη αὐτὴ ἐπέτειος τῆς Ἐπανάστασης μὲ κάθε ἐπισημότητα. Ὁ Γερμανὸς φιλέλληνας ἐθελοντῆς C. T. Striebeck, ποὺ παρακολούθησε τὴς λαμπρὰς ἐορταστικὰς ἐκδηλώσεις, μᾶς τὴς περιγράφει μὲ λεπτομέρειες¹⁸. Πότε

18 C. T. Striebeck, *Mitteilungen aus dem Tagebuche des Philhellenen*, E. A. Telgener, 1834 (1η ἐκδόση

έγινε ο πρώτος αυτός επίσημος έπετει-
ακός έορτασμός τής Έπανάστασης; Προ-
σέξτε τί γράφει ο Striebeck: «*Είχε φθάσει
το Πάσχα. Η Κυβέρνηση αποφάσισε να
συνδυάσει με αυτή την έορτή την έπέτειο
του ένός έτους τής έλληνικής άνεξαρτησί-
ας*»¹⁹. Το Πάσχα του 1822 έπεφτε στις 2
Άπριλίου (έννοείται, με το παλαιό ήμερο-
λόγιο). Έντελώς διαφορετική ήμερομηνία,
άκόμα πιό μετά από την 25^η Μαρτίου σε
σχέση με την ήμερομηνία κατά την όποία

θεια, πού είναι τόσο μεγάλη, ώστε, όσο
περισσότερο την πολεμούν, τόσο περισ-
σότερο λάμπει και άνδεικνύεται: Άγκα-
λιάζοντας την 25^η Μαρτίου ως έπέτειο
τής έθνεγερσίας, ο έλληνισμός θέλησε να
διατρανώσει ότι η Έπανάσταση ήταν άδι-
άσπαστα και άκατάλυτα συνδεδεμένη με
την πίστη του Χριστού, η όποία είχε κρα-
τήσει ζωντανό το Γένος τετρακόσια χρόνια
και το είχε όδηγήσει στον ξεσπκωμό. Η
Έπανάσταση ήταν ένας ξεσπκωμός «για

*Ίδου λοιπόν, τελικά, η μεγάλη αλήθεια, πού είναι τόσο με-
γάλη, ώστε, όσο περισσότερο την πολεμούν, τόσο περισ-
σότερο λάμπει και άνδεικνύεται: Άγκαλιάζοντας την 25^η
Μαρτίου ως έπέτειο τής έθνεγερσίας, ο έλληνισμός θέλησε
να διατρανώσει ότι η Έπανάσταση ήταν άδιάσπαστα και
άκατάλυτα συνδεδεμένη με την πίστη του Χριστού, η όποία
είχε κρατήσει ζωντανό το Γένος τετρακόσια χρόνια και το
είχε όδηγήσει στον ξεσπκωμό.*

είχε άνψει η φωτιά τής Έπανάστασης.
Γιατί; Μά, γιατί δέν ήταν η ήμερομηνία
αυτό πού είχε σημασία· σημασία είχε η
σύμπτωση με μιá μεγάλη –έν προκειμένω
τη μεγαλύτερη– έορτή τής Όρθοδοξίας.
Άντιλαμβάνεσθε γιατί είπαμε, εϋθύς έξ
άρχης, για όλους αυτούς πού έπείγονται
να ύποστηρίξουν ότι ο έορτασμός τής έπε-
τείου τής Έπανάστασης την 25^η Μαρτίου
άποτελεί μιá προσπάθεια να συνδεθεί η
Έπανάσταση με τη θρησκεία, ότι «κομί-
ζουν γλαυκα εις τás Αθήνας» και παρα-
βιάζουν άνοικτες θύρες.

Ίδου λοιπόν, τελικά, η μεγάλη αλή-

του Χριστού την πίστη την άγία και τής
πατρίδος την έλευθερία», όπως το διατύ-
πωσε σε στίχους ο άγωνιστής και ποιητής
του '21 από τη Σάμο Γεώργιος Κλεάνθης²⁰
(1801-1839). Όπως είπε άργότερα ο ίδιος
ο Κολοκοτρώνης, στον περίφημο λόγο του
στην Πνύκα το 1838, «*όταν έπιάσαμε τά
άρματα, είπαμε πρώτα ύπέρ πίστεως, και
έπειτα ύπέρ πατρίδος*». Άν ο έλληνισμός
άγκάλιασε την 25^η Μαρτίου ως ήμερα έορ-
τασμού τής έπετείου τής Έπανάστασης,
αυτό το έκανε, γιατί το ζητούμενο δέν
ήταν η ήμερολογιακή άκρίβεια σε σχέση
με την ήμερα κατά την όποία έπесαν οί
πρώτες τουφεκιές του Άγώνα, αλλά να
τονισθεί αυτή άκριβώς η μεγάλη αλήθεια.

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

1828), σελ. 187-189. Σε αυτό παραπέμπει και ο
Κυριάκος Σιμόπουλος (*Πώς είδαν οί ξένοι την
Έλλάδα του '21*, Αθήνα 2004, τόμ. 2, σελ. 53).

19 C. T. Striebeck, ό.π., σελ. 187: »*Das Ostefest
war herangekommen. Die Regierung beschloß
mit dieser Feier den Jahrestag der griechischen
Unabhängigkeit zu verbinden*«.

20 Γεώργιος Διακογεωργίου, γνωστός ως
«Κλεάνθης» από το ψευδώνυμό του στη Φιλική
Έταιρεία.

ΤΟ ΑΥΘΕΝΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ¹

Η πνευματική έρμηνεία του ανθρώπου αναδεικνύει και την έννοια της αυθεντικότητας του προσώπου. Το κάριο πρόβλημα που τίθεται στη σύγχρονη άγωγή είναι πώς θα συμβάλλει στο να αναπτύσσεται ο νέος άνθρωπος σε *αυθεντικό πρόσωπο* και πώς θα προστατευθεί το πρόσωπο από τις καταλυτικές επιδράσεις που στην πορεία της ανάπτυξής του αλλοιώνουν ή και καταστρέφουν την αυθεντικότητά του. Το επίθετο «αυθεντικός» (από τη λέξη αυθεντικότητα, που σημαίνει γνησιότητα και έγκυρότητα) αποδίδεται σε ένα πρόσωπο ή πράγμα που θεωρείται και είναι γνήσιο, αληθινό. Άν και η έννοια του αυθεντικού προσώπου είναι πολυσύνθετη και δυσπρόσιτη, επιχειρούμε εδώ μια σκιαγράφησή του, ως κεντρικού στόχου της σύγχρονης άγωγής και παιδείας.

Αυθεντικό είναι το ανθρώπινο πρόσωπο που διακρίνεται από *γνήσια θετική ψυχική διάθεση και στάση* για τον συνάνθρωπο, την κτίση όλη και τον Θεό. Αυτή η στάση πηγάζει από την ίδια τη φύση του, που στο βάθος της είναι κοινωνική και πνευματική. Η μη θετική διάθεση και συμπεριφορά προς τους άλλους, αλλοίωση που μπορεί να προέλθει από έσωτερικούς ή περιβαλλοντικούς παράγοντες, συχνά εκδηλώνεται με έγκωκεντρισμό, έχθρότητα, επιθετικότητα, απομόνωση και αδιαφορία. Η αλλοίωση του προσώπου μπορεί να οφείλεται σε ανεξέλεγκτους παράγοντες. Οφείλεται όμως και σε έλλειψεις, αδυναμίες και κενά της

άγωγής και της παιδείας του, όταν δεν κατορθώνει να αναπτύξει και να καλλιεργήσει τις θετικές δυνάμεις που κρύβει μέσα του (Χ.Ε.Ε.Λ., 1998).

Αυθεντικό είναι το πρόσωπο που έγινε αυτό που είναι, μεγαλώνοντας μέσα στην *έλευθερία* και τον *σεβασμό*. Το πρόσωπο που είναι έσωτερικά και έξωτερικά ελεύθερο. Η *έξωτερική έλευθερία* αναφέρεται στην ελεύθερη ανατροφή και παιδεία του. Η *έσωτερική έλευθερία* σημαίνει να νιώθει το πρόσωπο ελεύθερο και να εκφράζεται ελεύθερα. Η παρεμπόδιση του προσώπου από εξωτερικούς παράγοντες, ανθρώπους ή καταστάσεις να είναι ο αληθινός εαυτός του, το οδηγεί στο να έπινοεί τρόπους έκφρασης ενός διαφορετικού προσώπου από αυτό που πράγματι είναι. Παύει τότε να είναι γνήσιο πρόσωπο και εκφράζει αυτό που πιέζεται εκ των πραγμάτων να εκφράσει, φορώντας *προσωπείο* (τεχνητό πρόσωπο). Αποτέλεσμα αυτού είναι η ύποκρισία, η κολακεία, το ψέμα, η κρυψινοία, η δολιότητα, η έχθρα, η επιθετικότητα. Η έσωτερική έλευθερία αναφέρεται στην ψυχική δύναμη που διαθέτει το πρόσωπο να σκέπτεται, να αποφασίζει και να πράττει το καλό, και να άπαξιώνει, να άποτρέπει και να άποφεύγει το κακό. Να έχει αναπτύξει και καλλιεργήσει έσωτερικά κίνητρα και πνευματικά κριτήρια για όλα τα θέματα της ζωής.

Το αυθεντικό πρόσωπο έχει αναπτύξει ως στάση ζωής να αναζητά, να αναφέρεται και να σχετίζεται με την *αυθεντικότητα*, όπου αυτή βρίσκεται: στα πρόσωπα, στις σχέσεις, στις ιδέες και στις αξίες. Αναζητεί πηγές αυθεντικότητας

1 Το κείμενο αυτό πάνω στην έννοια του ανθρώπινου προσώπου έρχεται να συμπληρώσει το κείμενο με τίτλο «Κοινωνία προσώπων», *Άκτινες* 796 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2022), σελ. 217-225.

τας, από τις οποίες δεν θα διαφευσθεί, έπειδή διαθέτουν κύρος και διαχρονική αξία. Το ίδιο το πρόσωπο έπιζητεί να είναι αúθεντικό. Η έξωτερική του συμπεριφορά να έκφράζει τόν έσωτερικό του κόσμο. Δεν μεταβάλλεται και δεν άλλοιώνεται από έξωτερικές έπιδράσεις. Έπιπλέον, τó αúθεντικό πρόσωπο έχει συνείδηση τής ανθρώπινης αξίας, που τού έμπνέει αúτοσεβασμό και σεβασμό και αγάπη πρòς τούς άλλους. Έχει νόημα ύπαρξης και ζωής, κατευθύνεται σταθερά πρòς ένα σκοπό αúτοπραγμάτωσης.

Άνθρώπινες σχέσεις

Στὴν ανάπτυξη και τὴν αγωγή τού αúθεντικού προσώπου τó οúσιώδες ζητούμενο εἶναι ἡ καλλιέργεια ανθρώπινων σχέσεων αγάπης. Η αγάπη έκδηλώνεται ως μιὰ έσωτερική κίνηση, αúθόρμητη ἢ θεληματική, ένòς προσώπου πρòς ένα άλλο πρόσωπο, και περιλαμβάνει θετικές σκέψεις, θετικά συναισθήματα και θετικές πράξεις για τó πρόσωπο αúτό. Ξεκινάει από μιὰ καλή πρόθεση και μπορεί να φθάσει μέχρι τὴν ἀνιδιοτελή αúτοθυσία. Όταν μεταξύ τών ανθρώπων αναπτύσσεται και έκδηλώνεται αμοιβαίως θετική διάθεση και συμπεριφορά, τότε αναπτύσσεται θετική διαπροσωπική σχέση μεταξύ τους, ἡ σχέση ἢ ó δεσμός τής αγάπης: αμοιβαίες θετικές σκέψεις, θετικά συναισθήματα και θετικές πράξεις τού ένòς πρòς τόν άλλον.

Η αμοιβαία αγάπη εἶναι ἡ σχέση που έλκύει και ένώνει τὰ πρόσωπα μεταξύ τους. Έκδηλώνεται με διάφορες μορφές. Παρατίθενται έδω λέξεις και έννοιες από τὴ μεγάλη ποικιλία τού έλληνικού λεξιλογίου που δηλώνουν τó στοιχείο τής αγάπης στις ανθρώπινες σχέσεις: ένδιαφέρον, στοργή, συμπάθεια, φροντίδα, τρυφερότητα, αφοσίωση, φιλία, σεβασμός, ύπακοή, καλοσύνη, συνεργασία, συμπαράσταση, βοήθεια, αλτροuíσμός,

γενναιοδωρία, προσφορά, έλεημοσύνη, φιλανθρωπία, αúτοθυσία, αμνησικακία, ένóτητα, όμόνοια, έπιμέλεια, προαίρεση, προθυμία, εúγνωμοσύνη, εúσπλαγχνία, προσήνεια, ύπομονή, άνεκτικότητα, συγκατάβαση, συνδιαλλαγή, άνεξικακία, ανιδιοτέλεια, παρηγορία, μακροθυμία, μεγαλοψυχία, φιλοξενία, φιλοφροσύνη, ταπεινοφροσύνη, συγγνώμη. Όλες αúτες οί έννοιες έχουν κοινό στοιχείο τὴν αγάπη, έκφράζουν θετική διάθεση και στάση πρòς τόν συνάνθρωπο, συνιστούν σχέσεις που ένώνουν τὰ πρόσωπα και άποτρύπουν ἢ λύνουν προσωπικά και κοινωνικά προβλήματα. Οί διάφορες μορφές αγάπης συνιστούν τὴς θετικές διαπροσωπικές σχέσεις.

Άντίθετα, ἡ άπουσία τής αγάπης συνιστᾷ αρνητική διάθεση και συμπεριφορά ένòς προσώπου πρòς άλλο ἢ πρòς κάτι καλό για τó πρόσωπο αúτό. Έκδηλώνεται ως μιὰ έσωτερική κίνηση τού ένòς πρòς τόν άλλον με αρνητικές σκέψεις, συναισθήματα και πράξεις. Ξεκινάει από μιὰ κακή πρόθεση και μπορεί να φθάσει μέχρι και τὴν πιό άπεχθὴ συμπεριφορά. Όταν μεταξύ τών προσώπων έκδηλώνεται αμοιβαίως ἡ αρνητική διάθεση και συμπεριφορά, τότε αναπτύσσεται αρνητική σχέση μεταξύ τους, σχέση άπάθησης και άπόρριψης: αμοιβαίες αρνητικές σκέψεις, αρνητικά συναισθήματα και αρνητικές πράξεις τού ένòς πρòς τόν άλλον. Η κοινωνική άπάθηση εἶναι σχέση που

ἀπομακρύνει, χωρίζει και τραυματίζει ψυχικά τους ανθρώπους.

Οί ἀρνητικές διαπροσωπικές σχέσεις ἐκδηλώνονται επίσης με ποικίλες μορφές. Παρατίθενται και ἔδω ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιο λέξεις και ἔννοιες ποὺ δηλώνουν τὸ ἀρνητικὸ στοιχείο στίς προθέσεις

τῶν συναισθημάτων και τῶν ἐνεργειῶν ποὺ διαμορφώνουν τίς ἀνθρώπινες σχέσεις και δυναμώνουν και ὀλοκληρώνουν τὸν δεσμὸ τῆς ἀγάπης. Πρόκειται για βαθύτατες ψυχικές καταστάσεις πραγμάτωσης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνικότητας, για δημιουργία *κοινωνίας προσώπων*.

Τὸ καίριο πρόβλημα ποὺ τίθεται στὴ σύγχρονη ἀγωγή εἶναι πῶς θὰ συμβάλλει στὸ νὰ ἀναπτύσσεται ὁ νέος ἄνθρωπος σὲ αὐθεντικὸ πρόσωπο και πῶς θὰ προστατευθεῖ τὸ πρόσωπο ἀπὸ τίς καταλυτικὲς ἐπιδράσεις ποὺ στήν πορεία τῆς ἀνάπτυξής του ἀλλοιώνουν ἢ και καταστρέφουν τὴν αὐθεντικότητά του.

και τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τους: *ἀδιαφορία, ἀμέλεια, ἐγωισμὸς, αὐταρχικότητα, ὑποτίμησι, περιφρόνησι, ἀπάτη, θυμὸς, κακολογία, κατάκρισι, συκοφαντία, ἐχθρότητα, ἐπιθετικότητα, μῖσος, φθόνος, ζήλεια, διχόνοια, προσβολή, δυστροπία, ἀντεκδίκησι, σκληρότητα, βία, κακοποίηση, μνησικακία, ἀδικία.* Ὅλες αὐτὲς οἱ μορφὲς συμπεριφορᾶς ἔχουν κοινὸ γνώρισμα τὴν ἀπουσία τῆς ἀγάπης, ἐκφράζουν ἄρνησι και ἀπώθησι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων και προκαλοῦν δυσχέρειες και προβλήματα στήν προσωπική και κοινωνική ζωή.

Ἡ *θετικὴ ἀνθρώπινη σχέση* εἶναι μιὰ συνεχῆς και στενὴ ψυχική ἀλληλεπίδρασι δύο ἢ περισσότερων προσώπων, ἀμοιβαία ἀνταλλαγὴ σκέψεων, συναισθημάτων και πράξεως ποὺ ἐνισχύουν και αὐξάνουν τὸν δεσμὸ τῆς ἀγάπης και τὸν σταθεροποιοῦν σὲ βαθιὰ ἀλληλοεκτίμησι και ἀλληλοσεβασμὸ. Ἡ σχέση ἀγάπης φανερώνεται και με ἔξωτερικά σημεῖα, ὅπως εἶναι ἡ θετικὴ ἔκφρασι τοῦ προσώπου, ἡ ζεστὴ γλωσσικὴ ἐπικοινωνία, ἡ φιλικὴ χειρονομία, οἱ συγκεκριμένες ἀποφάσεις και πράξεις χάριν ἑνὸς ἄλλου προσώπου. Ὅλα αὐτὰ δηλώνουν τὴν ποιότητα τῶν σκέψεων,

Ἐκτὸς ἀπὸ τίς θετικές και τίς ἀρνητικές σχέσεις, ὑπάρχει και μιὰ τρίτη σχέση ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκαθιστᾷ μιὰ διαταραγμένη και τραυματισμένη σχέση και νὰ τὴ μεταβάλλει σὲ θετική. Εἶναι ἡ ἀγάπη ποὺ ἔχει τὴ γενναιοῦτητα τῆς *συγγνώμης*. Πρόκειται για τὴν ψυχική δύναμη ποὺ διαλύει τὴν ὀδύνη τῆς ἐχθρότητας, ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν ὀργὴ και τὴν ἀντεκδίκησι, θεραπεύει τὴν πληγὴ τῆς προσβολῆς και ἀποκαθιστᾷ τὴ σπασμένη σχέση ποὺ βασανίζει ψυχικά τὸ θῦμα και τὸν θύτη. Ἡ συγγνώμη δὲν εἶναι μόνο μιὰ ὑπέροχη ὅσο και δύσκολη ἐντολή τῆς «Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμίλιας» τοῦ Χριστοῦ, *ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν*, και μάλιστα νὰ τοὺς συγχωρεῖτε «ἐκ καρδίας», δηλαδὴ μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς σας. Εἶναι και μιὰ σύγχρονη μέθοδος ψυχοθεραπείας ποὺ ἐφαρμόζεται στίς περιπτώσεις ἀποκατάστασης τῆς ψυχικῆς ὑγείας, ὅταν αὐτὴ ἔχει κλονιστεῖ ἀπὸ πράξεις ποὺ κακοποιοῦν πρόσωπα και καταστρέφουν ἀνθρώπινες σχέσεις (Κακαβούλη, 1998).

Ἡ ὑπαρξὴ και ἡ διατήρησι τῆς αὐθεντικῆς ἀγαπητικῆς σχέσης ἀποτελεῖ δύσκολο ἐγχείρημα, και μόνο με ἰσχυρὴ θέλησι και πνευματικὴ καλλιέργεια, και

ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς, μπορεῖ νὰ πραγματωθεῖ. Διαλυτικὴ δύναμη τῆς γνήσιας σχέσης εἶναι ὁ παθολογικὸς ἐγωκεντρισμὸς, καὶ μόνο ἡ ἰσόρροπη μετριοπάθεια καὶ ἡ καλλιεργημένη ταπεινοφροσύνη μπορεῖ νὰ τὴν περισώζει, νὰ τὴν ἀνανεώνει καὶ νὰ τὴ δυναμώνει. Ἄλλως ἡ σχέση ἀλλοιώνεται καὶ καταστρέφεται, μὲ ὀδυνηρὲς συνέπειες στὴν ψυχικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωή.

ἀποστολὴ τους, ἀξιοποιοῦν τὶς θετικὲς ἐπιδράσεις ποὺ ἐκπέμπονται ἀπὸ τὴν εὐρύτερη κοινωνία, τὰ μέσα πληροφόρησης καὶ ψυχαγωγίας, τὶς διάφορες μορφὲς τέχνης, τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν παράδοση. Θωρακίζονται, ἀκόμη, τὰ παιδιά καὶ τοὺς νέους ἀπὸ τὶς ἀρνητικὲς ἐπιδράσεις ποὺ ἀποτελοῦν ἔμπόδιο στὴν ἀνάπτυξή τους καὶ ἀλλοιώνουν ἢ καταστρέφουν τὴν αὐθεντικότητά τοῦ προσώπου τους.

Ἡ ὕπαρξη καὶ ἡ διατήρηση τῆς αὐθεντικῆς ἀγαπητικῆς σχέσης ἀποτελεῖ δύσκολο ἐγχείρημα, καὶ μόνο μὲ ἰσχυρὴ θέληση καὶ πνευματικὴ καλλιέργεια, καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς, μπορεῖ νὰ πραγματωθεῖ. Διαλυτικὴ δύναμη τῆς γνήσιας σχέσης εἶναι ὁ παθολογικὸς ἐγωκεντρισμὸς, καὶ μόνο ἡ ἰσόρροπη μετριοπάθεια καὶ ἡ καλλιεργημένη ταπεινοφροσύνη μπορεῖ νὰ τὴν περισώζει, νὰ τὴν ἀνανεώνει καὶ νὰ τὴ δυναμώνει. Ἄλλως ἡ σχέση ἀλλοιώνεται καὶ καταστρέφεται, μὲ ὀδυνηρὲς συνέπειες στὴν ψυχικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωή.

Βασικοὶ παράγοντες ἀγωγῆς τοῦ προσώπου

Στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν καλλιέργεια τοῦ προσώπου καὶ στὴν προστασία τῆς αὐθεντικότητάς του μετέχουν ὅλοι οἱ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς: ἡ οἰκογενειακὴ ἀνατροφή, ἡ σχολικὴ παιδεία, ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδαγωγία καὶ ἡ αὐτοαγωγή. Ὅλες αὐτὲς οἱ μορφὲς ἐπίδρασης καὶ καλλιέργειας, διαφορετικὲς ὡς πρὸς τὴ φύση τους καὶ τὸν τρόπο ὀργάνωσής τους, συνιστοῦν μιὰ μεγάλη ποικιλία ἀπὸ ψυχικὲς διεργασίες, τόσο στὰ πρόσωπα ποὺ ἀσκοῦν ἀγωγή, ὅσο καὶ στὰ πρόσωπα ποὺ δέχονται τὴν ἐπίδραση τῆς ἀγωγῆς. Τὸ ζητούμενο ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ συντελοῦνται θετικὲς μεταβολὲς στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ συγκρότηση τῶν προσώπων. Συγχρόνως οἱ παράγοντες ἀγωγῆς, ἐφόσον λειτουργοῦν πραγματώνοντας τὴν

Ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο φυτό ἀνάπτυξης τοῦ προσώπου. Ἀρχίζει μὲ τὴν ἀποκλειστικὴ ψυχοσωματικὴ ἔνωση τῶν συζύγων, οἱ ὅποιοι συνιστοῦν ἀρχικὰ καὶ διαμορφώνουν συγχρόνως τὸ ἀνθρώπινο περιβάλλον γέννησης καὶ ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν ὡς προσώπων. Ἄσκει τὸ ἔργο τῆς ἀνατροφῆς μέσα ἀπὸ δυναμικὲς διαδικασίες καὶ πολύπλοκες ἀλληλεπιδράσεις μεταξὺ τῶν μελῶν της, ἔτσι ὥστε οἱ ἐμπειρίες τοῦ παιδιοῦ, ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς γέννησης καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀνάπτυξής του μέσα σὲ αὐτὴν, νὰ εἶναι καθοριστικὲς γιὰ ὅλη τὴ μετέπειτα ζωὴ του.

Ὡς κοινότητα ἀποκλειστικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν συζύγων, τῶν γονέων καὶ τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἀδερφῶν μεταξὺ τους, ἡ οἰκογένεια διαθέτει συγχρόνως καὶ τὸ μοναδικὸ πλεονέκτημα νὰ εἶναι

ό ψυχολογικός βίοτοπος όπου τὸ παιδί ἀποκτᾶ βιωματικά τις πρώτες ἐμπειρίες του γιὰ τὴν ἀγάπην. Ἐπιπλέον, ἀποκτᾶ καὶ τις πρώτες πληροφορίες του γιὰ τὸν ἔρωτα, ποὺ ἀργότερα ἔρχεται ὡς μιὰ δύναμιν ἔλξης καὶ ἀνάπτυξης σχέσεων μεταξὺ προσώπων τῶν δύο φύλων. Ἡ οἰκογενειακὴ ἀνατροφή εἶναι ἐπομένως ἀγωγή ἀγάπης, μέσα στὴν ὁποία παράλληλα γίνεται ἔμμεση προετοιμασία γιὰ τὴν ἐμφάνισιν στὴν ἐφηβεία τῆς ἐρωτικῆς ἔλξης καὶ τὴν ὠρίμανσιν τῆς ἐρωτικῆς σχέσης στὴ νεανικὴ ἡλικία. Ἡ οἰκογένεια ἐπομένως σηματοδοτεῖ τὴν ἀπαρχὴ τῶν

γίνει καὶ νὰ κατακτίσει ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴ συστηματικὴ ἀγωγή. Οἱ σκοποὶ τῆς παιδείας ποὺ ἔχουν κατὰ καιροὺς διατυπωθεῖ, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερον, δίνουν ἔμφαση σὲ τρεῖς βασικοὺς τομεῖς: τὴν παραγωγή καὶ τὴ μετάδοσιν τῆς γνώσης, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν τοῦ προσώπου, τὴν ὀργάνωσιν καὶ πρόοδο τῆς κοινωνίας.

Ἀνεξάρτητα πῶς σὲ κάθε ἐποχὴ καὶ σὲ κάθε λαὸ ἐρμηνεύονται καὶ ἐπιδιώκονται οἱ σκοποὶ αὐτοί, διαπιστώνεται στὸν πυρῆνά τους τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ μορφω-

Στὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ προσώπου καὶ στὴν προστασία τῆς αὐθεντικότητάς του μετέχουν ὅλοι οἱ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς: ἡ οἰκογενειακὴ ἀνατροφή, ἡ σχολικὴ παιδεία, ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδαγωγία καὶ ἡ αὐτοαγωγή. Ὅλες αὐτὲς οἱ μορφὲς ἐπίδρασης καὶ καλλιέργειας, διαφορετικὲς ὡς πρὸς τὴ φύσιν τους καὶ τὸν τρόπο ὀργάνωσής τους, συνιστοῦν μιὰ μεγάλη ποικιλία ἀπὸ ψυχικὲς διεργασίες, τόσο στὰ πρόσωπα ποὺ ἀσκοῦν ἀγωγή, ὅσο καὶ στὰ πρόσωπα ποὺ δέχονται τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀγωγῆς. Τὸ ζητούμενον ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ συντελοῦνται θετικὲς μεταβολὲς στὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴ συγκρότησιν τῶν προσώπων.

ἀνθρωπίνων σχέσεων στὸ σύνολό τους καὶ θέτει τὰ θεμέλια γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς αὐθεντικῆς ἀγάπης καὶ τὴ βίωσιν τῆς ἀγάπης μέσα στὶς σχέσεις ὁλόκληρης τῆς ζωῆς.

Τὸ *σχολεῖο*, σὲ ὅλες τις βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης, ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο μέχρι τὸ πανεπιστήμιον, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν χώρος τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς καλλιέργειας τοῦ προσώπου. Ἡ λέξις *παιδεία*, καθιερωμένη ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ἐκφράζει καὶ σήμερον ὅ,τι πιὸ σημαντικό καὶ πιὸ οὐσιαστικὸν μπορεῖ νὰ

τικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς ποιότητος ζωῆς του. Ἡ παιδεία ἀναφέρεται στὸ μοναδικὸ καὶ οὐσιώδες ποὺ ὑπάρχει σὲ κάθε ἄνθρωπον, στὴν ἴδιαν τὴν ψυχοσωματικὴν τὴν ὑπόστασιν, στὴ ζωὴν του, στὰ ἔργα του καὶ στὴ συμπεριφορὰ του. Δηλώνει ὅ,τι πιὸ ὑψηλὸν μπορεῖ νὰ κατορθώσῃ τὸ πρόσωπον μὲ τὴν ἀγωγήν καὶ τὴν αὐτοαγωγήν του στὸν τομέα τῆς νοητικῆς, τῆς συναισθηματικῆς, τῆς δημιουργικῆς, τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκευτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς του ζωῆς.

Κύρια ἀποστολὴ τῆς παιδείας εἶναι ἡ

καλλιέργεια του πνευματικού ανθρώπου. Όχι μόνο με την έννοια του προσώπου που κατορθώνει ένα ύψηλο επίπεδο ήθικης και πνευματικής ολοκλήρωσης. Πνευματικός άνθρωπος είναι και το κάθε πρόσωπο που διαθέτει ως ένα βαθμό τη δυνατότητα να διακρίνει και την ελευθερία να επιλέγει το καλό έναντι του κακού και το ποιοτικά ανώτερο έναντι του ουσιαστικά υποδεέστερου. Είναι και καθένας που ενδιαφέρεται και προσπαθεί, στον βαθμό που του είναι δυνατόν, να αυξάνει τη διάθεση και να δυναμώνει τη θέλησή του να πραγματώνει το καλό και να αποφεύγει το κακό.

Ιδιαίτερα το καλλιερημένο με την παιδεία πρόσωπο αναδεικνύεται, εκδπλώνεται και κρίνεται μέσα από την προσπάθειά του να συνάπτει και να διατηρεί αρμονικές διαπροσωπικές σχέσεις, να υπερβαίνει τον έγωκεντρισμό του, να αυτορρυθμίζει τις παρορμήσεις του και να πραγματώνει αξίες που το ανυψώνουν πάνω από το βιολογικό και ψυχικό του επίπεδο. Η ποιότητα της παιδείας και η πνευματική καλλιέργεια ενός προσώπου δηλώνεται, τέλος, και με τη δύναμη που αυτό διαθέτει να αναγνωρίζει τις ατέλειες και τις αδυναμίες του, να μετανοεί για τα λάθη του και να προσπαθεί από την αρχή. Το σχολείο, ως ο κύριος φορέας παιδείας, συνιστά πρωτίστως τον χώρο όπου αναμένεται να αναπτύσσεται και να καλλιεργείται το πρόσωπο σε όλο το βάθος και την ουσία του, να πραγματώνει δηλαδή αυτό που έδω ονομάζουμε *παιδεία προσώπου*.

Η Έκκλησιαστική παιδαγωγία του προσώπου

Η λιγότερο γνωστή λέξη *παιδαγωγία*, συνώνυμη με την *ανατροφή* και την *παιδεία*, εκφράζει πιο πολύ τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της αγωγής που συντελείται στον χώρο της Έκκλησίας. Ήδη

ο Κλήμης Άλεξανδρεὺς ἀπὸ τὸν δεῦτερο αἰῶνα μ.Χ. χρησιμοποίησε αὐτὴ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ λέξη, γιὰ νὰ ὀρίσει τὴν «*κατὰ Θεὸν Παιδαγωγίαν*» (*Παιδαγωγός*, Α΄ 14, 4). Ἡ Ἐκκλησία, ἔχουσα ὡς θεία ἀποστολὴ νὰ ἀποκαλύπτει στὸν ἄνθρωπο τὸν Τριαδικὸ Θεό, Θεὸ Κοινωνίας καὶ Ἀγάπης, ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους καὶ σὲ κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο χωριστά, γιὰτὶ «*πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν*» (Α΄ Τιμ., β΄ 4). Αὐτὸ συνεπάγεται βαθύτατη καὶ διαρκῶς ἀνανεούμενη συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης γιὰ μιὰ γνήσια ἀγαπητικὴ ἐπικοινωνία καὶ σχέση με κάθε πρόσωπο, ἔτσι ὥστε νὰ γίνονται καθημερινὴ πράξη οἱ ἀλήθειες ὅτι «*ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ*» (Α΄ Ἰω., δ΄ 8) καὶ ὅτι μέσα σ΄ αὐτὴ τὴν ἀγάπη ὁ κάθε ἄνθρωπος κατέχει μοναδικὴ θέση. Σημαίνει ἀκόμα ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀγάπη τῆς Ἐκκλησίας ἀγκαλιάζει με τὴν ἴδια θέρημ ὅλους, χωρὶς καμμία ἀπολύτως διάκριση, φυλετικὴ, ἐθνικὴ, θρησκευτικὴ, κοινωνικὴ ἢ ἄλλη, ἀπὸ τὸν πολέμιό της, τὸν ἄπιστο καὶ τὸν ἀδιάφορο, μέχρι τὸν ἀπλὸ πιστὸ καὶ τὸ πιὸ ἀφοσιωμένο σὲ αὐτὴ μέλος της. Ζεῖ καὶ πραγματώνει τὴν ἀποστολή της σὲ συγκεκριμένο χρόνο καὶ τόπο, δρᾷ ὡστόσο ὡς ἀνακαινιστικὴ «*ζύμη*», ἔχοντας ὡς προοπτικὴ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα. Καμμία ἄλλη μορφωτικὴ κοινότητα δὲν διαθέτει μιὰ παγκόσμια διάσταση, ὅπως ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει βαθιὰ αὐτοσυνειδησία ὅτι εἶναι «*ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ὀλόκληρης τῆς οἰκουμένης*» (*Μαρτύριον Πολυκάριπου* 19, 2).

Ἡ παιδαγωγία τῆς Ἐκκλησίας προσεγγίζει τὸ πρόσωπο στὴν πιὸ βαθιὰ καὶ οὐσιαστικὴ του ἀνάγκη, νὰ γνωρίσει τὸν ἀληθινὸ Θεὸ καὶ νὰ συνδεθεῖ μαζί Του με ἀγάπη καὶ ἐμπιστοσύνη. Ἐπιδιώκει, ἀκόμη, νὰ τοῦ δώσει νόημα ὑπαρξης καὶ ζωῆς, καθὼς καὶ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησι στα ἐναγώνια προβλήματα τοῦ κακοῦ,

του πόνου, του θανάτου και της αιωνιότητας. Εργάζεται κυρίως στον ψυχικό χώρο του ανθρώπινου προσώπου που ονομάζουμε θρησκευτικότητα και κοινωνικότητα, αλλά θεμελιώνει την παιδαγωγία της πάνω στην πίστη στον αποκαλυμμένο λόγο του Ευαγγελίου και στην προσωπική σχέση και ένωση του πιστού με τον Θεό, μέσα στη ζωή της Εκκλησίας.

Ἡ ὁλοκλήρωση τοῦ προσώπου μέσα ἀπὸ τὴν πίστη

Ἡ Ἐκκλησία ἀσκεῖ τὴν ἀγαθὴ της

ὄχι μόνο οἱ ψυχικὲς του λειτουργίες καὶ ἰκανότητες, ἀλλὰ καὶ ἡ παρουσία καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ μέσα στὸν ψυχικὸ του κόσμο.

Ὁ ὀρισμὸς τῆς πίστεως, ἐξάλλου, ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ὅτι εἶναι «ἐλπιομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» (Εβρ., ια' 1) καὶ ὅτι εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς «καρποὺς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Γαλ., ε' 22), γεννιέται δηλαδὴ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀναζητεῖ τὸν ἀληθινὸ Θεό, μὲ τὴ μυστικὴ ἐνέργεια τῆς θείας χάριτος, τοποθετεῖ τὸ

Ἡ παιδαγωγία τῆς Ἐκκλησίας προσεγγίζει τὸ πρόσωπο στὴν πιὸ βαθιὰ καὶ οὐσιαστικὴ του ἀνάγκη, νὰ γνωρίσει τὸν ἀληθινὸ Θεὸ καὶ νὰ συνδεθεῖ μαζί Του μὲ ἀγάπη καὶ ἐμπιστοσύνη. Ἐπιδιώκει, ἀκόμη, νὰ τοῦ δώσει νόημα ὑπαρξης καὶ ζωῆς, καθὼς καὶ ἰκανοποιητικὴ ἀπάντηση στὰ ἐναγῶνια προβλήματα τοῦ κακοῦ, τοῦ πόνου, τοῦ θανάτου καὶ τῆς αἰωνιότητος.

ἐπίδραση πάνω στὸ πρόσωπο κυρίως μέσα ἀπὸ τὴ διδασκαλία καὶ τὴ βίωση τῆς πίστεως ὡς ἀποκαλυμμένης ἀλήθειας. Μὲ τὴν πίστη ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται σὲ προσωπικὴ ἐπικοινωνία, σχέση καὶ ένωση μὲ τὸν Θεό, καὶ τὸ γεγονός ἐπιφέρει βαθιὰ ἐπίδραση καὶ ἀλλοίωση τοῦ προσώπου του πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς πνευματικῆς του ὁλοκλήρωσης καὶ τὸν ἐξαγιασμό του. Ἡ οὐσία τῆς πίστεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσεγγίζεται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη μὲ τίς χρησιμοποιούμενες μεθόδους ἔρευνας. Δὲν ἐρευνᾶται μὲ τὰ συνήθη ψυχομετρικὰ μέσα οὔτε ἀναλύεται μὲ ψυχαναλυτικοὺς ὅρους, ἐπεὶδὴ εἶναι «μυστήριον», γεγονός δηλαδὴ ὑπεραισθητὸ καὶ ὑπέρολογο, στὸ ὁποῖο μετέχει ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεός. Πρόκειται γιὰ καθαρὰ πνευματικὸ βίωμα ποὺ συντελεῖται στὸν ψυχικὸ κόσμο τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὸ ὁποῖο μετέχουν

γεγονὸς τῆς πίστεως πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τὰ περιορισμένα ὄρια μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐμπειρικῆς γνώσης. Ὡς μοναδικὸ γεγονός ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας «χαρισματικῆς ζωῆς», μυστικῆς συνάντησης καὶ σχέσης τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου μὲ τὸν Θεό, ἀποτελεῖ πεδίο μελέτης καὶ ἑρμηνείας κατ' ἐξοχὴν τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ποιμαντικῆς.

Ἡ Ψυχολογία μπορεῖ νὰ ἔχει λόγο γιὰ τίς ψυχικὲς λειτουργίες καὶ ἰκανότητες (γνωστικὲς, συναισθηματικὲς, βουλευτικὲς) μὲ τίς ὁποῖες ὁ πιστὸς μετέχει στὴν πίστη. Δὲν εἶναι σὲ θέση, ὡστόσο, νὰ συλλάβει καὶ νὰ κατανοήσει τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ δύναμη τῆς πίστεως, ἂν ὁ ἴδιος ὁ ἐρευνητὴς δὲν εἶναι πιστὸς καὶ δὲν βιώνει τὴν πίστη του. Γιατὶ ἡ πίστη δὲν εἶναι μόνον ἓνα ψυχολογικὸ βίωμα, οὔτε μόνον μιὰ δυνατὴ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ

άνθρώπου. Εἶναι καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Θεοῦ στὴν ἀνάγκη τοῦ αὐτοῦ. «*Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐξήτει ἀπτεσθαι αὐτοῦ, ὅτι δύναμις παρ’ αὐτοῦ ἐξήρχετο καὶ ἴατο πάντα*» (Λουκ., στί 19) (Καὶ ὅλος ὁ λαὸς ζητοῦσε νὰ τὸν ἀγγίξει, γιὰτὶ ὡς Θεάνθρωπος ἦταν ἀφ’ ἑαυτοῦ πηγὴ χάριτος καὶ δύναμις ποῦ ἐβγαίνε ἀπὸ πάνω Του καὶ γιάτρευε ὅλους). Εἶναι ἐπομένως ἐντελῶς αὐθαίρετες καὶ πέρα ἀπὸ κάθε ἐπιστημονικὴ δεοντολογία οἱ συχνὰ διατυπούμενες ἐπιφυλάξεις ἢ διαφορετικὲς ψυχολογικὲς ἐρμηνεῖες γιὰ τὸ τί εἶναι στὴν οὐσία τῆς ἡ πίστις, ἀπὸ τὸ γεγονὸς καὶ μόνο τῆς

τοῦ ἀνθρώπου ἀνοίγεται καὶ κινεῖται σὲ μιὰ ἄλλη, καθαρὰ πνευματικὴ πραγματικότητα, παράλληλα μὲ τὴν πραγματικότητα τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς λογικῆς. Κινεῖται μέσα σὲ μιὰ δυναμικὴ σχέση ποῦ διαρκῶς ἀναπτύσσεται, καλλιεργεῖται καὶ βαθαίνει. Σχέσις πλήρους καὶ ἀκλόνητης ἐμπιστοσύνης, ἀπροϋπόθετης ἀποδοχῆς τῆς θείας ἀποκάλυψης, ἀγαπητικῆς ἐπικοινωνίας καὶ ἔνωσης τοῦ πιστοῦ μὲ τὸ τριαδικὸ Πρόσωπο τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ὥριμη χριστιανικὴ πίστις εἶναι τελικὰ μιὰ ἀνοδικὴ πνευματικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, μιὰ συνειδητῆ

Ἡ Ψυχολογία μπορεῖ νὰ ἔχει λόγο γιὰ τὶς ψυχικὲς λειτουργίες καὶ ἱκανότητες (γνωστικὲς, συναισθηματικὲς, βουλευτικὲς) μὲ τὶς ὁποῖες ὁ πιστὸς μετέχει στὴν πίστις. Δὲν εἶναι σὲ θέσις, ὡστόσο, νὰ συλλάβει καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ δύναμη τῆς πίστεως, ἂν ὁ ἴδιος ὁ ἐρευνητὴς δὲν εἶναι πιστὸς καὶ δὲν βιώνει τὴν πίστις του. Γιατὶ ἡ πίστις δὲν εἶναι μόνον ἓνα ψυχολογικὸ βίωμα, οὔτε μόνον μιὰ δυνατὴ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Θεοῦ στὴν ἀνάγκη τοῦ αὐτοῦ.

ἀδυναμίας κάποιου νὰ τὴν προσεγγίσει στὸ σύνολο καὶ στὴν οὐσία τῆς.

«*Πίστις εἶναι ἡ ὁδὸς ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος βαδίζουν ὁ ἓνας πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ ἄλλου. Τὸ πρῶτο βῆμα τὸ κάνει ὁ Θεός, ὁ Ὅποιος δίνει στὸν ἄνθρωπο κάποιον σημάδι τῆς παρουσίας Του*» (Μητροπολίτη Ἰλαρίωνα, 2011). Ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴ μυστηριώδη κλήσις τοῦ Θεοῦ καὶ κάνει τὸ δικό του βῆμα, κινούμενος ἐλεύθερα καὶ μὲ ὀλόκληρο τὸν ψυχικό του κόσμον πρὸς Αὐτόν. Ἀπὸ τὴ στιγμή αὐτὴ ἀρχίζει ἡ ζωὴ τοῦ πιστοῦ. Καὶ ἡ ζωὴ αὐτὴ εἶναι ἓνας μυστικὸς προσωπικὸς διάλογος ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ. Ὁ ψυχικὸς κόσμος

ἐλεύθερη ἐπιλογή, μιὰ ρωμαλέα ἔξοδος πρὸς τὸ ὑπέρολο καὶ μεταφυσικό, μιὰ ἀποφασιστικὴ πράξις ἐμπιστοσύνης στὴν ἀποκαλυμμένη ἀλήθεια, μιὰ δυνατὴ σχέση μὲ τὸν Θεὸ «πρόσωπο μὲ πρόσωπο». «*Ἐξεζήτησέ σε τὸ πρόσωπόν μου, τὸ πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ’ ἐμοῦ*» (Μὲ τὸ πρόσωπό μου σὲ ζήτησα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου. Θὰ ζητήσω τὸ πρόσωπό σου, Κύριε. Μὴ γυρίσεις τὸ πρόσωπό σου ἀπὸ μένα) (Ψαλ. 26, 8-9). Εἶναι ἓνα ἀνοίγμα σὲ νέους ὀρίζοντες γνώσης πάνω ἀπὸ τὴν ἀπλῆ θρησκευτικὴτητα, πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας, τῆς λογικῆς λειτουργίας, τῆς ἐπιστημονικῆς

ανάκαλυσής. Όλα τώρα αποκτοῦν οὐσιαστική και ἔσχατη ἔρμηνεία, ἀποκαλύπτεται τὸ βαθύτερο και τελικὸ νόμιά τους.

Ἡ Ἐκκλησία παιδαγωγεῖ τὸ πρόσωπο με αὐτὸ ποῦ εἶναι ἀπὸ τὴν προέλευση, τὴ σύσταση και τὸν προορισμὸ της: «*Σῶμα Χριστοῦ*», «*Εὐχαριστιακὴ σύναξη*», «*Εργαστήριον ἀγιότητος*», «*Προέκταση*

πρόσωπο» ἐπικοινωνία και συνάντησι με τὸν Θεὸ μέσα στὴ λατρευτικὴ κοινότητα.

Αὐτὴ ἡ συνάντησι και σύμπραξι ἀνθρώπου και Θεοῦ, με προοπτικὴ τὴ σωτηρία και θέωσι τοῦ προσώπου, συνιστᾷ τὸ πιὸ οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς ὀρθόδοξης παιδαγωγίας, ποῦ τὴ διαφοροποιεῖ ποιοτικὰ ἀπὸ κάθε ἄλλη μορφὴ

Ἡ ὄριμη χριστιανικὴ πίστι εἶναι τελικὰ μιὰ ἀνοδικὴ πνευματικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, μιὰ συνειδητὴ ἐλεύθερη ἐπιλογή, μιὰ ρωμαλέα ἔξοδος πρὸς τὸ ὑπέρλογο και μεταφυσικὸ, μιὰ ἀποφασιστικὴ πράξι ἐμπιστοσύνης στὴν ἀποκαλυμμένη ἀλήθεια, μιὰ δυνατὴ σχέση με τὸν Θεὸ «πρόσωπο με πρόσωπο».

και ἀντανάκλασι τῆς θείας ζωῆς μέσα στὸν κτιστὸ κόσμο μας» «*Ὁ Χριστὸς ὁ μεθ' ἡμῶν ὢν και εἰς τοὺς αἰῶνας παρρατεινόμενος*» (Ἅγιος Ἀύγουστινός). Ἡ Ἐκκλησία παιδαγωγεῖ ὁμως και με τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο ἡ ἴδια, ὡς «*κοινωνία ἀγάπης*», βιώνει και πραγματώνει τὴν οὐσία της ἐσωτερικά. Ἐπιδραῖ ἀκόμη και με τὴν εἰκόνα και τὴ δράσι της, με τὴν ὁποία φανερώνεται πρὸς τὰ ἔξω. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς πλευρὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδαγωγίας, ἡ ἐσωτερικὴ και ἡ ἐξωτερικὴ, συνιστοῦν ἀδιάσπαστη ἐνότητα, και μόνο στὸν βαθμὸ ποῦ ἡ δευτέρη ἀποτελεῖ συνέχεια και φανέρωσι τῆς πρώτης, εἶναι δυνατὴ και ἡ ἀμοιβαία συνάντησί της με τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο.

Ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια στὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ παιδαγωγία θεωρεῖται φυσικὴ ἔκφρασι και πραγματώσι τῶν ἐμφύτων θετικῶν στοιχείων τοῦ προσώπου, ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ὁμως ἐνισχύεται και ὀλοκληρώνεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς μυστηριακῆς σχέσις και ἔνωσις με τὸν Δημιουργό. Ἡ παιδαγωγία ὀδηγεῖ τὸν πιστὸ σὲ μιὰ «πρόσωπο με

ἀνθρώπινος ἀγωγῆς και παιδείας. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο, ἐκεῖνο ποῦ ἔχει πρωταρχικὴ σημασία εἶναι εἶναι τί τελικὰ γίνεται μέσα στὸν ψυχικὸ κόσμο τοῦ προσώπου, ὅταν ἔρχεται σὲ ἐπαφή με τὴν Ἐκκλησία. Πόσο ἀγγίζει τὸν κάθε πιστὸ ἡ ἀλήθεια ὅτι ὅλοι «*ζοῦμε και κινουμάστε και ὑπάρχουμε*» μέσα στὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ἀγαπητικῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ; (Πράξ., ιζ' 28).

Βιβλιογραφία

- Ἀλφρέγεφ Ἰλαρίωνος Μητροπολίτη (μετφ. Α. Πελωριάδου) (2011), *Τὸ μυστήριον τῆς Πίστεως: Εἰσαγωγή στὴν Ὀρθόδοξη Θεολογία*, Ἀθήνα, «Ἐν Πλῶ».
- Berdiaeff N. (μετ. Β. Τριανταφύλλου-Σ. Γουελᾶς) (1983), *Πέντε στοχασμοὶ περὶ ὑπάρξεως*, Ἀθήνα, «Κοινότητα».
- Βίττη Ε. (Ἀρχ.) (1981), *Εἰς ὕψος νοητόν*, Ἀθήνα, Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- Γιανναρά Χ. (1976), *Τὸ πρόσωπο και ὁ ἔρωσ*, Ἀθήνα, «Παπαζήσις».
- Ζηζιούλα Ἰ., Μητροπολίτου Περγάμου (2004), *Πο-*

- Λιτισμική διαφορετικότητα και άμοιβαία κατανόηση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Λευκωσία, «Πανεπιστήμιο Κύπρου».*
- Θεομού Β., Πρεσβυτέρου (1997), *Αναζητώντας το πρόσωπο*, Αθήνα, «Αρμός».
- Κακαβούλη Α. Κ. (1998²), *Η συγγνώμη στις διαπροσωπικές σχέσεις*, Αθήνα, «Ελληνικά Γράμματα».
- Κακαβούλη Α. Κ. (1999), *Παιδικός Άλτρουϊσμός*, Αθήνα.
- Κακαβούλη Α. Κ. (2003³), *Ήθική ανάπτυξη και άγωγή*, Αθήνα.
- Κακαβούλη Α. Κ. (2004), *Ο συγκροτημένος άνθρωπος*, Αθήνα.
- Κακαβούλη Α. Κ. (2008), *Ψυχολογία και Άγωγή του Προσώπου*, Αθήνα.
- Κοσμόπουλου Α. - Μουλαδούδη Γ. (2003), *Ο Carl Rogers και η προσωποκεντρική του θεωρία για* *The Psychology of Facial Expression*, Cambridge University Press.
- Σιώτου Μ. (1984), *Η χριστιανική διδασκαλία περί του ανθρώπου ως προσώπου*, Αθήνα.
- Σωφρονίου (Ζαχάρωφ) (Αρχ). (1993), *Περί Προσευχής*, Έσσεξ Αγγλίας, Ί. Μονή Τιμίου Προδρόμου.
- Tournier P. (μετ. Δ. Ε. Χαροκόπου) (1956), *Το προσωπεϊον και η προσωπικότης*, Αθήνα, Ίνστιτούτο Ίατρικής Ψυχολογίας και Ψυχικής Ύγιεινής.
- Frankl V. (μετ. Τ. Ευδόκα-Κ. Χριστοφίδου) (1979⁴), *Αναζητώντας νόημα ζωής και ελευθερίας*, Αθήνα, «Ταμιασός».
- Χριστιανική Ένωση Εκπαιδευτικών Λειτουργών (1998), *Πρόσωπο και παιδεία*, Πρακτικά ΚΣΤ΄ Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Αθήνα.
- Ware K. Επισκόπου Διοκλείας (μετ. Μ. Πάσχου)

Ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια στὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ παιδαγωγία θεωρεῖται φυσικὴ ἔκφραση καὶ πραγμάτωση τῶν ἐμφύτων θετικῶν στοιχείων τοῦ προσώπου, ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ὁμως ἐνισχύεται καὶ ὀλοκληρώνεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς μυστηριακῆς σχέσης καὶ ἔνωσης μὲ τὸν Δημιουργό. Ἡ παιδαγωγία ὁδηγεῖ τὸν πιστὸ σὲ μιὰ «πρόσωπο μὲ πρόσωπο» ἐπικοινωνία καὶ συνάντηση μὲ τὸν Θεὸ μέσα στὴ λατρευτικὴ κοινότητα.

- τὴν ψυχοθεραπεία καὶ τὴν ἐκπαίδευση*, Αθήνα, «Ελληνικά Γράμματα».
- Μαλικιώση-Λοῖζου Μ. (1994), *Συμβουλευτικὴ Ψυχολογία*, Αθήνα, Ἑλληνικά Γράμματα.
- Μαντζαρίδη Γ. Ι. (1997), *Πρόσωπο καὶ θεσμοί*, Θεσσαλονίκη, «Πουρναράς».
- Μαστρογιαννόπουλου Ἡ. (Αρχ.) (1979²), *Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος*, Αθήνα, «Ζωή».
- Πασσάκου Κ. Γ. (2004), *Τὸ πρόσωπο στὴν πορεία τοῦ γίγνεσθαι*, Αθήνα, 2^η ἔκδ, τοῦ συγγραφέα.
- Russel J. A. and Fernandez-Dols J. M. (Eds) (1997), (1984²), *Ὁ Ὄρθόδοξος δρόμος*, Αθήνα, «Ἐπτὰ-λοφος».
- Σημ. Ἀπὸ τὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ 10^{ου} Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου *Orthodox Inheritance in Russian Culture. The History, actuality of dialogue*. Chelyabinsk State Academy of Culture and Arts, Russia (May, 2012).

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΑΒΟΥΛΗΣ

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΛΟΜΟΙΡΗΣ:

60 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ

ΕΚΘΕΣΗ-ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Με αφορμή την επέτειο συμπληρώσεως 60 ετών από της έκδημίας του ιδρυτή της Έλληνικης Ήθνικῆς Μουσικῆς Σχολῆς Μανώλη Καλομοίρη (1883-1962) καὶ 140 ἐτῶν ἀπὸ της γεννήσεώς του, ἡ Μουσικὴ Βιβλιοθήκη «Λίλιαν Βουδούρη» παρουσιάζει Ἔκθεση γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ συνθέτη (Ἰανουάριος-Μάιος 2023). Στὸ Συμπόσιο ποὺ διεξήχθη στὶς 10 καὶ 11 Φεβρουαρίου 2023 στὴ Μουσικὴ Βιβλιοθήκη, μουσικολόγοι καὶ ἐρευνητὲς μίλησαν γιὰ πτυχὲς τῆς δράσεως τοῦ Καλομοίρη καὶ κατέθεσαν προβληματισμοὺς σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση τῆς ἑλληνικότητας στὴ μουσική.

Τὸν σχεδιασμό, τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν ξενάγηση στὴν Ἔκθεση ἀνέλαβε ἡ μουσικολόγος, ὑποψηφία Δρ τοῦ ΕΚΠΑ, κ. Μυρτῶ Οἰκονομίδου. Στὴν Ἔκθεση ἐκτίθενται, ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Καλομοίρη, παρτιτούρες, κείμενα, ἐπιστολές, προ-

γράμματα συναυλιῶν στὴν Ἑλλάδα, τὴν Εὐρώπη καὶ τὶς Η.Π.Α., φωτογραφίες καὶ προσωπικὰ ἀντικείμενά του. Παράλληλα, προβάλλεται καὶ τὸ ἐξαιρετικὸ ντοκυμαντέρ ποὺ σκηνοθέτησε ὁ Θανάσης Τσα-

Με αφορμή την επέτειο συμπληρώσεως 60 ετών από της έκδημίας του ιδρυτή της Έλληνικῆς Ήθνικῆς Μουσικῆς Σχολῆς Μανώλη Καλομοίρη (1883-1962) καὶ 140 ἐτῶν ἀπὸ της γεννήσεώς του, ἡ Μουσικὴ Βιβλιοθήκη «Λίλιαν Βουδούρη» παρουσιάζει Ἔκθεση γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ συνθέτη (Ἰανουάριος-Μάιος 2023). Στὸ Συμπόσιο ποὺ διεξήχθη στὶς 10 καὶ 11 Φεβρουαρίου 2023 στὴ Μουσικὴ Βιβλιοθήκη, μουσικολόγοι καὶ ἐρευνητὲς μίλησαν γιὰ πτυχὲς τῆς δράσεως τοῦ Καλομοίρη καὶ κατέθεσαν προβληματισμοὺς σχετικὰ μὲ τὴν ἔκφραση τῆς ἑλληνικότητας στὴ μουσική.

ρουχᾶς τὸ 2018. Ἡ ἔκθεση τοῦ ἀρχείου ποὺ ἐδώρισε στὴ Μουσικὴ Βιβλιοθήκη ἢ ἔγγονή τοῦ συνθέτη κ. Χαρὰ Καλομοίρη διαιρεῖται σὲ δέκα προθῆκες.

Ὁ Μανώλης Καλομοίρης ἔμεινε νωρὶς ὄρφανὸς ἀπὸ πατέρα. Ὁ θεῖός του, Μηνᾶς Χαμουδόπουλος, ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια (Κωνσταντινούπολη) τὸν προέτρειψε νὰ σπουδάσει μουσικὴ. Ὁ Καλομοίρης τὸ 1906 ἔλαβε δίπλωμα πιάνου καὶ ἀνώτερων θεωρητικῶν ἀπὸ τὸ Ὁδεῖο τῆς Βιέννης, ὅπου ἐγνώρισε τὴν αὐστριακὴ καὶ γερμανικὴ μουσικὴ. Ἐθαύμαζε τὸν Richard Wagner.

Μετὰ τὴ σύντομη παραμονή του στὸ Χάρκοβο τῆς Ρωσίας, ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα καὶ ἐδίδαξε στὸ Ὁδεῖο Ἀθηνῶν. Τότε ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς δημοτικιστὲς, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Κωστὴ Παλαμᾶ.

Ὁ Παλαμᾶς ἦλθε καὶ ἄκουσε στὸ Ὁδεῖο Ἀθηνῶν τὴ συναυλία τοῦ Καλομοίρη (11.6.1908) καὶ ἐχάρισε στὸν συνθέτη φωτογραφία του μὲ ἰδιόχειρη ἀφιέρωση. «Τὸ ἔργο του Παλαμᾶ συνετέλεσε σὲ μεγάλο βαθμὸ στὸ θεμελίωμα τῆς νεοελληνικῆς μουσικῆς», σημείωνε ὁ συνθέτης.

Ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴ συμμετοχή του στὸ Βαλκανικὸ Μέτωπο, ὁ Καλομοίρης ὀλοκλήρωσε τὸ 1920 τὴ «Συμφωνία τῆς Λεβεντιάς». «Στὸν Κωστὴ Παλαμᾶ τὴ Συμφωνία αὐτὴν ἀφιερῶνω», θὰ γρά-

ψει. Στὴν Ἐκθεση βλέπουμε τὸ χειρόγραφο τῆς παρτιτούρας τοῦ Finale (4^{ου} μέρους) τῆς Συμφωνίας, τὰ «Νικητήρια», ποὺ βασίζεται στὸν βυζαντινὸ ὕμνο «Τῆ Ὑπερμάχῳ». Μᾶς θυμίζει τὴν «Ὠδὴ τῆς Χαράς», μὲ τὴν ὁποία τελειώνει τὴν 9^η Συμφωνία του ὁ Ludwig van Beethoven. Ἐπιπλέον, τὸ 1955 ὁ Καλομοίρης ὀλοκλήρωσε τὴν 3^η Συμφωνία του, τὴν «Παλαμική», πρὸς τιμὴν τοῦ πνευματικοῦ του μέντορα.

Ὁ Καλομοίρης συμπορεύεται μὲ τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔγραψε καὶ ἔμβατήριο. Στὸν Βενιζέλο ἀναφέρεται καὶ ἡ πρώτη του ὄπερα, «Πρωτομάστορας» (1911) (τραγωδία Ν. Καζαντζάκη). Ἡ ὄπερα ἀνέβηκε στὸ Ἡρώδειο, καὶ βλέπουμε στὴν Ἐκθεση τὴ φωτογραφία τῆς Μαρίας Κάλλας, ἀποφοίτου τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου, στὸν ρόλο τῆς Σμαράγδας (Ιούλιος 1944). Ὁ Πρωτομάστορας παρουσιάστηκε σὲ συναυλιακὴ μορφή ἀπὸ τὴ Συμφωνικὴ Ὀρχήστρα καὶ Χορωδία τοῦ Δήμου Ἀθηναίων στὶς 27-1-2023 στὸ Δημοτικὸ Μουσικὸ Θέατρο «Μαρία Κάλλας». Ὁ Καλομοίρης δὲν χρησιμοποιεῖ αὐτούσιες τὶς λαϊκὲς μελωδίες, ἀλλὰ δημιουργεῖ τὴν αἴσθησι τοῦ ἑλληνικοῦ στὴ μουσικὴ.

Ὁ μεγάλος συνθέτης ὑπῆρξε καὶ ἰδρυτὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου (1926), μὲ παραρτήματα στὴ Λευκωσία καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, συγγραφέας παιδικῶν βιβλίων γιὰ τὴ θεωρία τῆς μουσικῆς, πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Μουσικῶν (1935-1957), ἀρθρογράφος τῆς ἔφημερίδας Ἔθνος, γενικὸς διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Λυρικῆς Σκηνῆς (1944), ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἀνώτατου Διοικητικοῦ Συμβουλίου Μουσικῆς, καὶ τὸ 1945 ἐξελέγη ἀκαδημαϊκός. Τιμήθηκε μὲ τὸ Ἐθνικὸ Ἄριστεῖο Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν καὶ μὲ ἄλλα παράσημα.

Καλομοίρης καὶ Δημοτικὸ Τραγούδι

Ὅταν ἦταν μικρός, ὁ Καλομοίρης

ἄκουσε ἀπὸ τὴ γιαγιά του νὰ τοῦ τραγουδᾷ τὸ «Σαράντα παλληκάρια ἀπὸ τὴ Λεβαδεία». Σὲ ὁμιλία του ἀργότερα, στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ συνθέτης τονίζει:

«Ἔτσι καὶ τὸ δημοτικὸ, τὸ λαϊκὸ τραγουδί, ὅταν θέλουμε νὰ τὸ μεταφέρουμε ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τὰ λαγκάδια, τὰ νησιά καὶ τὰ χωριά μας, στὴν πολιτεία καὶ στὴν αἴθουσα συναυλιῶν, ἔργο τοῦ μουσικοῦ ἀναδημιουργοῦ εἶναι νὰ ὑποβάλλει στὸν ἀκροατὴ μὲ τὴ συνοδεία, μὲ τὸ πολυφωνικὸ περίβλημα ποὺ τυχὸν θὰ ἐμπνευσθεῖ, τὴν ἀκαθόριστη καὶ ἀσύλληπτη ἐκείνη αἰσθητικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ θὰ ὑποκαταστήσει τὸ φυσικὸ περιβάλλον ποὺ μέσα του τὸ δημοτικὸ τραγουδί ξεῖ τὴν ἀπλῆ, φυσιολογικὴ του ζωὴ. Ὅλα τὰ τεχνικὰ μουσικὰ μέσα εἶναι προσιτὰ στὸν καλλιτέχνη, ἀρκεῖ νὰ ἀνταποκρίνονται στὸν αἰσθητικὸ σκοπὸ ποὺ ἐπιδιώκει».

Ἀναστασία Ἀ. Σιώφη, *Τρία Δοκίμια γιὰ τὸν Μανώλη Καλομοίρη*, Ἐκδ. Παπαγρηγορίου-Νάκα, Ἀθήνα 2003.

Φίλιππος Τσαλαχούρης, *Κείμενα γιὰ τὸν Μανώλη Καλομοίρη*, Ἐκδ. Orpheus,

Ὁ μέγας συνθέτης ὑπῆρξε καὶ ἰδρυτὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου (1926), μὲ παραρτήματα στὴ Λευκωσία καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, συγγραφέας παιδικῶν βιβλίων γιὰ τὴ θεωρία τῆς μουσικῆς, πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Μουσικῶν (1935-1957), ἀρθρογράφος τῆς ἐφημερίδας Ἔθνος, γενικὸς διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Λυρικῆς Σκηνῆς (1944), ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἀνώτατου Διοικητικοῦ Συμβουλίου Μουσικῆς, καὶ τὸ 1945 ἐξελέγη ἀκαδημαϊκός. Τιμῆθηκε μὲ τὸ Ἐθνικὸ Ἀριστεῖο Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν καὶ μὲ ἄλλα παράσημα.

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε, ἀπὸ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, τὰ ἑξῆς:

Ὁ Μανώλης Καλομοίρης καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Μουσικὴ, Φεστιβάλ «Μανώλης Καλομοίρης», Σάμος 1997.

Νικόλαος Μαλιάρας, *Τὸ Δημοτικὸ Τραγουδί στὴ Μουσικὴ τοῦ Μανώλη Καλομοίρη*, Ἐκδ. Παπαγρηγορίου-Νάκα, Ἀθήνα 2001.

Ἀθήνα 2012.

Μυρτῶ Οἰκονομίδου, *Ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς. Ἐνα ἄγνωστο ἔργο τοῦ Μανώλη Καλομοίρη*, Ὁμιλία στὸ Bodossaki Lectures on Demand, Ἴδρυμα Μποδοσάκη, Ἀθήνα 2018.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΗΛΙΑΣ

ΤΟ ΖΟΦΕΡΟ ΜΑΣ ΜΕΛΛΟΝ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΜΑΣ

Η συνδιάσκεψις τοῦ «Παγκοσμίου Οἰκονομικοῦ Φόρουμ» (WEF) στὸ Νταβὸς τῆς Ἑλβετίας τὸν παρελθόντα Ἰανουάριο προδιαγράφει τὸ ζοφερὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ ἐξαιρετος δημοσιογράφος ἀθλητικῆς(!) ἐφημερίδος κ. Ἐλευθέριος Ἀνδρώνης, τὸν ὁποῖο καὶ ἄλλες φορὲς ἀναφέραμε στὴν στήλη

αὐτὴ γιὰ τὶς σοβαρὲς χριστιανικὲς τοῦ θέσεις, κωδικοποιεῖ τὶς ἀποφάσεις αὐτῆς τῆς συνδιασκέψεως σὲ δημοσίευσμά του, ὑπὸ τὸν τίτλο: «Νταβὸς 2023: Ψηφιακὸ φακέλωμα, ἐγκεφαλικά ἐμφυτεύματα, ἀνίθικη προπαγάνδα. Ἡ φρικτὴ ἀτζέντα τοῦ Παγκόσμιου Οἰκονομικοῦ Φόρουμ». Ἀντιγράφομε ἐκτενῆ ἀποσπλάσματα ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτό:

«Ἡ Νέα Τάξη Πραγμάτων δὲν κρατᾷ οὔτε τὰ προσχήματα πιά. Οἱ στόχοι ποὺ τέθηκαν στὸ Νταβὸς ἀποκαλύπτουν τὴν ἐπιδίωξη μιᾶς ἐφιαλτικῆς δυστοπίας. Ἔχει μεγάλο ἐνδιαφέρον νὰ δοῦμε συνοπτικὰ τὶς “γραμμὲς” ποὺ χαράχθηκαν στὸ ἐτήσιο συνέδριο τοῦ WEF στὸ Νταβὸς.

Ἡ συνδιάσκεψις τοῦ «Παγκοσμίου Οἰκονομικοῦ Φόρουμ» (WEF) στὸ Νταβὸς τῆς Ἑλβετίας τὸν παρελθόντα Ἰανουάριο προδιαγράφει τὸ ζοφερὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας.

Παγκόσμιο ψηφιακὸ φακέλωμα καὶ ἐμβολιασμοὶ γιὰ νέες πανδημίες Ἐντύπωση προκάλεσε ὅτι ὁ Τόνι Μπλέρ μίλησε μὲ ἰδιαίτερη σιγουριά

για έπερχόμενες... πανδημίες και σκευάσματα που θα απαιτούν πολλαπλές δόσεις, σαν να διαθέτει... προφητικό χάρισμα. Ο όρισμός της αυτοεκπληρούμενης “προφητείας” δηλαδή. Από εκεί που οι πανδημίες που γνώρισε τους τελευταίους αιώνες ή ανθρωπότητα άκολουθούσαν ένα μοτίβο εμφάνισης ανά περίπου 100 έτη (18ο αιώνα εμφάνιστηκε η Πανούκλα, 19ο αιώνα η Χολέρα, 20ο αιώνα η Ισπανική Γρίπη, 21ο ο Κορωνοϊός), ξαφνικά οι πανδημίες εμφανίζονται σαν να... συνωστίζονται σε ούρα άναμονής για να πλήξουν τον κόσμο.

“Εργαζόμαστε για μιὰ Νέα Παγκόσμια Τάξη”

Ο ύπουργος Έξωτερικών του Πακιστάν, Bilawal Bhutto Zardari, δήλωσε “Εδώ στο WEF... υπάρχει πολλή συζήτηση για το ποια θα είναι ή νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων... πώς εργαζόμαστε προς αυτή τη νέα κανονιστική διεθνή τάξη που μας επιτρέπει να αντιμετωπίσουμε τις διαφορές και τις διαφωνίες μας ως πολιτισμένος κόσμος”.

Έμφυτεύματα έγκεφάλου για παρακολούθηση της σκέψης

Η νομικός ήθικολόγος και συγγραφέας του βιβλίου *The Battle for your Brain*, Nita Farahany, κατά τη διάρκεια της θεματικής όμιλίας της στο Νταβός με τίτλο “Ready for Brain Transparency?” (που σημαίνει “Είμαστε έτοιμοι για έγκεφαλική... διαφάνεια;”), δήλωσε ότι οι φορητές συσκευές ανάγνωσης του μυαλού δεν είναι άποκνήματα του μέλλοντος - είναι ήδη εδώ. “Μπορούμε συλλέξουμε συναισθη-

ματικές καταστάσεις, όπως ή εύτυχία ή ή λύπη ή ό θυμός”, δήλωσε ή Farahany. “Μπορούμε να συλλέξουμε και να άποκωδικοποιήσουμε πρόσωπα που βλέπετε στο μυαλό σας, άπλά σχήματα, άριθμούς, τον άριθμό του ριπ σας”, εξήγησε, προσθέτοντας ότι αυτή ή τεχνολογία θα μπορούσε άκόμα και να προσφέρει άμεση πρόσβαση στον “τραπεζικό σας λογαριασμό”.

Προώθηση της LGBTQ προπαγάνδας με όλα τα μέσα

Σημαντικό μερίδιο στην άνανεωμένη άτζέντα του WEF έχει ή προώθηση και ταχεία έπιβολή της LGBTQ+ κουλτούρας σε κάθε μέσο ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Σε μιὰ όμιλία που έγινε στα πλαίσια του WEF με τίτλο “Beyond the Rainbow: Advancing LGBTQI+ Rights”, ή CEO της όμάδας υπεράσπισης GLAAD, Sarah Kate Ellis, δήλωσε ότι ό όργανισμός της στοχεύει να “διεισδύσει” στα μέσα ενημέρωσης και έχει ήδη “συνεργαστεί πολύ στενά με το Χόλιγουντ” για την “όμαλοποίηση των LGBT ανθρώπων, ώστε αυτοί να συμπεριλαμβάνονται σε όλες τις ιστορίες”. Η όργάνωση με τα αρχικά GLAAD (Gay & Lesbian Alliance Against Defamation, δηλαδή Όμοφυλοφιλική και Λεσβιακή Συμμαχία κατά της δυσφήμισης) άποτελεί μιὰ άμερικανική ΜΚΟ που λειτουργεί συστηματικά μέσω ψυχαγωγίας, ειδήσεων και ψηφιακών μέσων, ώστε να έπιταχυνθεί ή “άποδοχή” της LGBTQ κοινότητας. Το WEF -λοιπόν- καλωσορίζει την προσπάθεια να κατακλυστεί ό κινηματογράφος, ή τηλεόραση και ή ενημέρωση με

LGBTQ προπαγάνδα, πού θά προβάλλει πότε ἔμμεσα καὶ πότε ἄμεσα τίς σεξουαλικές προτιμήσεις τῶν ὁμοφυλόφιλων, στὰ πλαίσια μιᾶς ὀργανωμένης πλύσης ἐγκεφάλου τῆς κοινωνίας.

Ἀπελευθέρωση ἐκτρώσεων καὶ καταδίκη τῶν πολιτικῶν ὑπὲρ τῆς οἰκογένειας

Τὴν τιμητικὴ τους –φυσικά– στὸ ἀκροατήριό τοῦ WEF εἶχαν καὶ οἱ ἀμβλώσεις. Συζητήθηκε τὸ

μίλησε στὴν θεματικὴ μὲ τίτλο “Women’s Leadership”, πού εἶχε ὡς ἀντικείμενο τὴν προώθηση περισσότερων γυναικῶν στὰ ὑψηλότερα ἐπίπεδα ἡγεσίας, καὶ φτάνοντας στὸ θέμα τῶν δικαιωμάτων τῶν καταπιεσμένων γυναικῶν τοῦ Ἰράν ἐπικαλέστηκε τὴν “ἀμβλωση κατὰ ἀπαίτηση” (“abortion on demand”, ἡ ἔκτρωση κατὰ τοὺς πρώτους ἔξι μῆνες τῆς ἐγκυμοσύνης ἢ ἀκόμα καὶ ὅποτε ἐπιθυμεῖ ἀνεξαρτήτως χρονικῆς στιγμῆς).

Εἶναι αἰσιόδοξο ὅτι πληθαίνουν οἱ φωνές ἀντιστάσεως στὴν σχεδιαζομένη Μεγάλῃ ἐπανεκκίνησι (τίτλος βιβλίου τοῦ ἰσοβίου προέδρου τοῦ WEF Κλάου Σβάμπ). Οἱ παραδοσιακὲς ἀξίες (πατρὶς, θρησκεία, οἰκογένεια) ἐγκολπώνονται ἀπὸ περισσότερους σκεπτομένους καὶ προβληματισμένους πολῖτες τῶν δυτικῶν χωρῶν, οἱ ὅποιοι διαβλέπουν τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυσι τῆς μονοφωνίας τῶν νέων ἰδεῶν καὶ τρόπων ζωῆς, ἢ ὅποια προκαλεῖ τὸν ἀποχριστιανισμό τῆς Δύσεως καὶ τὸν ἐξοβελισμό τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν δῆθεν θεοποίηση τοῦ ἀνθρώπου.

πῶς θά δημιουργηθεῖ τὸ νομικὸ πλαίσιο πού θά παρέχει –ὅσο τὸ δυνατόν– περισσότερες ἐλευθερίες κινήσεων γιὰ τὸν φόνο ἐνὸς ἀγέννητου παιδιοῦ. Ἡ Δημοκρατικὴ Κυβερνήτης τοῦ Μίσιγκαν Gretchen Whitmer δῆλωσε ὅτι ἡ θέσπιση ἀπὸ τὴν πολιτεία τῆς μιᾶς συνταγματικῆς τροποποίησης ὑπὲρ τῶν ἀμβλώσεων εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πράγματα πού τῆς δίνει ἐλπίδα γιὰ ἐκπρωσώπηση τῶν γυναικῶν στὸ μέλλον. Ἡ Whitmer

Τὴν ὥρα πού στὸ WEF ἐπαινεθῆκε ἡ ἀσύστολη γενοκτονία κυοφορούμενων παιδιῶν, στὸ στόχαστρο τῆς κριτικῆς βρέθηκαν οἱ ρηξικέλευθες πολιτικὲς ὑπὲρ τῆς οἰκογένειας πού ἀκολουθεῖ ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Πολωνία, διότι ἐκτιμήθηκαν ὡς “διχαστικὲς” καὶ “συνδέονται μὲ αὐξημένες πράξεις βίας καὶ διακρίσεων”. Ἡ ἐκτελεστικὴ διευθύντρια τοῦ Παρατηρητήριου Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων Tirana Hassan κατέκρινε τίς

2 χῶρες γιὰ τὸ ὅτι “προσπαθοῦν νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ δικαιώματα τῶν ΛΟΑΤΚΙ ὡς πεδίο μάχης”, γιὰ νὰ “ἀξιοποιήσουν τὴν ὑποστήριξη τῶν συντηρητικῶν στοιχείων τῆς κοινωνίας”, ἐνῶ πρόσθεσε πὼς αὐτὲς οἱ κυβερνήσεις “ἐπιχειροῦν νὰ αὐτοπαρουσιάζονται ὡς κάποιου εἴδους ἥρωας ἢ προστάτης τῶν οικογενειακῶν ἀξιών καὶ δικαιωμάτων”. Μὲ λίγα λόγια, κατὰ τὴ γνώμη ποῦ φιλοξενεῖ τὸ WEF, δὲν εἶναι ἥρωας αὐτὸς ποῦ σφῆζει ἀνυπεράσπιστα παιδιά, ἄλλα αὐτὸς ποῦ παρέχει ὅλα τὰ καταχρηστικά δικαιώματα, γιὰ νὰ φρονεῦνται κατὰ τὸ δοκοῦν.

Ἐνα ἄλλο δυστοπικὸ θέμα ποῦ παρουσιάστηκε στὰ πλαίσια τοῦ συνεδρίου τοῦ WEF στὸ Νταβός, ἦταν οἱ πόλεις-φυλακὲς τῶν “5 λεπτῶν” (ποῦ μάλιστα παρουσιάζονται ὡς “οὐτοπικές”) οἱ ὁποῖες θὰ εἶναι ἐντελῶς αὐτάρχεις ἐνεργειακὰ καὶ τὰ πάντα θὰ εἶναι προσβάσιμα μὲ τὰ πόδια, ὅποτε οἱ πολῖτες δὲν θὰ... χρειάζεται νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ ὄρια τῶν συνόρων τους» (<https://www.sportime.gr/bloggers/eleftherios-andronis/ntavos-2023-psifitako-fakeloma-egkefalika-emfitevmata-anithiki-propaganda-h-frikti-atzenta-tou-pagkosmiou-ikononomikou-foroum/>).

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ δημοσίευμα, ὁ κοσμοκράτωρ τοῦ αἰῶνος τούτου, τοῦ «ἀπατεῶνος», σχεδιάζει τὰ ἐπόμενα βήματά του γιὰ τὸν παγκόσμιο ἔλεγχο καὶ τὴν ἐπιβολὴ μιᾶς «νέας τάξεως πραγμάτων».

Ἐνα ἄλλο ἀποκαλυπτικὸ δημοσίευμα ἀναφέρεται στὸν σχεδιασμὸ τῶν συγχρόνων τροφίμων, ὥστε νὰ λειτουργοῦν ἐθιστικῶς γιὰ τὸν

ἄνθρωπο καὶ νὰ τὸν ὀδηγοῦν στὴν ὑπερκατανάλωσι (βλ. «Σχεδιασμένα γιὰ ἐθισμό: Γιατί οἱ καθημερινὲς συνήθειες καὶ ἀπολαύσεις πλέον μᾶς ἐγκλωβίζουν» <https://theepochtimes.gr/schediasmene-gia-ethismo-giati-oi-kathim/>).

Φαίνεται ὅτι ἡ ὑποταγὴ καὶ δέσμευσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν τὰ σχέδια κάποιου σκοτεινῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι τὶς ὑπηρετοῦν.

Υπάρχει ἀντίστασις καὶ ἀντίδρασις; Ἐνα τρίτο δημοσίευμα μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν πρωτοβουλία ἐνὸς παραιτηθέντος Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Καναδά, τοῦ ὀνομαστοῦ Jordan Peterson, ὁ ὁποῖος ἀνακοίνωσε τὴν ὀργάνωσι μιᾶς ἄλλης παγκοσμίου συνδιασκέψεως τὸν Νοέμβριο τοῦ 2023 στὸ Λονδίνο. Ἐκεῖ θὰ κληθοῦν προσωπικότητες καὶ ὀργανώσεις οἱ ὁποῖες ἀντιτίθενται στὰ σχέδια τοῦ Παγκοσμίου Οἰκονομικοῦ Φόρουμ (WEF) καὶ τῆς ἀτζέντας τὴν ὁποία αὐτὸ τυπματικῶς ὑλοποιεῖ. (βλ. «Ο Τζόρνταν Πίτερσον δημιουργεῖ μία “ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου” ἐναλλακτικὴ λύση στὸ παγκοσμιοποιητικὸ-κορπορατιστικὸ Παγκόσμιο Οἰκονομικὸ Φόρουμ» <https://theepochtimes.gr/o-tzorntan-piterson-dimiourgei-mia-y/>)

Εἶναι αἰσιόδοξο ὅτι πληθαίνουν οἱ φωνὲς ἀντιστάσεως στὴν σχεδιαζομένη *Μεγάλῃ ἐπανεκκίνησι* (τίτλος βιβλίου τοῦ ἰσοβίου προέδρου τοῦ WEF Κλάους Σβάμπ). Οἱ παραδοσιακὲς ἀξίες (πατρις, θρησκεία, οἰκογένεια) ἐγκολπώνονται ἀπὸ περισσοτέρους σκεπτομένους καὶ προβληματισμένους πολῖτες τῶν δυτικῶν χωρῶν, οἱ ὁποῖοι διαβλέπουν τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυσι

της μονοφωνίας των νέων ιδεών και τρόπων ζωής, ή όποια προκαλεί τον άποχριστιανισμό της Δύσεως και τον εξοβελισμό του Θεού από την ζωή των ανθρώπων με την δñθεν θεοποίηση του ανθρώπου. Δεν είναι τυχαίο ότι ο διακεκριμένος σύμβουλος του προέδρου του WEF ισραηλινός Καθηγητής Χαράρι έχει συγγράψει βιβλίο υπό τον τίτλο *Homo Deus* (άνθρωπος θεός), στο οποίο υποστηρίζει ότι η τεχνολογική πρόοδος της εποχής μας θα προσδώσει στον άνθρωπο ιδιότητες τις οποίες απέδιδε ή ανθρωπότητα παλαιότερα μόνον στον θεό (άθανασία, παγγνώσια, παντοδυναμία), και κατά συνέπεια δεν μας χρειάζεται πλέον ή πίστις σε θεό.

Τις παραδοσιακές αξίες και την

χριστιανική παράδοσι της Δύσεως προβάλλει και τὸ περιοδικὸ και ἡ ὁμώνυμος ιστοσελὶς *The European Conservative* (*Ο εὐρωπαϊὸς συντηρητικὸς*) με πληθώρα ἄρθρων, ἀναλύσεων, νέων και βιβλιοπαρουσιάσεων.

Στὰ πλαίσια αὐτῶν τῶν ἀντιδράσεων τῶν ὑγιῶν δυνάμεων ὄλου τοῦ δυτικοῦ κόσμου θὰ κληθοῦν και οἱ χριστιανοὶ ἐπιστήμονες νὰ παίξουν τὸν δικὸ τους ρόλο και νὰ συστρατευθοῦν κατὰ τῆς ἀποχριστιανοποίησης τῆς Εὐρώπης και τοῦ Δυτικοῦ κόσμου με ὄλες τους τὶς δυνάμεις και με τὴν πεποίθησι ὅτι «μείζων ὁ ἐν ἡμῖν ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ» (Α΄ Ίω., 4: 4).

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνεῖ με τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- α) Με κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ ποὺ διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ῥητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας (και μόνον) στὴν Αἰτιολογία.
- β) Στὰ ΕΛΤΑ με ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνσι τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνσι με ταχυδρομικὰ τέλη.
- γ) Στὰ ΕΛΤΑ με ἔντυπο ταχυπληρωμῆς ποὺ συναποστέλλεται με τὸ τελευταῖο τεῦχος κάθε χρονιάς γιὰ ὄσους ἔχουν ὀφειλή. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνσι με ταχυδρομικὰ τέλη.

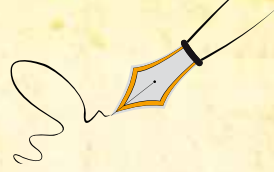
- δ) Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» και συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- ε) Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες και ἀντιπροσώπους, οἱ ὄποιοι και θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

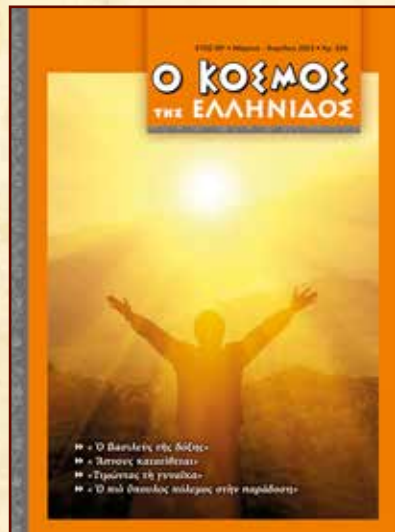
Παρακαλοῦμε μὴ ἀποστελέτε ἐπιταγές, γιὰτι ἀδυνατοῦμε νὰ τις εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ καταθεθεῖ με τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

- IBAN: GR1102602010000940100366081
 - BIC/Swift Code: ERBKGRAA

ΠΡΟΣΟΧΗ! Ὅταν κατατίθεται ἕνα ποσὸ στὸν τραπεζικὸ λογαριασμὸ, χωρὶς νὰ ἀναγράφεται στὴν Αἰτιολογία τὸ ὀνοματεπώνυμο τοῦ συνδρομητῆ / τῆς συνδρομητριάς (ἀκόμη και ἂν ἀναγράφεται: «Ακτίνες συνδρομὴ 2023» ἢ ὄ,τι ἄλλο), δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ποια συνδρομὴ ἀφορᾷ τὸ συγκεκριμένο ποσὸ! Ἄν τυχὸν ἔχετε κάνει κατάθεσι, ἀλλὰ ἔχετε ἀμελήσει νὰ καταγράψετε τὰ στοιχεῖά σας στὴν Αἰτιολογία, παρακαλοῦμε ἐπικοινωνήστε με τὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ (κατὰ προτίμησι με μῆνυμα ἠλεκτρονικοῦ ταχυδρομείου), γιὰ νὰ μᾶς ἐνημερώσετε και νὰ μπορέσουμε νὰ πιστώσουμε σωστὰ τὸ ποσὸ.

Ήξιζει νά διαβάσετε

Τò μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με τὴν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στὸν ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στὴ γυναίκα, στὴν πνευματική καὶ κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστες καὶ τῆς παιδείας.

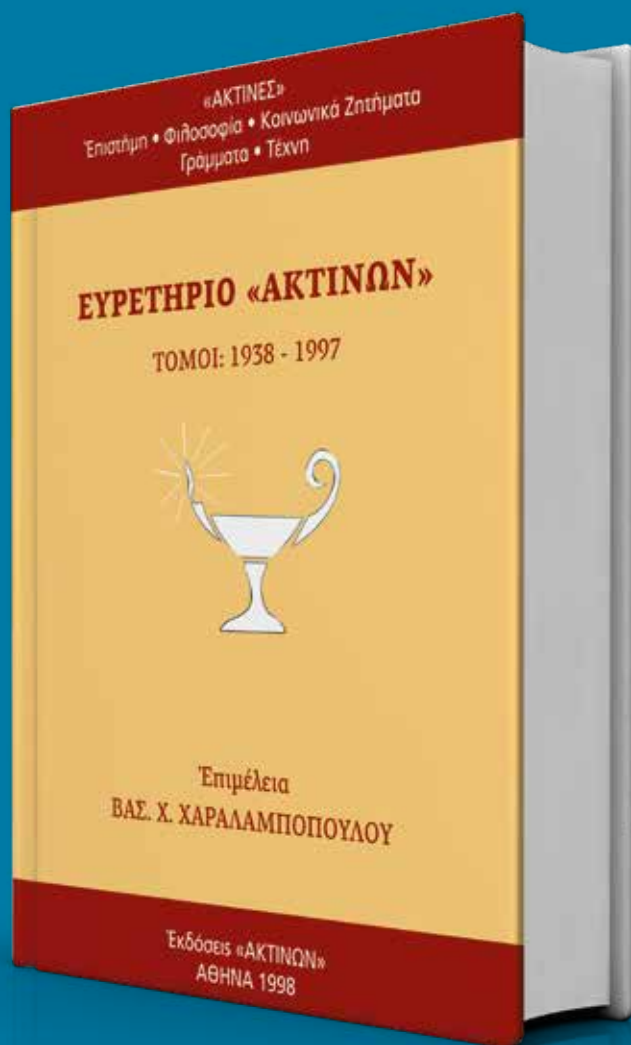
Τò μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος για τὰ Ἑλληνοπούλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες» καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023